

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

193 SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BODOR BÉLA, BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KÁROLY, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ,
FRIEDRICH KÁROLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI
FERENC, MOLLAY KÁROLY, ROLLER KÁLMÁN, TAKÁTS ENDRE, TARJÁN GUSZTÁV,
TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR,
ZÁMBÓ JÁNOS.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén

Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén

A népi gyógymódok gyűjtését Sopronban és a közvetlen környékéhez tartozó községekben (Ágfalva, Bánfalva, Brennberg, Fertőboz, Balf, Fertőrákos, Harka) a kitelepítés után kezdtem. A népi orvoslás jelenlegi állapotáról a következő általános kép alakult ki bennem: Brennberg, Bánfalva és Ágfalva községeket külön figyelembe kell vennünk, mert a gyógynövényeket a velük kapcsolatos eljárásokat itt ismerik leginkább. Ennek könnyű a magyarázata: mindhárom község erdőszélen, a Soproni Hegység lábánál, Brennberg pedig erdőövezte völgyben fekszik. A brennbergi bányászok szabad idejük nagy részét az erdőben töltik, s már gyermekkorukban megismerkednek növényvilágával. Így van az, hogy míg a többi községben, kevés kivétellel, csak nők tudtak felvilágosítást adni, Brennbergben legfontosabb forrásom két férfi (bányász) volt. A többi községben is ismerik a mező, erdő növényeit, de a házi patikát mégis inkább a konyhakert és a ház tájéka látja el. Hivatásszerű növénygyűjtővel csak Brennbergben és Ágfalván találkoztam. E két községben, valamint Bánfalván a háború előtt és alatt szép számmal voltak, akiknek a gyűjtőgető gazdálkodás volt egyik jövedelmi forrásuk. Gyűjtésem idején azonban a falubeliek már nem tudtak olyanról, aki gyógynövényeit a soproni piacra hozta volna.

A vallásos jellegű gyógymódok kiveszőben vannak, csak néhány öregasszony tud róluk. Votivumokkal,

amelyek valamilyen kegyhelyhez vagy szenthez kapcsolódnak, nem találkoztam. Magyarázatát abban látom, hogy a németajkúak nagy része ág. h. evangélikus.

A most felnövő nemzedék már alig törődik a hagyományos gyógymódokkal. A babonás eljárásokat többnyire 70 év körüli öregektől tudtam meg, közöttük akadt még, aki hitt bennük – ez az elbeszélés módjából kiérezhető volt – de a fiatalok már csak nevetve mesélik őket. A csecsemő mellét szopó boszorkány hite az csupán, amellyel fiataloknál is még találkoztam.

Bármennyit is kérdezősködtem, ritkán sikerült a közölt receptek eredetét megállapítanom, rendszerint homályos vagy kitérő válaszokat kaptam. Említésre méltó mindenesetre az, hogy mindegyik növénygyűjtőnél, de egyéb helyeken is találtam nyomtatott vagy kéziratos, lemásolt receptkönyvet, sok helyen ismerik a népszerű Kneipp-füzeteket is. Mindezek hatását számba kell vennünk. Ezt igazolja az, hogy egy-két esetben sikerült a régi receptkönyvek és a néprajzi anyag között párhuzamot vonnom.

A gyűjtött anyagot két szempont szerint csoportosítottam: 1. Babonás gyógyeljárások. 2. Tapasztalati gyógymódok; ezekhez tartoznak a növényi és különböző nem növényi gyógyszerek.

194Az alábbiakban életkoruk megjelölésével felsorolom azok nevét, akik az adatokat szolgáltatták:

Brennberg:

Hruby Tamás, 63 éves, bányász. Növénygyűjtő; Csellik Terézia, 65 éves; Golasch Tamás, 73 éves és felesége Teréz, 70 éves. Az asszony növénygyűjtő.

A bányászcsaládok elődei gyakran a közeli Stájerországból, vagy mint azt az említett nevek mutatják, cseh vidékről származtak ide egy-két nemzedékkel ezelőtt. Golasch Tamás édesanyja cseh varázsigéket tudott. Fia tőle sokat átvett.

Ágfalva:

Graf Mária, 75 éves. Növénygyűjtő.

Bánfalva:

Moser Jánosné, 60 éves; Graf Zsuzsanna, 80 éves; Peischl Mária, 61 éves; Bernhardt Katalin, 72 éves; Reiter Károly, 69 éves; Braunsdorfer Mária, 77 éves.

Fertőrákos:

Sumatrovitsch Franciska, 71 éves; Bischof Jánosné 83 éves.

Fertőboz:

Unger Józsefné, 67 éves; Reisenhofer János, 35 éves és felesége szül. Hortas Paula, 33 éves; Markó Istvánné, 35 éves.

A két utóbbi Kárpát-Ukrajnából házasodott be a faluba, és a falubelieket tanácsokkal látja el. A tőlük hallottakból csak azt említem, amiről a faluban mások is tudnak.

Sopron:

Özv. dr. Stromszky Árminné, 78 éves, egy volt harkai evangélikus lelkész leánya, az ottani szokásokról mesélt; dr. Schindler Endréné, 63 éves; Kossuth L. utca; Steiger Károlyné, bába, 62 éves, Balfi utca; Törtl Mária, 17 éves, Potschy út és Lipp Mária, 21 éves, Fertőboz, líceumi tanulók, családjukban vagy ismerőseiktől hallott recepteket és babonákat továbbítottak nekem zamatos nyelven; Pál Ilonka, 17 éves, líceumi tanuló, balfi származású nagyanyja idegeneknek nem mesél, ezért unokája révén tudakozódtam.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén / I. RÉSZ: BABONÁS GYÓGYMÓDOK

I. RÉSZ: BABONÁS GYÓGYMÓDOK

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén / I. RÉSZ: BABONÁS GYÓGYMÓDOK / A betegség okai

A betegség okai

A betegségnek babonás magyarázata már erősen háttérbe szorul, csak az öregek között találkozunk a primitív gondolkörben megmaradt képzelettel. Nagyon gyakori a kompromisszumos okoskodás. Az ágfalvi füvesasszony szerint nem árt éppen, ha az ember a babonában „benne van”. (*wammð in owðklaom trinn is*).¹⁽¹⁾ Ahogy az ember a babonában él, úgy is hal meg, de szabadulni már nem tud tőle.

A babonás lelkiség vizsgálata azért fontos, mert betekintést ad a nép gondolatvilágába és megvilágítja kultúrszintjét. Az utolsó 30–40 év összehasonlító néprajzkutatásai megmutatták, hogy vannak közös babonás elemek, ¹⁹⁵melyek a világ minden népénél megtalálhatók. A néprajzkutatók ezeket egy ősvilági gondolkodásrend maradványainak tekintik. Ennek az ősi gondolkodásnak a lényegét úgy magyarázzák, hogy a primitív ember általában a dolgokról és a bennük élő emberről egységes (integer) képet alkotott magának (integritásos gondolkodás). Ezt úgy kell értenünk, hogy ősi elképzelés szerint az ember minden hozzátartozó tulajdonával egységet képez. Ezen egység és egyes részei között szoros kapcsolat áll fenn és az egyik a másikat helyettesítheti. (Pars pro toto elv.)²⁽²⁾

Ezek után könnyen megérthetjük a babonák és a boszorkányhit megnyilvánulásait. Az embernek szoros tartozéka a ruhája, az árnyéka, a neve, a ház, ahol lakik és a ház minden része, így a tűzhely is. Amikor még nem volt gyufa, és a tűzhelyen a tűz elaludt, akkor a soproni háziasszonyok égetett fazékfödővel elmentek a szomszédba parazsat kérni. Az egyik födővel kivették a tűzhely mélyedéséből a parazsat, a másikkal gondosan letakarták és hazavitték.³⁽³⁾ Ha azonban ilyen módon egy boszorkánynak adtak tüzet, az egész ház annak hatalmába került. Előfordult, hogy utcán és udvarokon keresztül küldött betegséget a házra. Ha valaki váratlan nyilalást érzett a hátán vagy a vállán, már tudta, hogy az „Hexenschuss”. Ha a fájós részt felvágta, a húsból tojánhéjat, hegyes köveket, üvegcserepeket húztak ki, ezek okozták a fájdalmat.⁴⁽⁴⁾

A boszorkány (*trut, hex*) rontó hatalmával (*fðschrain*) az ember és állat felett rendelkezett. Voltak olyan asszonyok, akik különösen jól értettek a savanyúkáposzta készítéséhez, de ha egy boszorkány megigézte őket, nem tudták megcsinálni. Ekkor elégették a boszorkány köténypántlikáját és megint rendbejöttek. De az állatok betegségeinek is a boszorkányok az okozói. A legtöbbet a tehén tejelésébe avatkoznak bele. Egy balfi asszony nem akarta eladni a Baderinnek (*Podðrin*) a jól tejelő tehenét. Mikor a gazdaasszony a piacon árulta a tejet, a Baderin odajött hozzá, kilottyantott a kancsóból, fölnyalta a cseppeket és elment. Ettől a

naptól kezdve a tehen már nem adott tejet, úgyhogy az asszony kénytelen volt az állatot eladni. A Baderin megvette és a tehen megint rendbe jött.

A bosszú sok más esetét is mesélik. Egy rákosi asszonynak az apósa mondta el a következő történetet, amelyet személyesen „élt át”, így – az elbeszélő szerint – igaznak is kell lennie. Volt egy nagyon jól tejelő tehenük. Egyszer rétest sütöttek, és nem adtak belőle annak az embernek, aki náluk a házban lakott. Mikor az istállóba mentek, a tehenet már nem tudták megfejteni, mert a tőgyén nagy, hosszú szemölcsök nőttek. Erre az embernek adtak rétest, és a tehen mindjárt meggyógyult.

Sopronban lakott a „*Paischlhex*” (Peischl: családnév), akinek a tehene nem tejtelt. Az emberek azt mondták neki, vegyen magának a városban egy új kötényt és fejeje a tejet ebbe a köténybe, aztán addig verje a tehenet a járom rúdjaival, amíg nem szakad el a kötény, majd meglátja, hogy másnap beköti az állat vagy a nyakát az, aki miatt a tehen nem adott tejet. Valóban, minden így történt, éppen a szomszédasszonynak fáj a foga, ő volt a boszorkány.

A boszorkány az okozója a lidércnyomásnak is. Fekete macska jött egyszer egy éjszaka egy fertőbozihoz, és ráült a mellére. Hiába akarta a macskát [196](#)elkergetni, az újból és újból visszaült. Végül is az állatot úgy elverte, hogy az majdnem belepusztult. Ez a macska az öreg Bayerné volt. „Ahá – mondta a férfi neki – te voltál az, aki éjszaka nálam jártál és meg akartál fojtani”. Aztán baltával megfenyegette, hogy ne merje többé betenni hozzá a lábát.

Fekete kutyába is bújhatik a boszorkány. A régi Sopronban történt, amikor még éjszaka lezárták a város kapuit, hogy reggel három óra tájban három ember kibocsátást kért. Az őr visszautasította őket, mert öt óra előtt a kapukat nem volt szabad megnyitni. Egyik a három közül, egy öregasszony megfenyegette az ört, hogy meg fogja bánni. Szitkozódva és káromkodva tértek vissza a Wiedenbe. Másnap 11–12 között, éjszaka, a Wieden felől kiszaladt egy fekete kutya, letépte az őrnek a nadrágját és bőrét úgy, hogy a vére patakozott. A fekete kutya a wiedeni asszony volt. Egész éven át, azon a helyen, ahol a kutya az ört megharapta, sebe nem gyógyult be, sokat kellett szenvednie és a végén bele is halt. [5\(5\)](#)

Még furcsább eset történt egy bánfalvi legénnyel, aki együtt élt anyjával egy gazdaházban. Két tehenük volt, és a legény minden nap nyelével a föld felé egy söprűt állított az ajtóhoz. Megkérdezték tőle, miért teszi azt? „Hogy a teheneimet békén hagyják az éjszaka!” – felelte a legény. „És ki bántja őket?” – „Oh, jaj, az anyám!” – mondja a legény. „Felkeltem egyszer az éjszaka és kimentem. Ekkor ott lógott a létránál és mint borjú ment el”. Kinevették a legényt, de ő ezt mondta: „Nem nevetni való! Ha nem megy el máshová, a teheneket kínozza, úgyhogy reggelre kiizzadnak, és egy cseppnyi tejet sem adnak”. Az egyik seprűt keresztbe fektette az ajtó elé, a másikat felállította.

A legkönnyebben a gyermekágyas asszonynak (*khindlpeittðrin*) és a csecsemőnek tudnak a boszorkányok ártani. (*wos aontuðn*). Egy éjszaka egy brennbergi asszony az ágyánál zúgást hallott, férjét fel akarta kelteni, de valami annyira fojtogatta, hogy szólni sem tudott. Végre nagyot kiáltott és megkönnyebbült. Másnap reggel csecsemőjének mellei kékre-zöldre duzzadtak.

Egy Herbig nevű gyermekágyas asszony nem rajzolta a pentagrammot (*trutnfüðss*) az ajtóra. Az egy-két napos gyerekhez eljött a boszorkány és ráült az anyja mellére. Ez a boszorkányok órájában történt. Az asszony két órán keresztül se moccanni, se kiabálni nem tudott. A boszorkányóra elteltével a banya a mennyezetet keresztül elszállt, miközben nagyot reccsent a mennyezet. Azt is látták, hogy fekete ruha volt a boszorkányon.

Ha a gyermekek sokat sírtak, azt mondták, hogy boszorkány rontotta meg őket. Fertőbozon volt egy asszony, aki hallgatózni járt az ablakokhoz, (*feinst̄c̄fdlousn kein*) oda, ahol tudta, hogy gyermek született. Ilyenkor a gyermekek akár negyven napig is sírtak. A gyereksírást (*nochtrean*) betegségnek tartják és ellenszerei is vannak. Bánfalván volt egy nagy gesztenyefa (*kheispam*), azt a bánfalviak messze kikerülték, mert a tetején boszorkányok ültek és az arra menőt megszólították (*aonrein*), sőt meg is babonázták úgy, hogy ferde lett a szája. A boszorkány fogalma az öregasszonyéval szinte azonos volt és még most is az a babona járja, hogy aki öregasszonnyal találkozik, azt szerencsétlenség éri.

A növények, fák és a szellemvilág közti kapcsolatot egyéb boszorkánymesék is mutatják, amelyek már nem tartoznak szorosan a tárgyunkhoz. ¹⁹⁷Érdekes azonban megemlíteni egy babonát, amely rőzsegyűjtő asszonyoktól származik.⁶⁶ Eszerint van az erdőben egy gyökér, az „Irrwuzel” (*iawuatsl*), ha azon valaki átlép, nem találja meg az utat, még ha az orra előtt lenne is. Egy brennbergi boszorkány pedig, ha mindent meg akart hallani, ezt mondta: „*Tistln unt toan foa maini oan*”. (tüskéket a fülem elé.)

Az egykori nagy járványokra csak hébe-hóba emlékeznek az emberek. De hogy hirtelen felléptük nagyban befolyásolta valamikor képzeletvilágukat, azt mutatja az a titokzatos és homályos monda a koleralovasról, amelyet Sopronban meséltek. Abban az időben, amikor a kolera járta az országokat, az őr az egyik kápolnánál fehér lovon egy lovas látott közeledni, aki a kápolna mögött mindjárt el is tűnt. Mikor azonban az őr a kápolnához ért, a távolodó lovas egyre nagyobb és nagyobb lett. A rákövetkező napon itt volt a kolera.⁷⁷

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén / I. RÉSZ: BABONÁS GYÓGYMÓDOK / Ellenvarázslatok

Ellenvarázslatok

a) A rontó megidézése.

A boszorkány személyét sokáig nem tarthatja titkon, mert olyan törvényeknek van alávetve, amelyek alól nem tudja magát kivonni. Ha pedig a bajt okozó személyét már egyszer kikutatták, az ellene való védekezés is könnyebb. Ezért a boszorkányt megidézik. Ha valaki tejet forral a tűzhelyen, meg kell jelennie annak, aki a betegséget vagy bajt hozta a házra. Megezik az is, hogy az illető nem is tud boszorkány-voltáról, és ha a tej forralása közben a házba jön, tudomására hozzák, hogy megjegyjeze magának. (*tas̄dsis miakt*). A tejből a boszorkánynak nem szabad adni, mert akkor visszatér. Ha tükröt akasztanak fel az istállóban vagy tömjénnel füstölnek, szintén meglátják az ismeretlen és láthatatlan kártevőt. Ha valakinek éjszaka a boszorkány a mellére ül és fojtogatja, minden erejét megfeszítve ezt kell mondania: „*khimm moagn in d̄d fria um ̄ pet̄süin*” (Gyere holnap petrezselyemért.) Aki másnap reggel petrezselymet kér, az a boszorkány. Egy brennbergi bányász barátjával történt ez az eset: mikor reggel megfenyegette, ne merjen többé háza tájára jönni, az állítólagos boszorkány azt felelte rá, hogy ő nem tehet róla.

A boszorkányt senki ne szólítsa a nevéen, mert eljön. Csak határozatlan névmással, „valaki, az egyik” (*oani*) szabad emlegetni.

A boszorkány jelképes kínzására vagy verésére – amely személy szerint elárulja – már hoztunk fel példát. Ahogy a boszorkány könnyebben tudja megrontani a gyermekágyas asszonyt, úgy őneki is inkább lehet ártani ilyen helyzetben. Az egyik bánfalvi asszony nővéréről mondták mindig, hogy boszorkány, ezért

sokszor belekeveredett mindenféle kétes ügybe. Egy alkalommal, mikor gyermekágyban feküdt, a Peischlék (akik már meghaltak) kárörömmel mondogatták: „Várj csak, most ráütünk a járomra” (*wodtt hiðts weðmdraufs jouch haon*). Annyit ütögették-verték azt a járomot, hogy a mesélő szerint a boszorkánynak vélt asszony csupa kék folt lett. Volt azonban olyan eset is, hogy magát a boszorkányt verték el, akire gyanakodtak. A már említett balfi Baderin éjszakánként eljárt szénát gereblyézni, és egy alkalommal, mire visszajött, kiverték a fél-szemét. A megidézés tehát egyszersmind alkalmat adott a bosszúra és a baj megszüntetésére. Egy bánfalvi asszony gyermekei közül az egyik egyre soványabb lett, és mindenki azt mondogatta, hogy meg van rontva. (*fðschrian*) Szomszédasszony [198](#) van a dologban, aki háromszor fog jönni, először sót, másodszor ecetet, harmadszor söprűt fog kérni. „De akkor vedd azt a seprűt – mondták az asszonynak – és üss rá nagyot, aztán majd békén hagyja a gyerekedet”.

b) Megelőzés.

A rontást akadályozó ellenszerek és tiltások is leginkább a gyermekágyas anyának és csecsemőnek a védelmét szolgálják. Ez a babonaféle tartja magát leginkább. A most felnövő nemzedék már kevésbé hisz benne, de anyjuk és nagyanyjuk személyes élményként mesél ilyen dolgokat. Hogyan lehet megakadályozni azt, hogy a boszorkány belépjen az ajtón, vagy messzire ható rontása elveszítse az erejét? Nagyon sok mód van rá. A legáltalánosabban alkalmazott ellenvarázslat a „Trutenfuss” (*trutnfuðs, trutnhaxn*), amely a pythagorasi pentagramm származéka.[8\(8\)](#) A következő formában láttam Sopronban, Brennbergben és bánfalván az ajtókra rajzolva:

Rajzolása megszakítás nélkül történjék. Ha ez előszörre nem sikerül, a megmaradt nyíláson a boszorkány bejön és minden hiába. A felvázolttól különböző formát csak egy helyen mutattak, de minthogy máshol nem találkoztam vele,

valószínű, hogy az eltérést rossz emlékezet, vagy rajzkészség hiánya okozza.[9\(9\)](#)

Selyemzacskó amulett számára (Sopron, Liszt Ferenc Múzeum)

Lehet egyet vagy hármat az ajtóra rajzolni. A boszorkány megérzi, hogy hol készül valami ellene, és ott nem is kísérli meg rontó hatalmát. Elriasztásra való a kulcslyukhoz nyelével vagy fordítva odatámasztott seprű. Egymagában is elég, de még biztosabb, ha rávizelnek. (*aonwischðln*). Egy már említett történet szerint az egyik söprűt keresztbe kell fektetni, a másikat felállítani. A szopó boszorkányok (*tringati*) ellen, akik a csecsemők mellét (*pristl*) szívják, szalmaszálat (*strohoim*) kell az ajtóra erősíteni és a pentagrammot felrajzolni. Éles, hegyes szerszám is jó ellenszer: a bölcsőbe rozsdás villát (*rutichi kowüi*) vagy az ajtósarokba éles baltát (*hakkl*) állítanak készenlébbe. A kulcslyukat olajjal kenik be. A gyermekek nyakába piros gyöngyöket akasztanak, vagy piros szalagot tesznek az ablakba. Ritkább a vallásos ellenszer, például szentelmény. Rózsafüzért (*petn*) tesznek a gyermek bölcsőjébe és a gyermeket szentelt vízzel (*waiwossð*) hintik be. Az állat megrontását megakadályozza, ha az Úrnapiján megáldott bokrokat (*kwaichti staoðn*) az istállóba állítják.

199c) Tiltó előírások:

A terhes anyának 14 nappal a fogamzás után óvakodnia kell az ijedéstől. Ha hirtelen valamire nagy étvágyat érez, nem szabad magát megérintenie, mert azon a helyen a gyermek foltokat, anyajegyket (*muttðmoi*) kap. Hasonló ehhez, hogy a terhes nőt nem engedik cirkuszba, mert a gyerek olyan alakúnak születik, amilyen állatot vagy alakot az anya a cirkuszban látott. De méretkeznie sem szabad, mert akkor a gyermek meghal.

Amulettek mindenfajta betegség ellen. Kinyitva. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum Gyóni Géza, Richly Rezső, Mayer Géza, Nagy Lajos. Ün. enyveshát-kép 1911 körül)

A csecsemő fehérenműjét a születés után kilenc napig ne szárítsa **200**senki a szabadban (*aossiheingð*), mert a gyerek síró vagy veszekedő lesz (*schtraiti wean*). Ha a csecsemőnek a körmét levágják, tolvaj lesz belőle. Ha a gyermekágyas anya valakit kopogni hall, meg ne kérdezze mit akar, mert ha boszorkány áll ki az ajtóban, árthat neki. Ha az anya nem szól, sem őt, sem gyermekét nem tudja megigézni. (*khaons ið odð in kind nit aon*) Van még két megelőző eljárás, amely nem tartozik a felsorolt tárgykörbe: ha valaki éjszaka egy bizonyos órában fel akar ébredni, imádkozzék azokért a szegény lelkekért, akikre nem gondol senki. Egy másik analógiás módszer: Hruby Tamás brennbergi bányász kutató ásott és a szomszédos

összelőtt házból szerzett mészkővel rakta ki, hogy a víz érlemeszedés ellen védjen.

d) A betegség megállapítása

Kétféle babonás módszer van rá, az egyik a mérés, amit ma már nem csinálnak, csak emlékezetből mesélik. Egy öregasszonyhoz vitték a gyereket, aki megmérte a test hosszát, szélességét és a végtagok hosszát. Ebből meg tudta állapítani, hogy melyik a fájós tag. Még ma is csinálják a széndobást. (*khuinweaffð*). Állatok betegségére, szemfájásra, a csecsemő fejlődőképességére következtetnek belőle. Három darab izzó faszenet háromszor hideg vízbe kell dobni. Ha alámerülnek a széndarabok, a gyermek nem fog meggyógyulni, ha nem merülnek el, akkor felépül. Ugyanígy következtetnek a szem betegségeire is. Ilyenkor dobás közben ezt mondják:

„*untðn huðt*” (kalap alá), ha férfitől,

„*untðs tiachl*” (kendő alá), ha asszonytól,

„*untðn kraonts*” (koszorú alá), ha lánytól származott a betegség.[10\(10\)](#)

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén / I. RÉSZ: BABONÁS GYÓGYMÓDOK / GYÓGYÍTÁS

GYÓGYÍTÁS

Általános elképzelések.

A gyógyszerek és gyógymódok hatásosságával kapcsolatban a nép nem érzi magát teljes biztonságban és a beteg már előre vigasztalja magát: „*hüifts hüifts, hüifts nit, woas mðs ð sou a.*”[11\(11\)](#) (Ha segít, segít, ha nem segít, így is tudja az ember.) Van egy másik mondás is, magyarra nehezen fordítható le: „*entwedð klaicht sis aos, oðð raisst sis aos*”[12\(12\)](#) (Vagy kiegyenlíti, ti. a betegséget, vagy kiszakítja).

A szimpátiás módszereket ma már aránylag kevés betegségre alkalmazzák. A „betegség” szó népies értelemben veendő, mert a gyermek éjszakai sírását vagy a szemölcsöket is ide számítják, és nagy jelentőséget tulajdonítanak nekik, amint azt az eljárások sokfélesége mutatja. Az említetteken kívül a receptkönyvben is sokat szereplő sárgaságra és fogfájásra vonatkozik a legtöbb babonás eljárás.

A halogatás, a döntés elkerülése is előfordul, azaz a gyógyulás lehetősége olyan feltételekhez van kötve, amelyek alig teljesíthetők. Egy bánfalvi asszony mesélte a következőt: édesapjának a testvére, egy fiatal legény, súlyos beteg volt, és az ágyból folyvást a falra és a képre bámult. Ekkor az orvos azt mondta, hogy ha kilenc patak palánkját megtalálják, meggyógyul. Minden hídról szedjenek egy dorongot, ha ezeket látja, megint lefelé [201](#) fog nézni. De nem sikerült annyifélet összehozni, egy-kettőn múlt a dolog és így a legény meghalt.

Az is előfordul, hogy nem tudják eldönteni, vajon magától múlt-e el a baj, vagy pedig valóban az alkalmazott szer használt-e. Egy fertőrákosi asszonynak a gyermeke teljes nyolc hónapig sírt. Az emberek azt mondták, merjen kilenc kútból vizet, és fürösse meg benne a gyermeket. Aztán, ha az ereszből folyik a víz, öntse ezt hozzá. Az asszony hozzáfűzte, hogy most nem tudja, ettől javult-e a baj, vagy sem. A gyereknek olyan erős melle lett, mint a cement. Ugyanis ettől a sírástól erős mellett kapnak. Általában a hit és a bizalom előfeltétele a sikernek, különösen a szemölcsöknél. Hozzájárul még ehhez a titoktartás is.

Fertőbozon volt egy öregember, aki cérnával elkötötte (*opintn*) a szemölcsöt és közben varázsszavakat mormolt, amelyeket senkinek a világon nem árult el. Halálos ágyán továbbadta fiának titkát. Mindkettő feltétlen bizalmat követelt.

Azt a véleményt is hallottam, hogy mindent, amit a beteg megkíván, meg kell neki adni. Így az egyik gyermekágyas asszony uborkasalátát evett, mert megkívánta, és egészséges lett tőle. Álom is megmutathatja a gyógyszert. Némely gyógyszer hatását egy másikkal ellensúlyozni kell.

Babonás gyógy módok.

Éjjeli gyermeksírás. (*nochtrean*)

Köményt és cukrot szórnak lapáton lévő parázsra és ezzel körülfüstölik a gyermeket.

Össze kell szedni három fadarabot. Hármat a patakból, hármat az ajtófélfából, hármat a konyhából és a szobából. Ezeket parázsra teszik, és körülfüstölik vele a síró gyermeket. (Ti. éjfélkor kezdenek sírni, és nem hagyják abba egy teljes óráig), majd a sötét beálltával az égő holmit háromszor átdobják az ereszen, és ezt mondják:

„*O, tu mai biawð nochtrow,
troch tein khind tein schlof noch,
trochan iwð peach unt toi,
losn klai to nidð foin!*”

To helfetein khind Kottfatð, Kottsoun, Kotthailigð Kaist. [13\(13\)](#)

Ó, te kedves éjjeli holló,
vidd e gyermek után az álmat,
vidd hegyen-völgyön keresztül
hagyd itt mindjárt leesni!

(Úgy segítsen e gyermeknek az Atya, Fiú és Szentlélek). És keresztet kell rá vetni.

(*Folytatjuk*)

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban

202 Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban

Ismeretes, hogy a magyar királyi kancellária kialakulása csak hosszas fejlődés eredménye¹⁽¹⁴⁾, hasonlóképpen ez a helyzet a városi kancelláriákkal is. Kancellária általában már szervezett hivatalt jelent, ezért nem beszélhetünk addig kancelláriákról a városokban, amíg a városi jegyzői állás megszervezését ki nem tudjuk mutatni és ennek az állásnak állandó betöltését nem bizonyíthatjuk. Városi kiadványokkal természetesen már jóval korábban találkozunk. Országunkban az 1240-es és 1250-es években fordulnak elő az első városi kiadványok, de gyakoribbá csak a XIII. század két utolsó tizedében válnak.²⁽¹⁵⁾

Sopron város esetében az első ismeretes oklevélkiadvány 1276-ból származik, tehát egy évvel korábbi időből, hogy IV. László király városi rangra emelte, sőt hiteles pecsétjét már egy 1274. évi magánoklevélen szemlélhetjük, ha töredékes formában is, miből joggal azt következtetjük, hogy Sopronban megindult az oklevélkiadás még akkor, mielőtt a városi kiváltságot ténylegesen írásban elnyerték volna. Ez a körülmény azt látszik bizonyítani, hogy sok esetben a városi rangra emelés tulajdonképpen csupán hivatalos elismerése azoknak a szerzett jogoknak, amelyeket egy-egy fontosabb hely lakossága már korábban kivívott magának.

Az 1276. évi első ismert soproni kiadvány arengával³⁽¹⁶⁾ kezdődik, mely után az oklevéladó neve és címe, azaz az intitulatio így hangzik: *Nos itaque Stephanus iudex et frater Theodoricus cruciferorum domus hospitalis cum universitate civium in Suprunio existencium significamus universis, presentes litteras inspecturis, quod...* etc.,⁴⁽¹⁷⁾ vagyis István bíró Tivadar soproni keresztessel egyetemben állítja ki Pero volt soproni bíró hagyományát tartalmazó oklevelet, azaz Sopron városa egy hiteleshelyi működést kifejtő lovagrendi székház segítségét veszi igénybe akkor, amikor a maga nevében kíván oklevelet kiállítani.

Sopron városának időrendben második ismert kiadványa az 1278. évből származik, mely már intitulatio-val kezdődik és így szól: *Nos frater Rodianus preceptor cruciferorum domus hospitalis de Suprunio, Suerchel iudex et Stephanus, ceterique cives de eadem presentibus atque futuris harum seriem habituris salutem in domino...* etc.,⁵⁽¹⁸⁾ azaz ebben az esetben a soproni johannita rendház praepceptora a városbíróval és István nevű ²⁰³előkelő polgárral együtt említetnek az oklevél kiállítóiként, tehát az előbbi példa ismétlődik meg.

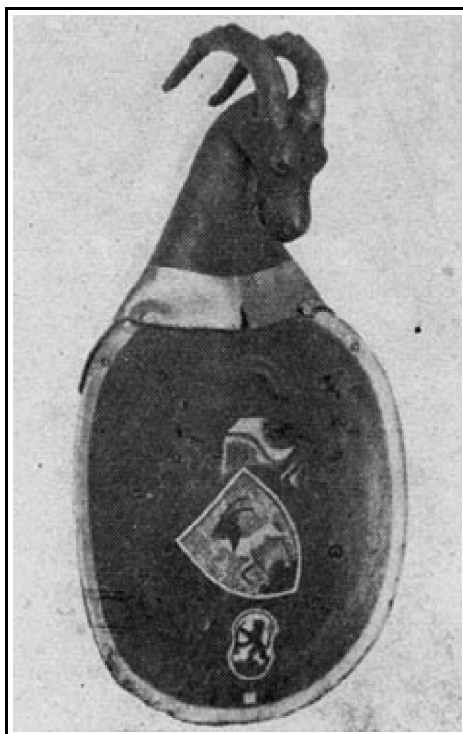
Sem az 1276. évi, sem az 1278. évi városi kiadvány nem maradt fenn eredetiben, hanem az első oklevelet a győri káptalan írta át 1277-ben Miklós nádor és soproni ispán ez évből származó megerősítő oklevelével együtt, az 1278. évi oklevelet pedig az 1636. évre írt városi tanácsjegyzőkönyvben találtuk megörökítve.

Ismerünk eredetben meglévő városi kiadványokat is a heiligenkreuzi cisterci monostor levéltárából. Az egyik 1297-ből való, a másikat 1303-ban írták. Ez utóbbi két példányban is megvan.

Az 1297. évi oklevél intitulatio-ja ez: *Nos frater P(etrus) preceptor domus hospitalis de Suprunio, V(olf)kerus iudex et civis ibidem significamus...*,⁶⁽¹⁹⁾ míg az 1303. évi oklevél bekezdése ilyen: *Nos frater Johannes preceptor domus hospitalis de Suprunio, Wolfkerus iudex et cives de eadem memorie commendantes significamus...*⁷⁽²⁰⁾

Mindezek alapján biztosan állíthatjuk azt, hogy Sopron városa okleveles gyakorlatának legelső korszakában a soproni jánosrendi hiteleshelyhez fordult. Annak előjáróját kérte meg arra, hogy a város számára foglalja oklevélbe polgárainak olyan ügyes-bajos dolgait, melyek megörökítését szükségesnek ítélték, kivált akkor, ha az élő tanúk bizonyosságát nem tartották elégségesnek.

Nem tudjuk eldönteni azt, hogy ez a gyakorlat meddig volt érvényben, csak az bizonyos, hogy előbb megszűnt, mielőtt a soproni johannita rendház hiteleshelyi működése az 1351. évi törvény 3. cikkelye alapján végetért volna. Mindenesetre rendkívül jellemző az a tény – melyből sok mindenre következtethetünk –, hogy az 1304–1350. közti félévszázad alatti időből mindössze egyetlen eredeti városi kiadványt találtam 1329-ből, melyet az Országos Levéltár őriz D1. 2523. jelzés alatt. Vajon ebből a valóban sovány eredményből azt következtessük-e, hogy Sopron városában az oklevéladás az előző időkhöz képest visszafejlődött, avagy csak a mostoha sors rovására írjuk-e hogy nem maradt fenn több városi oklevél?

Középkori tornapajzs a soproni volt Bencés-templomban
Diebold Károly felvétele

Adatokat tudunk felsorolni arra nézve, hogy csak az utóbbi lehetőségre, azaz a mostoha sorsra gondolhatunk és nem az oklevél iránti megbecsülés megfogyatkozására.

Abban a jelentős adás-vevési szerződésben ugyanis, amelyet 1324-ben a Ják-nembeli Mihály fia Iván comes és Págyai János fia László özvegye: Viola asszony kötöttek Sopron városával a győri káptalan előtt, a várost Kolb Miklós mester, soproni polgár képviselte, kinek a szerződés megkötésére a város meghatalmazó levelet adott. E tényt a győri káptalan így említi meg: *cum litteris procuratoriis iudicis, iuratorum ac universorum 204civium de eadem...*⁸⁽²¹⁾ 1336-ban István fia István öregbíró (posterior iudex) ugyanilyen meghatalmazó oklevelet mutat fel a győri káptalan előtt ugyancsak egy adás-vevési ügyből kifolyólag.⁹⁽²²⁾

Ez a győri káptalan által említett két városi oklevél elveszett, mint ahogy elvesztek egyéb, közelebről nem ismert városi kiadványok is, valószínűleg nem csekély számban. Ezt a felfogásunkat igazolja Róbert Károly király 1340. évi rendelete. Ebben Sopron város kérelmére megengedte azt, hogy szükségparancsolta okokból a régi pecsétüket megsemmisíthessék, helyébe újat vésethessenek és ezzel kapcsolatban közhírré tette, hogy mindazok – lakjanak akár e hazában, akár Ausztriában – akik Sopron városától kiállított bármily természetű oklevél birtokában vannak, tartoznak ezeket az új pecséttel való megerősítés céljából a legközelebbi karácsony napjáig a városi tanácsnak bemutatni, mert különben ezek az oklevelek érvényüket veszítik.¹⁰⁽²³⁾

A Lénárt-kereszt korábbi helyén, a Kurucdombon

Róbert Károlynak ez az intézkedése, valamint az a tény, hogy Sopron városának már nem is az első, hanem a második általunk ismert pecsétje töretett össze, melynek helyébe 1340-ben immár a harmadik pecsét lépett, [205](#) meggyőződésünk szerint eléggé bizonyítja, hogy Sopron városának oklevélkibocsátási gyakorlata távolról sem lehetett olyan ritka jelenség, mint ahogyan a fennmaradt néhány városi oklevélből első pillantásra ezt hajlandók volnánk feltételezni.

1303 után Sopron városa szakított azzal a szokásával, hogy a soproni johanniták által írassa meg kiadványait, annak pedig, hogy városi jegyzőt fogadtak volna fel, 1354-ig semmi nyomát sem találjuk. Ilyen körülmények között alig lehetne azt a rejtélyt megfejteni, hogy milyen segítséget vettek igénybe egy-egy oklevél megírásánál, ha 1335-ből a soproni keresztetek konventjének egyik oklevele nem nyújtana felvilágosítást. Ez az oklevél a harkai nemesekkel egyezkedő és választott bírákban megállapodó másik felet így említi meg: „nobiles et discreti viri Stephanus et Bartholomeus filii Stephani *scriptoris* quondam in Suprunio...”[11\(24\)](#) azaz a szöveg világosan és félre nem érthető módon *István néhai soproni jegyző* fiairól, Istvánról és Bertalanról szól.

Hogy a latin *scriptor* szó, melyet a német nyelvhasználat szószerint *schreiber*-nek fordít le, egyenlő értelmű

a városi oklevelekben később előforduló *notarius* szóval, ezt bizonyítani felesleges, hiszen még 1449-ben is találunk arra adatot, hogy Ernst Konrád városi jegyzőt, ki egyúttal ekkor már városi tanácsos is volt, egy latin oklevél „*consiliarius et scriptor civitatis Soproniensis*”-nek említi.[12\(25\)](#)

De ki volt ez az István, akit Sopron város jegyzőjének mond az 1335. évi oklevél?

István, kit Sopron városával szomszédos nemesi birtokáról egyszer Harkai, máskor viszont Soproni Istvánnak neveznek az egykorú oklevelek, híres diplomata családból származott és ő maga is fényes diplomata pályát futott be. Egyike volt Sopron legtekintélyesebb polgárainak, kinek nagy érdeme volt abban, hogy a város a XIII. századvégi és XIV. századeleji zavaros időkben mindig helyesen tudott eligazodni az egymással küzdő ellenkirályok és párthívek harcaiban. Így a fiatal város nemcsak meg tudta őrizni régebbi kiváltságait, hanem még érdemeket is szerzett újabb kiváltságok elnyerésére.

Harkai István atyjának, Fülöp mesternek 1245-ben Harkától délre fekvő Kürü (ma: Küllő) faluban volt a birtoka, melynek kétharmada öröklés, egyharmada pedig királyi adomány alapján szállt rá.[13\(26\)](#) 1257-ben IV. Béla király követjárásai során tanúsított szolgálatai fejében Harka falunak azt a részét ajándékozta neki, amely soproni várbirtok volt, így királyi adományozás alá esett.[14\(27\)](#)

A mi Istvánunkat 1270-ben úgy említi egyik oklevél, mint aki „in tenera etate”, azaz zsenge korban van.[15\(28\)](#) Édesatyja ekkor már nem élt. 14 évvel később, 1284-ben viszont már mesternek, tehát tanult, írástudó embernek mondja őt IV. László király, ki követségbe küldte Albert osztrák herceghez, királyhűsége miatt pedig a Henrik-fiak fogságában szenvedett, miért jutalmul Egered soproni várföldet nyerte adományul.[16\(29\)](#) Egy másik oklevélben viszont IV. László király őrá is kiterjeszti néhai édesatyjának [206](#)még IV. Béla királytól elnyert azt a kiváltságát, hogy Sopronban lakhassék és a város területén kívül eső birtokait szintén békével bírhasa.[17\(30\)](#)

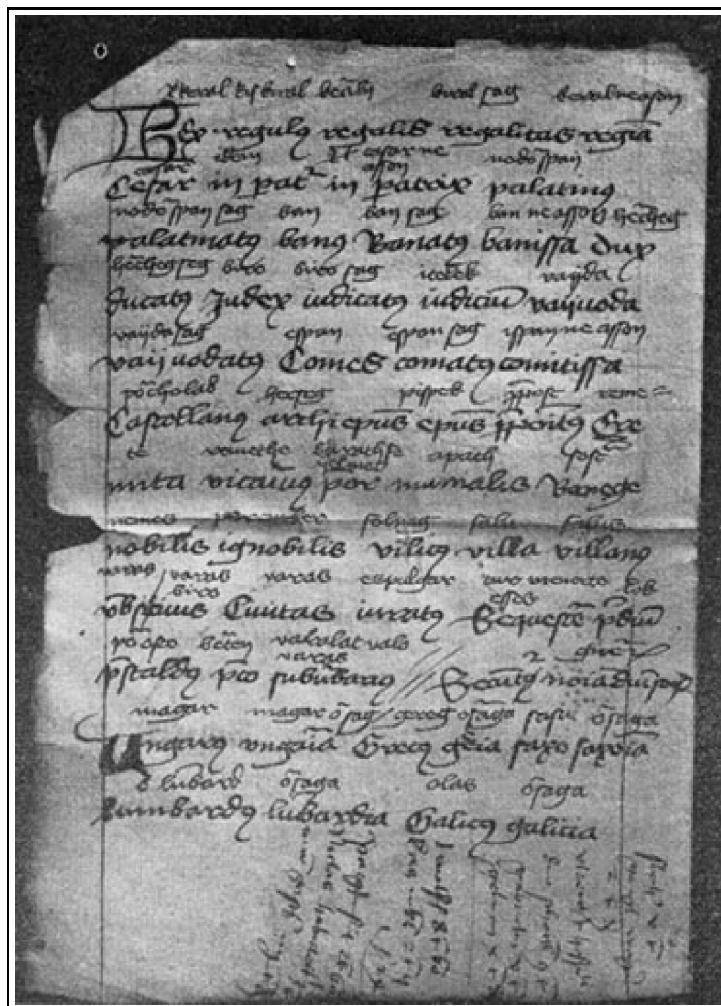
István mester követi szolgálatokat végzett III. Endre király számára is, ki ezért 1291-ben védelmébe fogadja,[18\(31\)](#) kevéssel utóbb pedig a soproni lakóházát adómentességi kedvezménnyel ruházza fel.[19\(32\)](#) Tekintélyét és befolyását a királyi udvarnál mi sem bizonyítja fényesebben, mint az özvegységre jutott Ágnes királynénak az az intézkedése, hogy 1301-ben az óbudai királyi palota gondozását az őt körülvevő hű emberei közül a mi István mesterünkre bízta.[20\(33\)](#) Ismét 10 évvel később, 1311-ben Róbert Károly király állapítja meg róla, hogy követségekben járt, és érdemei elismeréseként megerősíti őt Egered birtokában.[21\(34\)](#) A következő évben István mestert követségbe küldte az osztrák herceghez és a cseh királyhoz, azonban utiköltséget nem tudott neki adni, mire Róbert Károly egy oklevélben ünnepélyesen megígérte, hogy a felmerülő kiadásait nemcsak megtéríti, hanem még ezenfelül megfelelőképpen meg is fogja jutalmazni.[22\(35\)](#) A követjárások során szerzett és felemlített érdemeiért vette védelmébe Róbert Károly király 1318-ban is még István mestert,[23\(36\)](#) kit Miklós szlavón bán, Sopron és Komárom megyék ispánja 1325-ben, tehát már élemedett korában is még királyi szolgálatban állónak említi és Egered nevű birtokára vonatkozólag oltalmat ígér neki.[24\(37\)](#) A király ugyanekkor szintén védelmébe fogadja őt.[25\(38\)](#) 1328-ban Sopron érdekében Visegrádon jár a királyi udvarban.[26\(39\)](#) Ezután többé nem hallunk róla, 1335-ben már néhainak van említve.[27\(40\)](#)

István mester, noha vidéki birtokos volt, azért mindig Sopron városában lakott, ha csak nem tartózkodott a királyi udvarban. Így a város hozzá folyamodott, amikor egy-egy oklevél kiállítására szüksége volt. Az elmondottak alapján biztosra vehető, hogy az Országos Levéltárban őrzött 1329. évi oklevél az ő kezeírása, mely már az intulatio-ban is elárulja azt a változást, ami Sopron város oklevélkiadványaiban bekövetkezett, mert az így hangzik: *Nos Dietricus iudex, iurati ac universitas civium de Supprunio tenere*

presencium, quibus expedit, significamus universis quod... etc., vagyis többé nincs szó a soproni johannita rendház előljárójáról, hanem az oklevéladó neve és címe abban a formában jelentkezik, amelyet más városok kiadványaiban is megállapíthatunk.

István mesternek második nejétől egy István nevű fia született, aki – ha követi szolgálatokat nem is végzett – annál inkább résztvett Sopron város ügyeinek vezetésében; 1336-ban posterior iudex-nek van említve.²⁸⁽⁴¹⁾ Szintén írástudó ember volt és a város számára is írt okleveleket. Ezért mondja őt is egy 1361. oklevél ugyancsak *scriptor*-nak,²⁹⁽⁴²⁾ mely ²⁰⁷egyenlő a német *schreiber* szóval: mikor tehát Sopron a XIV. század közepétől mindinkább kezdett elnémetesedni, ez a *schreiber* kifejezés helyesebben foglalkozást jelentő ragadványnév a magyar ajkon *sereber*-re idomult, azaz a *Stephanus dictus Sereber* kitételben³⁰⁽⁴³⁾ meggyőződésem szerint a német *schreiber* szó rejtőzik.

A soproni johannita rendház írásbeli munkájának kikapcsolása után tehát a Harkai család két tagja: István és fia, István végezték el alkalmasszerűen a szükségesnek mutatkozó városi oklevélkiadást. Ezt az állapotot, mely nem volt sokáig fenntartható, még a kancellária fogalmával kapcsolatba nem hozhatjuk.

A soproni magyar-latin szójegyzék egy részlete.

Sopron városának fokozatos kifejlődése, polgárai folyton gyarapodó ügyes-bajos dolgainak sokfélesége elkerülhetetlenné tette azt, hogy írásbeli [208](#)munkával hivatásszerűleg foglalkozó embert, azaz városi jegyzőt bízzanak meg, akinek az legyen az egyedüli feladata, hogy a város kiváltságainak ismeretében tollával védje a város jogait mindenkivel szemben, aki azokat veszélyeztetni látszik, és hogy a polgárság szükségletét kielégítse olyan írásbeli munkájával, amelyre felkérlik. A városi jegyző tehát közérdekű és egyben magánérdekű működést fejtett ki. Ez a kettős elfoglaltsága később is megmaradt.

Sopron város első ismert hivatásszerű jegyzőjét *Siegfrid*-nek hívták és 1354-ben fordul elő neve abban a súlyos viszályban, amely Henrik városplébános és a városi tanács között kitört. Böröck győri prépostnak ez ügyben kiállított oklevelét kérte átírni Góri Miklós bírós és Pál öregbíróval egyetemben a győri káptalantól. [31\(44\)](#) Néhány évvel később, 1358-ban *Vilmos* városi jegyzőt [32\(45\)](#) egyúttal *scolasticus*-nak, azaz iskolamesternek említik. Tehát ebben az időben a jegyzői teendő még nem jelentett olyan nagyarányú elfoglaltságot, hogy mellette ne lehetett volna a tanítást is elvégezni.

Mivel az iskolamesternek hivatásából kifolyólag értenie kellett az írás-olvasáshoz, ezért természetesnek kell tartanunk a városnak azt a törekvését, hogy a városi jegyzői teendők elvégzését is reá ruházza. Nem véletlen tehát, hogy amely évben találkozunk az első hivatásszerű városi jegyző – notarius – említésével, ugyanabból az évből, vagyis 1354-ből van a legelső adatunk a városi, helyesebben a plébániai iskola fennállásáról. [33\(46\)](#) Az iskolamesterség összekapcsolása a városi jegyzőséggel nem olyan elszigetelt jelenség, mellyel csak Sopronban találkozunk. Ha a részletkutatások hiánya miatt világos áttekintésünk nincs is sok város ilyen irányú gyakorlatáról, mégis a rendelkezésünkre álló adatokból nyugodtan arra a következtetésre juthatunk, hogy ha nem is általános, de legalább is igen elterjedt szokással állunk szemben. Így 1409-ben Kolozsvárott Gáspár iskolamester és jegyző volt egyúttal, [34\(47\)](#) Zágrábban 1431-ben Lukács fia, Máté hasonlóképpen bírta e két tisztséget. [35\(48\)](#) Kisebb helyeken még a későbbi időkben is vannak adataink erre nézve. Szomolnokon az 1456-os években Brue Derthar György ismeretes mint iskolamester és jegyző, [36\(49\)](#) a Pozsony megyei Modor mezővárosban pedig 1506-ban Pongrác pap úgy szerepel, mint „dyzeitt schulmaister und marktschreiber hie zw Moder”. [37\(50\)](#)

Nem szorul bővebb magyarázatra az a megállapításom, hogy ahol a városi jegyzői állás egybe volt kapcsolva az iskolamesterséggel, ott a városi kancellária kialakulásának még csak első kísérletéről, próbálkozásáról lehet szó, noha tagadhatatlan, hogy Sopronban is a korábbi állapothoz képest már nagy haladást jelentett ez a körülmény. Amikor tehát erre a kétségtelenül nagy fejlődésre rámutatok, ugyanakkor rá kell világítanom az érem másik oldalára is, vagyis arra, hogy a város szolgáltatta írásos munka még mindig nem volt olyan mértékű, hogy egy embernek a munkabírását teljesen le tudta volna kötni.

Egyébként nagyobb városokban a két állás egybekapcsolása nem volt szerencsésnek mondható. A városi jegyzőnek ugyanis nemcsak megírnia [209](#)kellett a városi kiadványokat, hanem a város jogainak védelmében sokat kellett utaznia a királyi udvarba, a különböző helyeken működő törvényszékekre, stb., ami szükségessé tette, hogy több-kevesebb időn keresztül távol tartózkodjék az állomáshelyétől, mely idő alatt a tanítás az iskolában bizony rövidebbet szenvedett. Az 1358-ból ismeretes Vilmos iskolamester és városi jegyző például a győri káptalan előtt éppen azzal a Harkai István fia Istvánnal pereskedett a város képviselőjében, aki korábban a városi okleveleket szokta alkalomszerűen megírni és talán ez a rossz viszony volt az oka annak, hogy Sopron városa nem vette igénybe többé Harkai István nemű szolgálatait.

Nem vagyunk egészen tisztában a városi kancellária alakulásának körülményeivel az 1358. év utáni időben

Sopronban. Különösen vonatkozik ez a városi jegyzők személyére, kik közül a XIV. század második feléből a felsoroltakon kívül egyedül *Bertram* nevét ismerjük az 1366. évből,³⁸⁽⁵¹⁾ ki – úgy látszik – már nem volt iskolamester is egyúttal. *Bertram* egyébként Sopronban ingatlanokat szerzett magának és 1379-ben is még a város polgárai között szerepel, amikor feleségével állott perben, melyet a városi tanácsnak sikerült elsimítania.³⁹⁽⁵²⁾ Mindenesetre ekkor már nem említik városi jegyzőnek. De ha Sopronban Vilmos jegyző esetén kívül más adattal nem is rendelkezünk, melyből az iskolamesteri állással való kapcsolatra lehetne következtetni, azért az kétségtelen, hogy az iskolamester – mint kiségitő – mindannyiszor résztvett a város írásbeli munkáinak elvégzésében, valahányszor a felszaporodott dolog ezt kívánatossá, sőt szükségessé tette. Ennek bizonyítékát látjuk pl. 1459-ben, amikor az iskolamester a Balfi utcai vámnál teljesített szolgálatot és foglalta jegyzékbe a vámot fizető polgárokat a vámösszeg feltüntetésével, egyik diák pedig a Szélmalomnál szedte a vámot. E munkák elvégzése fejében egy-egy font dénár fizetésben részesültek.⁴⁰⁽⁵³⁾

Mivel a XIV. század második feléből már több városi kiadvány maradt fenn, ezért jóval pontosabban tudjuk nyomon kísérni a városi oklevelek külső és belső sajátosságait – mint ahogyan az eddig lehetséges volt – azon az öt oklevélszövegen, amelyeket 1350-ig bezárólag feltalálnunk sikerült.

Az 1329. évi városi kiadvány után közvetlenül következő, 1351-ből ránkmaradt városi oklevél így kezdődik: *Nos Johannes filius Wolfgeri iudex, iurati, necnon universitas civium civitatis Suproniensis significamus tenore presencium, quibus expedit, universis, quod...* etc.⁴¹⁽⁵⁴⁾ Vagyis a város élén álló városbíró névszerint megemlítve, az esküdtek általában és a polgárok összessége vannak feltüntetve okleveladók gyanánt. Ez a formula azután változatlanul marad egészen 1376-ig, amikor az addig háttérben meghúzódó polgármester kilép a homályból, egyszerre az intulatio legelső helyét foglalja el, a városbírónak pedig meg kellett elégednie a második helyezéssel. Ez a változás az intulatióban mélyreható átalakulással függ össze legalább is Sopronban: jelenti ugyanis annak a német befolyásnak uralomrajutását, amelynek kétségtelen jelét már a városi rang elnyerésekor, tehát még 1277-ben észrevehettük, de amely ekkor még a ²¹⁰magyar fensőbbiséget, uralmat és irányítást veszélyeztetni nem tudta. Minden felületes és gyakran irányzatos szólammal ellentétben 1277-ben Sopron a várossá alakulás pillanatában lényegében és többségében magyar volt, mert törzsökösen magyar volt a belső vár, a castrum regium, azután magyaroknak kell vennünk ekkor már a királyi lövéreket is, kik nem lehetnek mások – véleményem szerint – mint az itt rekedt avarok utódai. De nem kívánjuk elhallgatni, hogy a mai Szent Mihály templom tájékán, azaz a későbbi külvárosban már német telepések is éldegéltek. Számszerű adatokra – sajnos – nem támaszkodhatunk, tehát csak becslésekre vagyunk utalva, de ezek mind arra mutatnak, hogy 1277-ben a németiség erejét legfeljebb az összlakosság egyharmadában jelölhetjük meg. Ez a számarány a folytonos bevándorlások útján állandóan javult a németiség javára. A bevándorlásra már a városalapító oklevél kedvező feltételt nyújtott és e kedvezményeket a későbbi királyi oklevelek többször is megújították: így III. Endre király 1291-ben,⁴²⁽⁵⁵⁾ Vencel király 1304-ben,⁴³⁽⁵⁶⁾ Róbert Károly 1317-ben,⁴⁴⁽⁵⁷⁾ 1324-ben,⁴⁵⁽⁵⁸⁾ 1327-ben,⁴⁶⁽⁵⁹⁾ majd I. Lajos király 1360-ban.⁴⁷⁽⁶⁰⁾ A németajkú lakosság folytonos beszivárgásának volt a következménye, hogy 1350 után Sopronban a német elem túlsúlyra vergődött, mely átalakulás azután a városi okleveles gyakorlatban is kifejezésre jutott.

Nagyon helyesen vette észre ezt az állapotot Hajnal István egyik tanulmányában, melyben megállapította, hogy mivel nálunk gazdasági intellektuális réteg nem képződött, a német bevándorlás ragadta meg az írásbeliség-hozta lehetőségeket s így a nép nyelve helyett a német nyelv jelent meg a városi polgárság íráshasználatában.⁴⁸⁽⁶¹⁾

De az eddig elmondottakból egyúttal azt is megállapíthatjuk, hogy a megyei ispán gyámkodása alól

felszabadult és a XIII. század végi és a XIV. század eleji belső civakodásban és külső ellenségek ellen vívott súlyos harcokban megedződött polgárság mindinkább öntudatra ébredt. Ez az öntudat nemcsak minél tágabb körű jogok megszerzésében és azok megvédésében nyilatkozik meg, hanem a kezdetben szűk városi határ céltudatos kiterjesztésében és a jobb anyagi megélhetést biztosító kereskedelmi kapcsolatok kiépítésében is. Kétségkívül ezzel a folyton erősödő pogári öntudattal függ össze az írásbeliség terén tapasztalható ama fejlődési folyamat, amely függetlenítette magát először az egyház, majd ezt követően a városban élő és vezető szerepet betöltő nemesek szolgálatától és a városi jegyzők alkalmazásával ezen a téren is tiszta helyzetet teremtett. Ezzel az intézkedéssel a soproni polgárság megtette az első lépést szellemi életének irányítására.

1361-ben találkozunk Sopronban az első német nyelvű kiadvánnyal, melynek intitutatio-ja egyébként fordítása a latinnak: *Ich Nikus Gaizzel diczeit richter vnd di geswaren purger mitsampt der gmain in Odenburch wir veriehen offenleich mit disem prif vnd tün chünd allen lewten gegenbürtigen vnd chünftigen...* stb.⁴⁹⁽⁶²⁾ csekély változás azért mégis van, mert a városbíró *wier* helyett a szerényebb *ich* szócskát használja és a későbbi német oklevelekben szintén így találjuk.

211A német lakosság és ezzel természetes összefüggésben a német befolyás túlsúlyra jutását azonban nemcsak a német nyelvű városi oklevelek megjelenése és ezen túl mind gyakoribb használata mutatja, hanem a német eredetű polgármesteri tisztség által a magyar jogszokásból kifejlődő városbírói tekintélynek második helyre szorítása szintén ezzel a körülménnyel van összefüggésben. Amint már említettem, ezzel a jelenséggel 1376-ban találkozunk először, ugyancsak egy német nyelvű oklevélben, melynél az intitutatio már így hangzik: *Ich Janns Smuchenphening dizeit burgermaister, ich Jans Agendorfer dizeit richter vnd di geswarn pürger mitsampt der gmaen in Odenburch vnd vnser erben veriehen offenleich...* stb.⁵⁰⁽⁶³⁾

Végül Sopron lakosságának elnémetesedését bizonyítja mindennél beszédesebben egy 1379-ből való német nyelvű jegyzék,⁵¹⁽⁶⁴⁾ amelyet a legelső magyar telekkönyvnek tekinthetünk. Ez a telekkönyv a soproni háztulajdonosok névsorát adja a birtokukban lévő házrész megemlítésével a kerületekre osztott belvárosban és külvárosban abból a célból, hogy a kiosztásra kerülő szántókat eszerint parcellázzák fel.

Egyébiránt a XIV. század végére tehető a már említett átalakulásokon kívül az írásbeliségnek olyan nagymérvű elterjedése Sopron városában, amely a városi kancelláriát abban a kifejlődésben és azon a fokon mutatja, amelyen kisebb eltérésekkel a középkor végéig megmaradt. A városi oklevelek mellett – melyek miként előbb, most is – mind tárgyi, mind alaki tekintetben hasonlóak a hiteleshelyi kiadványokhoz; 1379-ben találkozunk az első városi missilis-ekkel.⁵²⁽⁶⁵⁾ Ezek száma a XV. század elején egyszerre megsokasodik. Feltűnnek az egyes polgárok magánoklevelei és missilisei s így a pecsét használata is a polgároknál. Bár Sopronban azt tapasztaljuk, hogy a tanácsbelieken kívül ez a pecséthasználata legfeljebb még néhány előkelő polgárnál mutatható ki kezdetben, általánossá pedig a középkor végéig sem vált. Mindezekon felül 1390-től kezdve Sopronban elkezdtek vezetni az ún. városkönyvet (statpuch), helyesebben városkönyveket, mert nem is egyet, hanem egyszerre kettőt írtak. Ezek vegyes tartalmúak; szabályrendeleteken, rablók és útonállók vallomásain, körözéseken, vámtarifán, a városbíróknak járó vérdíjon, adás-vevésen, elszámolásokon, adósságok és kölcsönök feljegyzésén kívül többnyire végrendeleteket tartalmaznak.

A városkönyv bejegyzései egyenlő értékűek voltak a szabályszerűen kiállított és megpecsételt oklevelekkel, tehát adott esetben az oklevelet helyettesítették, miért is a városi jegyző e bejegyzéseket a tanács ellenőrzése mellett írta és azok hitelért a tanács felelt. Meggyőzően mutatja a városkönyv bejegyzésének bizonyító erejét Zsigmond király 1426. évi ítélete Körmöcbánya esetében, amikor egy vitás kérdésben, hol első fokon

az oklevél javára történt döntés, fellebbezés folytán a király a városkönyv bejegyzésének adott igazat.⁵³⁽⁶⁶⁾

Igen fontos és tanulságos lenne azoknak a városi jegyzőknek ismerése, akiknek nevéhez Sopronban a városi kancellária szervezetének kifejlesztése fűződik, de – sajnos – még neveiket sem tudjuk 1366 után, pedig hogy mást ne említsek, a német nyelvű városi oklevelek nyelvjárásának vizsgálatát megkönnyítené, ha tudnánk az azokat író városi jegyzők származását. ²¹²Az ilyen irányú vizsgálatok eredményét kétségkívül csak fokozza az a körülmény, ha a városi kiadványok mellett kellő számban polgárai által írt missilis-levelek és végrendeletek is rendelkezésre állnak, ami Sopron esetében csak a XV. század elejétől mondható el. Egyébként ezen a téren Verbényi (Veszélka) László nevéhez fűződik az úttörő munka elvégzése.⁵⁴⁽⁶⁷⁾

Annál fájóbb tájékozottságunk hiánya a városi jegyzők személyének ismeretében, mert az intitutatio-ban észrevehető utolsó fejlődési folyamat ugyancsak az 1400-as évek tájára esik, noha már az egyik 1379. évi missilisben a levél írójaként *...iurati et totum consilium in Suppronio*,⁵⁵⁽⁶⁸⁾ a másik, néhány hónappal később írt levélben pedig már: *magister civium, iudex et iurati in Suppronio*-t⁵⁶⁽⁶⁹⁾ olvashatunk. Ezt az utóbbi címet használják 1400 után az okleveleknél is ilyen formában:

*Wir der burgermaister, der richter vnd der rat der stat zu Ödenburg bekennen, daz...*⁵⁷⁽⁷⁰⁾ stb., majd csakhamar állandósul ebben az alakban: *Wir der burgermeister, richter,..rat vnd die gancz gemain der stat zü Ödenburg vergehen für üns...* stb.,⁵⁸⁽⁷¹⁾ vagyis a polgárok összességét is belefoglalják az oklevéladó nevébe. Elmarad tehát a polgármester és a városbíró névszerinti megemlézése, mintha csak azt akarnák ezzel kifejezésre juttatni, hogy nem az a fontos, ki viseli évről-évre váltakozva, tehát aránylag rövid ideig e tisztségeket, hanem az a lényeg, hogy e tisztségek fennállanak, működnek és ezek tekintélye személytelenül is csorbíthatatlan. A valóságban az intitutatio ez alakulása mögött a városi közigazgatásnak egy le nem becsülhető fejlődési fokozatát kell szemlélnünk, amely a tanács tekintélyének olyan mérvű növekedését mutatja, mellyel szemben mind a polgármester, mind a városbíró csupán primus inter pares szerepét játssza. A tanácsadó szervből így alakul ki a hatalom osztályrészese. Ebben a testületben már kinek-kinek a szava egyforma erejű: a tanács határozatát egyszerű szótöbbséggel hozza meg, amelyet fontosabb esetekben a városi jegyző írásba foglal, ki első fizetéses tisztviselője a városnak. Sem a polgármester és a városbíró, sem a tanácsosok fizetést, a mai értelemben, 1696 előtt az egész középkoron keresztül nem kaptak, bizonyos kedvezmények – adó- és dézsmamentesség, stb. – élvezésén kívül.

A XV. századtól kezdve a városi jegyzők egymás utáni sorrendjét már elég pontosan össze tudjuk állítani, vagyis megszűnik az a tájékozatlanság, amely az 1366–1400. közti időszakot jellemzi. A legelső városi számadáskönyv-töredék az 1404. évből nemcsak *Miklós* városi jegyző nevét tartotta fenn, kinek fizetése fejében 8 font dénárt folyósított a városi tanács, hanem ebből kiderül az is, hogy külön irnoka volt a városbírónak még ezen felül, kit *András*-nak hívtak.⁵⁹⁽⁷²⁾ Ez a körülmény az írásbeliség rohamos terjedését eléggé bizonyítja Sopronban.

Miklós városjegyző 1406. január havában már néhainak van említve, úgyhogy az általa beszédett adóval Lőrinc nevű fia számol el.⁶⁰⁽⁷³⁾ Ezt követőleg a Bars megyei Újbányáról származó *Miklós* lesz Sopronban városjegyző⁶¹⁽⁷⁴⁾

²¹³kit később Nagyszombatban látunk hasonló minőségben működni.⁶²⁽⁷⁵⁾ *Prenner János diák*,⁶³⁽⁷⁶⁾ majd *Hamerspach Miklós* jegyzősége után⁶⁴⁽⁷⁷⁾ *Ernst Konrád* következett a jegyzői tisztségben, kinek személyével érdemes bővebben foglalkoznunk. A városi kancellária az ő működése idejében érte el teljes kifejlését, és ha ma Sopron város levéltárát középkori emlékekben gazdagnak mondhatjuk, ebben az ő

rendszerető és szervező munkájának oroszlánrésze van.

Ernst Konrád 1412-ben még gazdag és előkelő bécsi polgár, kinek a Haarmarkt-on két, egymás mellett fekvő háza van. E házakon azonban Steussen zsidónak kölcsöne volt betáblázva, mit nem tudott visszafizetni, mire bírói ítélettel elvesztette a zálogul lekötött házait,⁶⁵⁽⁷⁸⁾ melyek tulajdonjogát eleinte Jóna zsidó, kevéssel utóbb pedig Smerl és Slomel zsidók nevére írták a bécsi telekkönyvben.⁶⁶⁽⁷⁹⁾ Ernst Konrád így földönfutó lett, sőt börtönbe került, honnan kiszabadulva Bécsújhelyből, Bruck a./d. Mur-ból, Lánzsérről, legutoljára pedig Fraknóról reménytelen küzdelmet vív vagyona visszaszerzéséért, azonban nem tud győzedelmeskedni hatalmas ellenfelein. Albert osztrák herceg elfogató parancsot ad ki ellene, Angerfelder Rudolf bécsi polgármester pedig olyan rosszindulattal viseltetik vele szemben, hogy kénytelen ellene fellebbezni a konstanzi zsinathoz és bepanaszolni a bécsi tanács előtt.⁶⁷⁽⁸⁰⁾

Ilyen küzdelmes évek után kerül Sopronba, ahol a város felfogadja jegyzőjének. Első említésével 1419-ben találkozunk.⁶⁸⁽⁸¹⁾ Haláláig, mely 1450-ben következett be,⁶⁹⁽⁸²⁾ megmaradt tisztségében, noha időközben a tanácsosi rangot is elnyerte. Ernst Konrád a Bécs városi fejlettebb kancellária szervezetnek hatása alatt a közigazgatás és a magángazdaság minden vonatkozásában érvényre juttatta az írás-nyújtotta előnyöket és ennek tulajdoníthatjuk, hogy a város kiadványai – legyenek azok oklevelek és missilis-ek – hirtelen megszorodnak, az egyes polgároktól fennmaradt adóslevelek, missilis-ek, végrendeletek fölös számban keletkeznek, megjelennek a különféle adó- és dézsmajegyzékek, valamint egyéb feljegyzések, a két városkönyvbe bőven jutnak bejegyzések, melyeket elődei meglehetősen elhanyagoltak. Az ő idejében kezdik el az ún. Gerichtsbuch-ot, azaz a bírói jegyzőkönyvet vezetni, mely a városi jogszolgáltatásnak igen értékes emléke. Mindent összevéve, a város belső életét, fejlődését és alakulását az ő írásaiból ismerhetjük meg s így a találgatások, lehetőségek és feltételezések helyébe a bizonyosság lép. Oly nagy érdeme ez a város történetének ismerete szempontjából, hogy működésére csak a legnagyobb elismeréssel gondolhatunk.

Ebben a nagyarányú írásbeli munkában Ernst Konrádnak segédjegyzők segítettek. Háromnak nevét sikerült csupán megállapítanunk: az egyik *Seres Tamás*, kivel 1432–1440 között találkozunk,⁷⁰⁽⁸³⁾ a másik *Egkenfelder* ²¹⁴*Liebhart*, a későbbi pozsonyi városi jegyző, kitől gondos írásban számadáskönyvek, gabona- és bordézmajegyzékek, adójegyzékek maradtak fenn az 1437–1441 közötti évekből,⁷¹⁽⁸⁴⁾ végül *Erhard* irnok 1439-ben az erdőgazdasággal kapcsolatos bevételeket tartotta számon.⁷²⁽⁸⁵⁾

Hálás feladat lenne Sopron város kiadványainak speciális oklevéltani feldolgozása, mert e téren úttörő munkát lehetne végezni, azonban ez alkalommal csupán egy külső ismertetőjelre, a pecsétre óhajtók kiterjeszkedni.

Említettem már, hogy Sopron város első ismert pecsétjét egy 1274. évi magánszemélytől származó oklevélen látjuk függeni. Töredékes volta miatt az alakját nem tudjuk biztosan meghatározni, de inkább hosszúkás, mint kerek. Hártyszalagra erősítve függ. A románstílusú pecsétmaradvány köriratából csupán *SIGI* betűk maradtak fenn, a pecséttrajzból pedig annyi állapítható meg, hogy az nyitott kapujú, ormozott várfalat ábrázol, amelynek közepéből egy egyablakos, ormokkal ellátott vártorony emelkedik.⁷³⁽⁸⁶⁾

Ezt a pecsétet rövidesen felváltotta egy másik pecsét, amelynek egy töredékes példányát 1297-ből és egy teljesen ép példányát 1303-ból a heiligenkreuzi cisterci apátság levéltára őrizte meg,⁷⁴⁽⁸⁷⁾ miként az 1274. évi legrégebbi pecsétet is. Ez a pecsét szintén hártyszalagra erősítve függ le az oklevélről, háromszögű pajzsalakú, a körben futó *S* (igillum) *IVDICIS. ET. CIVIUM. CASTRI. SVPRVNIENSIS* köriraton belül öt csúcsíves ablakkal és öt orommal ellátott várfalat mutat, amelyből három torony emelkedik. A két szélső torony egy ablakkal és három orommal, a középső magasabb torony két ablakkal és három orommal van

ellátva. A pajzs felső két sarkát és az alsó csücskét babérág díszíti.

Sopron városának ez a másik pecsétje 1340-ig volt használatban, mikor Róbert Károly királynak már ismertetett engedélye alapján megsemmisítették és helyébe újat véstettek. Az ekkor készített pecsétnyomó (typarium) ma is megvan és egyik értéke a városi levéltárnak. Anyaga vörös fémöntvény, 3 mm vastagságú, 51 gr. súlyú, a hátsó oldalon a középső hasítási vonal mentén felfelé mindinkább kidomborodó füffel bír, amelyen át zsinórra vagy lánkra volt fűzhető és nyakban hordható. Külső formájában, pecséttrajzában teljesen azonos az előbbivel, csak a körirat szövege változott meg, amennyiben itt már *S. CIVITATIS. SVPRONIENSIS* olvasható és a pajzs felső két sarkát már nem babérág, hanem egy-egy szent dicsfényes mellképe díszíti. 1425-ben még használatban volt és mivel ekkor már a városnak egy kisebb, kerek pecsétje is volt, ettől való megkülönböztetésül nagy pecsétnek hívták.⁷⁵⁽⁸⁸⁾

A kisebb, kerek pecsét 1411-ben tűnik fel.⁷⁶⁽⁸⁹⁾ Átmérője 3 cm, körirata *S * CVRSVS * SVPRONIENSIS*, a pecséttrajz azonos a nagy pecséttel, azzal a kis különbséggel, hogy a két szélső vártorony felett egy-egy hatágú csillag lebeg. Az egész középkoron át Sopron városa ezt a kis pecsétet használta minden kiadványán, részint rányomva, részint függve, a missiliseknél pedig zárlaton, amikor a nagy pecsét alkalmazása 1425 után nem volt már szokás.

Ha ma Sopron középkori történetéből aránylag többet tudunk, mint ²¹⁵bármelyik hazánkbeli városéból, ezt elsősorban a lassan kifejlődő városi kancelláriában dolgozó jegyzők fáradhatatlan írásbeli munkájának köszönhetjük. Sopron város kancelláriájának írásos termékeit – szerencsés földrajzi fekvése és vészes sorscsapásoktól való mentessége folytán – nagy részben meg tudta őrizni napjainkig. Mind e kincsek feltárása folyamatban van.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban / Eugen Házi: Die Entwicklung der Soproner Stadtkanzlei.

Eugen Házi: Die Entwicklung der Soproner Stadtkanzlei.

Gerade so wie die Entwicklung der königlichen Kanzlei in Ungarn nur schrittweise vor sich ging, war es auch mit der Soproner Stadtkanzlei. Die bisher bekannte älteste Urkunde von Sopron stammt aus dem Jahre 1276 und wurde von dem Johanniter-Orden ausgestellt, welcher als Beglaubigungs-Stelle eingesetzt war. Wie lange dieser Zustand dauerte, ist unbekannt, auf jeden Fall war es 1303 noch so. In späteren Zeiten wurden die Urkunden in Sopron von schriftkundigen vornehmen Bürgern ausgestellt, z. B. von Stephan von Harka und dessen Sohn, Stephan. Der erste städtische Notar, namens Siegfried, taucht im Jahre 1354 auf. Der zweite bekannte Notar im Jahre 1358, namens Wilhelm, war zugleich Schulmeister. Ein Wiener Bürger, Konrad Ernst, der wegen Verschuldung aus seiner Vaterstadt fliehen musste, wurde 1419 städtischer Notar und bekleidete dieses Amt bis zu seinem im Jahre 1450 erfolgten Tode. Ihm ist die endgültige Errichtung der Stadtkanzlei zu verdanken. Er und seine Nachfolger verfassten eine grosse Anzahl von Urkunden, die im städtischen Archiv erhalten sind. Bisher sind 13 Bände dieser mittelalterlichen Urkunden im Druck erschienen. Die Publikation wird fortgesetzt.

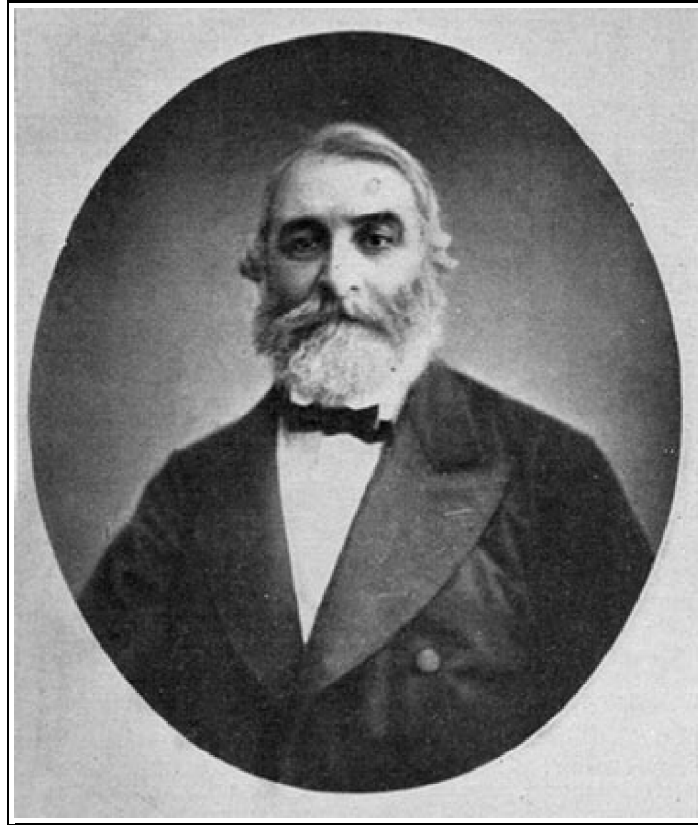
1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Darvas István: Adalékok Lunkányi János életrajzához

216 Darvas István: Adalékok Lunkányi János életrajzához

Amikor Lunkányi János 1853. augusztus 27-én, 78 éves korában befejezte földi pályafutását, Török János, a Pesti Napló akkori szerkesztője a lapnak szeptember 3-i számában írott nekrológjában egyebek között ezekkel a találó szavakkal emlékezett meg róla: „Ha más érdeme nem lett volna a jeles egyéniségnek, mint hogy Széchenyi Istvánt nevelte, tehát azon nagy tetteknek alapját megvetette, melyek annak emlékéhez kötve vannak, már ez egymaga megérdemli, hogy hamvait áldjuk s arcképét nemzeti képcsarnokunkban bírni óhatjuk”. Hogy e sorok mennyire találóak, azt érdekesen bizonyítja Széchenyinek egyik publikálatlan – az Orsz. Levéltárban őrzött – s 1845. szeptember 14-én Lunkányihoz intézett levele, melyben elmondja, hogy ő miért nem járhat el közvetlenül abban, hogy Károly fiát a magyar kancellárián viselt kezdő állásában támogassa s fogalmazói kineveztetését kieszközölje. „Barátom – mondja a levélben – Önnek őszinteséggel tartozom. Fia miatt nem szeretnék Gervaynak¹⁽⁹⁰⁾ írni. Mostani adminisztratori bajainknak ugyan mi egyéb az oka, mint az, hogy Teszek Te emberedért, ha Te teszel az enyimért. Jelen állásomban²⁽⁹¹⁾ semmi favorért nem akarok esdekelnem, mert ez függővé teszen. A céljt anélkül is elérhetni. Menjen maga Gervayhoz s adja neki elő, 1. *hogy milly fickót (ez én vagyok), nevelt a Statusnak.* (Én emeltem ki D. I.) Ki tudja venni parázsból a gesztenyét. 2. Milly sokáig szolgálja családunkat. 3. Hogy fia derék stb. és nem kétlem: *miattam is* megteszi Gervay a teendőit”. Történetírásunk, a hazai éppen úgy mint a helyi, Lunkányival szemben ma még adósságban van s méltó monografiáját bibliografiánkban hiába keressük. Nem volna sok értelme, hogy a hiány okait kutassuk. Mégis feltűnhetik, hogy ha a véletlenek összejátásából is, Széchenyinek éppen a főúri köröktől messzeeső, ugyanakkor sokkal meghittebb, őszintébb és odaadóbb környezetéből, Tasner Antalról, Clark Ádámról, Kovács Lajosról és talán másokról is, a nagyközönség ma sem tud sokkal többet a lexikonok száraz és szűkszavú adatainál, Lunkányi nevét pedig hiába is keresnők azoknak lapjain.

Ha ilyen körülmények között ma valaki a személye iránt közelebbről érdeklődik, erre alig van más módja, mint hogy pl. a Széchenyi levelek Majláth-féle gyűjteményében³⁽⁹²⁾ elolvassa a hozzá intézett, mintegy ezer publikálatlanból itt található, mindössze hatvankilenc levelet, amelyeknek túlnyomó részét a fiatal lovastiszt még 1814–1818 között intézte a távolból hozzá, Lunkányi életének jóval lényegesebb évtizedeiről pedig úgy próbál tájékozódni, hogy végigböngészi a Széchenyi-naplók vastag köteteit s az ²¹⁷ezekben, valamint a reformkorszaknak széles irodalmában Lunkányiról elejtett egyes rövidebb vagy hosszabb megjegyzéseket használja fel.

Ez a kis tanulmány a fenti nehézségeken kíván valamennyire könnyíteni, amikor eddig alig ismert, részben helyi vonatkozású adalékokkal szolgál egy megírandó Lunkányi-életrajzhoz.

Lunkányi Károly fényképe

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Darvas István: Adalékok Lunkányi János életrajzához / I. A család eredete

I.

A család eredete

E téren a lehető tisztázást a szülői otthon, az első benyomások, valamint az ezeknek hatása alatt kibontakozó egyéniség világos megértése és helyes értékelése teszi szükségessé. A feladat elvégzése itt annál indokoltabb, mert Lunkányinak ebben a vonatkozásban eddig ismert adatai több tekintetben is kiegészítésre, vagy éppen helyreigazításra szorulnak.

Lunkányi (előbbi, úgy látszik önkényes használat szerint „Liebenberg”, az irányadó eredeti hivatalos okirat szerint azonban „Liebenberger”) személyi körülményeiről legelőször talán az említett Majláth-gyűjtemény legelső oldalának lapalji jegyzetében olvashatunk, amiből azt tudjuk meg, [218](#) hogy „egy slavoniai (sic!) német családból vette eredetét, ki gróf Széchenyi Ferencnél, István atyjánál titkár volt; később István nevelője lett, még később, midőn István a katonai pályára lépett, ennek uradalmait igazgatta. Liebenberg később, Széchenyi István által ösztökélve, nevét Lunkányira magyarosította, midőn is egyúttal a nemességet is elnyerte”. Majláth állításait semmivel sem támasztja alá s azok éppen olyan pontatlanok, mint ahogy az egész háromkötetes munka felületessége s megbízhatatlansága miatt már megjelenésekor s a

legilletékesebb helyről igen súlyos bírálatban részesült.⁴⁽⁹³⁾ Ilyen előzmény után annál érthetlenebb, hogy későbbi történetíróink éppen a Lunkányira vonatkozó adatokat ellenőrzés nélkül egyszerűen átvették s ebben pl. Szinnyi József, Fraknói Vilmos, Friedreich István, Komlóssy Ferenc, stb. sem voltak kivételek.⁵⁽⁹⁴⁾

Egy egészen más eredetű Liebenberg-családra utalt s ugyancsak először, bizonyos Töltényi Miklós nevű pesti ügyvédnek 1849-ben Bécsben kinyomatott, nem egészen világos célzatú s a magyar kancellária akkori tisztviselőinek egyéni adatait firtató munkácskája,⁶⁽⁹⁵⁾ ahol Lunkányi Károlyról, János fiáról is szó esik. A szerző az adatokat szintén nem igazolja megnyugtatóan. Szerinte Lunkányi a Temesvárról Bécsbe elszármazott Liebenberg nagykereskedő családdal lett volna vérrokonságban. Utóbb, talán Töltényi nyomán elindulva, de lehet, hogy önállóan, vagy éppenséggel Lunkányinak soproni rokonságától nyert szóbeli értesüléseknek hitelt adva, Payr Sándor és Östör József soproni történészek is ugyanerre a vonalra vezették vissza a Lunkányiak eredetét.⁷⁽⁹⁶⁾

Érdekes mindezek után, hogy Gantner Antal, a soproni kaszinó néhai ruhatárosa s érdemes helyi történésze közelítette meg egy kis cikkében egyedül az igazságot, amikor *elsőként* s ő már konkrét adatok, így a szülők nevének megadásával, hangsúlyozta Lunkányi Jánosnak *kecskeméti származását, nemkülönben magyar iskoláztatását és neveltetését.*⁸⁽⁹⁷⁾

Vegyük sorra az egyes állításokat.

²¹⁹Magával a szlavóniai eredettel már előbb végeztünk, miután ebben az irányban még a későbbi kutatások sem nyújtanak semmiféle támpontot.

A háborús események folytán elpusztult Lunkányi-ház a soproni Orsolya téren

Maga a német eredet természetesen kétségtelen. Viszont az áttelepülés, illetve a vándorlás közelebbi adataira s útvonalára ma már alig lehetne fényt deríteni. Németországban két Liebenberg nevezetű helység is van. Az egyik Brandenburgban (Uckmark, templini kerületben) Potsdam, a másik pedig Keletporoszországban (Ag kerületben) Königsberg környékén.⁹⁽⁹⁸⁾ Úgy látszik, más vonal felé mutat az a további adat, amelyről Pest és Buda 1686–1814 között polgárjogot nyert lakosainak a névjegyzékében van szó.¹⁰⁽⁹⁹⁾ E szerint bizonyos „Liebenberger” (itt tehát még éppen nem „Liebenberg”) András 1785. szeptember 19-én, József (quester) pedig 1810. május 11-én „civis”-ek, azaz pesti polgárok lettek s az utóbbi neve mellett az a megjegyzés van: „Sighardtberg, Austria”. Ilyen nevű osztrák helység azonban a szakmunkákban nem található. A kétrendbeli földrajzi adat mégis annyit valószínűsít, hogy az egyik Liebenbergből, vagy annak környékéről valamikor elszármazott családnak talán a XVIII. század elején közvetlenül Magyarországra jött s Pest vármegyében megtelepedett tagjai voltak azok a „Liebenberger”-ek, akik azután itt magukat, mint az említett helyről idevándoroltak, ennek megfelelő névvel kívánták megjelölni. Lunkányi János eredeti neve is, amint erről a továbbiakban az erre vonatkozó iratok ismertetésénél szó lesz, szintén *Liebenberger (s nem Liebenberg!) Nepomuki János*.

²²⁰A „német” származással kapcsolatban talán jellemző lesz, ha arra is rámutatunk, hogy bizonyos „Salburg grófnő” Drezdában 1912-ben megjelent több kötetes, igen gyenge tollal megírt korregényében,¹¹⁽¹⁰⁰⁾ bő részleteket szentelve a Széchenyi családnak, közben Liebenberget is bemutatja s őt a magyar levegőben sziklaszilárd konoksággal megálló „germán” szellem képviselőjének állítja be, aki – szerinte – „még magyarul is alig s inkább csak káromkodni tudott”. Ezzel szemben azt hiszem elég, ha

elolvassuk a fiatal Liebenbergnek Széchenyi Ferenc számára Pesten, 1803. december 27-i kelettel, István fia nevelésének elvi célkitűzéseiről mélyen szántó tudással s legszebb magyarsággal megírt, eléggé ismert jelentését¹²⁽¹⁰¹⁾, vagy arra gondolunk, hogy 1805-ben ő volt az, aki Széchenyi Ferenc s egyben a nádor meghatalmazottjaként, első s legnagyobb országos múzeumunk és könyvtárunk alapanyagának, így elsősorban az éremtárnak Miller Ferdinánd Jakab gyűjteményi őr (utóbb igazgató) kezéhez való átadási munkálatait irányította s majd közreműködött a Miller-féle könyvkatalógus összeállításánál¹³⁽¹⁰²⁾ is. Áldozatos munkásságának s szellemének emlékét őrzi a budapesti Egyetemi Könyvtár anyagát gazdagító „Lunkányi-könyvtár is”¹⁴⁽¹⁰³⁾ S végül lehet-e megfélekednünk arról, hogy ő volt az *elsők egyike*, aki 1825-ben az „Academia Hungarica” felállítását ajánlotta s az intézmény tervezetét és egész szabályzatát éppen egykori neveltje, Széchenyi István útján terjesztette a hazai tudományos világ elé?¹⁵⁽¹⁰⁴⁾

Közelebbi vizsgálatot kíván még a kérdés, van-e valami igazság a Töltényi-, Payr-, Östör-féle említett beállításban?

Tudományos vitáról itt sem lehet szó. Bár a két utóbbi hivatkozik ugyan (de csak mellékesen) Széchenyinek egyik naplóbeli feljegyzésére, viszont annál inkább hangsúlyozzák, hogy az egész bécsi rokonságról csak a családnak soproni köréből értesültek, Payr pedig elégnék tartja megjegyezni, hogy „az erre vonatkozó iratokat nem ismeri”.

Lássuk először Széchenyinek említett feljegyzését,¹⁶⁽¹⁰⁵⁾ amelyről annyit kell előrebocsátanunk, hogy fogalmazásában kétségtelenül bizonyos (bár éppen nem célzatos) homály van.

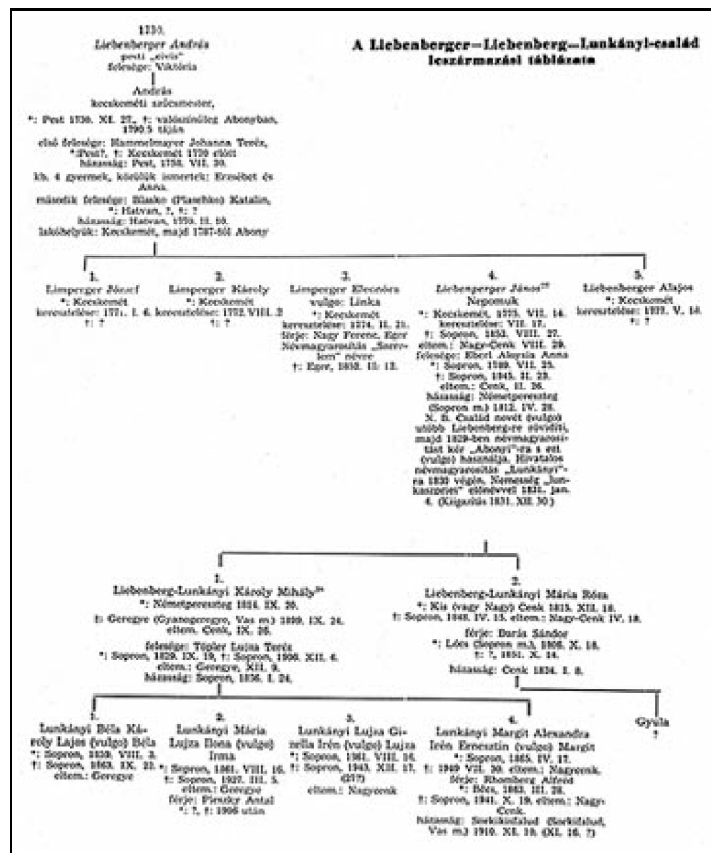
Valaki (a név utólag ki van húzva a napló ezen, 1824. jan. 23-i keltű sorainak az elején) ekkor több mindenféléről mesélt Széchenyinek, de azt is megemlítette az illető önmagáról, hogy „ő még a gyónásban sem szokott soha igazat mondani”. Így elpletykálta, hogy mit beszélnek Lunkányiról Széchenyi birtokán a parasztok. Mást is elmondhatott még ugyanakkor, de azt már Széchenyi nem is tartotta szükségesnek feljegyezni s csak egy stb.-vel jelzi a hallottakról a maga bírálatát.

A feljegyzés megértéséhez tudnunk kell, hogy a bécsi Liebenbergék gyapjúval kereskedtek s miután azt főleg nálunk, elsősorban a főúri (nagyobb juhtenyéztéssel foglalkozó birtokokon) vásárolták össze, ezért gyakran megfordultak Cenken is. Így a fenti naplófeljegyzés előtt, jan. 13-án is ²²¹ott volt Lunkányinál Liebenberg Ignác,¹⁷⁽¹⁰⁶⁾ amikor kétségtelenül több napon át a birtok jobbágyaival is érintkezett. Nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, hogy *melyik* Liebenbergéről meséltek akkor Széchenyinek, de le kell szögezni azt is, hogy itt más valakinek az elmondásáról van szó, nem pedig Széchenyinek valaminő megállapításáról. Hogy viszont az efféle „baráti”, sokszor névtelen, jóindulatú közlésekkel szemben mi volt az ő elvi álláspontja, arról éppen Lunkányi előtt is többször nyilatkozott. Igazolásul szolgáljon erre nézve két idézet. 1828. dec. 8-ról kelt (publikálatlan) levelében így beszél Széchenyi: „Von den-Gütern bekomme ich auch laute Hyops Posten. Sehen Sie aber auf das Gehirn der Sache, auf die Essenz mit desto grösser Aufmerksammmkeit... Örülök, hogy azt mondja, A nevet jó ízűt, ki legutolsót nevet. Hadd beszéljenek, amit akarnak, csak ne legyen igaz”. És egy másik alkalommal: „Szükségesnek tartom, miszerint Önnek őszintén szóljak egy aláírás nélküli levél tartalmáról, melyet e napokban kaptam. E levélben az van, hogy Önt sehol a jobbágyok nem szenvedhetik és Ön kedvéért nem fognak tenni semmit(!?) Ámde annál inkább szeretnek engem és érettem mindent(!?) megtennének. Ön el fogja gondolhatni, hogy én efféle anonym levelekre, melyeket nagy bőségben veszek, nem sokat hajtok... Hogy Önt nem szeretik, az igen természetes. S csak éppen annyi, hogy engem sem szeretnek az országban, mert mi rendet, kötelességteljesítést kívánunk”.¹⁸⁽¹⁰⁷⁾

Ezeket mérlegelve nem vitatható, hogy a fent hivatkozott egyetlen naplóidézet, további aggálytalan

alátámasztás nélkül, az említett bécsi rokonságra nézve még bizonyítékkal nem szolgál.

Kik is voltak tulajdonképpen a bécsi Liebenbergék? A származástani gyűjtemények szerint¹⁹⁽¹⁰⁸⁾ eredeti családnévük „Liebman”, vagy még azelőtt „Hirsch” volt. Liebman Ignác 21 éves korában Temesvárról jött Bécsbe szerencsét próbálni. Ügyes ember lehetett, mert rövidesen csász. szabadalmú nagykereskedői jogosítványhoz jutott, aminek a birtokában azután óriási forgalmat bonyolított le a külföldi országokkal a gypjúkereskedeleme terén. Közérdekű szolgálatai jutalmául 1817-ben „liebenberg”-i előnévvel osztrák nemességet nyert, majd a lovagrendbe is felvették. Ebben az időben Ignác két fia, Károly Emánuel és Lipót beléptek atyjuk cégébe, de ők már letették az eredeti Liebman nevet is s ehelyett *családnévként* (s amint ezt a szokást gyakran lehet tapasztalni nem egy magyar családnál a legutóbbi időkig is) a Liebenberg nemesi előnévüket kezdték használni. Ez tűnik ki pl. a magy. kancellária (Orsz. Levéltár) 1818/1819: 1858. sz. iratcsomójában is, ahol Liebman Ignác pert indított bizonyos elszámolási vitájában Eszterházy László roznói püspök uradalmi ellen s ahol a későbbi iratokban a felperes már Liebenberg néven szerepel.

A Liebenberger–Liebenberg–Lunkányi-család leszármazási táblázata

²²²⁻²²³1730. Liebenberger András pesti „civilis” felesége: Viktória; András kecskeméti szücsmester, *:Pest 1730.

XI. 27., †: valószínűleg Abonyban, 1790/5 táján, első felesége: Hammelmayer Johanna Teréz, *: Pest?, †: Kecskemét 1770 előtt, házasság: Pest, 1758. VII. 30. kb. 4 gyermek, közülük ismertek: Erzsébet és Anna. második felesége: Blasko (Plaschko) Katalin, *: Hatvan,?, †:?, házasság: Hatvan, 1770. II. 10. lakóhelyük: Kecskemét, majd 1787-től Abony; 1. Limperger József *: Kecskemét keresztelése: 1771. I. 6. †:?. 2. Limperger Károly *: Kecskemét, keresztelése: 1772. VIII. 2. †:?. 3. Limperger Eleonóra, vulgo: Linka, *: Kecskemét, keresztelése: 1774. II. 21., férje: Nagy Ferenc, Eger, Névmagyarosítás „Szerlem” névre, †: Eger, 1852. II. 12.; 4. Liebenberger János²⁷⁽¹⁰⁹⁾

Nepomuk, *: Kecskemét, 1775. VII. 14., keresztelése: VII. 17., †: Sopron, 1853. VIII. 27., eltem.: Nagy-Cenk VIII.

29., felesége: Eberl Aloysia Anna, *: Sopron, 1789. VII. 25., †: Sopron, 1845. II. 23., eltem.: Cenk, II. 26., házasság: Németpereszteg (Sopron m.) 1812. IV. 28. N. B. Család nevét (vulgo) utóbb Liebenberg-re rövidíti, majd 1829-ben névmagyarosítást kér „Abonyi”-ra s ezt (vulgo) használja. Hivatalos névmagyarosítás „Lunkányi”-ra 1830 végén. Nemesség „lunkaszpriei” előnévvel 1831. jan. 4. (Kiigazítás 1831. XII. 30.); 5. Liebenberger Alajos, *: Kecskemét, keresztelése: 1777. V. 18., †:?, 1. Liebenberg-Lunkányi Károly Mihály²⁸⁽¹¹⁰⁾, *: Németpereszteg 1814. IX. 20., †: Geregye (Gyanogeregye, Vas m.) 1899. IX. 24., eltem. Cenk, IX. 26., felesége: Töpler Lujza Teréz, *: Sopron, 1829. IX. 19, †: Sopron, 1906. XII. 6., eltem.: Geregye, XII. 9., házasság: Sopron, 1856. I. 24.; 2. Liebenberg-Lunkányi Mária Róza, *: Kis (vagy Nagy) Cenk 1815. XII. 18., †: Sopron, 1848. IV. 15., eltem.: Nagy-Cenk IV. 18., férje: Darás Sándor, *: Lócs (Sopron m.), 1806. X. 18., †:?, 1851. X. 14., házasság: Cenk 1834. I. 8.; 1. Lunkányi Béla Károly Lajos (vulgo) Béla, *: Sopron, 1859. VIII. 3., †: Sopron, 1863. IX. 22., eltem.: Geregye; 2. Lunkányi Mária Lujza Ilona (vulgo) Irma, *: Sopron, 1861. VIII. 16., †: Sopron, 1927. III. 5., eltem.: Geregye, férje: Pleszky Antal, *:?, †: 1906 után; 3. Lunkányi Lujza Gizella Irén (vulgo) Lujza, *: Sopron, 1861. VIII. 16., †: Sopron, 1943. XII. 17. (27?), eltem.: Nagycenk; 4. Lunkányi Margit Alexandra Irén Ernesztin (vulgo) Margit, *: Sopron, 1865. IV. 17., †: 1949. VII. 30. eltem.: Nagycenk. férje: Rhomberg Alfréd, *: Bécs, 1863. III. 28., †: Sopron, 1941. X. 19., eltem.: Nagy-Cenk, házasság: Sorkikisfalud (Sorkifalud, Vas m.) 1910. XI. 10. (XI. 16.?): Gyula?

Ez a Liebenberg-család ezek szerint szinte egy teljes évszázaddal később és egészen más úton jutott a nevéhez, mint Lunkányi János elődei, akiknek már 1730-ban „Liebenberger” a nevük, így hívták Lunkányi János nagyatyját, atyját s eredetileg őt magát is. Az a tény, hogy Lunkányi a ²²⁴nevét fiatalabb korában s ismeretlen okból „Liebenberg”-re rövidítette, az így a bécsi Liebmanokkal 1800 táján előállott véletlen névazonosság természetesen semmi alapot sem ad bármiféle vérrokonság következtetésére, vagy akár csak a valószínűsítésére sem. Hasonlóan tisztára a véletlenek összejátszása kelthette Majláthban s az ő nyomán azután más történészeinkben is azt a tévhitet, mintha az a körülmény, hogy Lunkányi Jánosnak később nyert nemesi birtokát a Bihar megyei (egyések szerint tévesen Krassószörénybe helyeztet²⁰⁽¹¹¹⁾) Lunkaszprie község területén jelölték ki 1831-ben s viszont a bécsi Liebenbergék ugyancsak Krassószörény megyében, Zsittin-ben nyertek 1821-ben honfűsítást, közöttük most már rokon kapcsolatokra engedne következtetni.

A teljességhez tartozik, hogy a kutatások további Liebenberg nevű családokhoz is vezettek. Így 1863-ban, mikor a törökök Bécszet ostrom alá fogták, a város élén Liebenberg János András kiváló polgármester, III. Ferdinánd császár kegyeltje állott, aki ekkor is halt meg.²¹⁽¹¹²⁾ Feltűnik itt is az András keresztnév, amellyel Lunkányi elődeinél is találkozunk. És végül még egy, ismét egészen idegen családnak tetsző Liebenbergre is akadunk „báró” Liebenberg Károly személyében, aki mint Győr helyőrségének ezredesparancsnoka III. Károlytól 1715-ben magyar honfűsítást nyert, s akivel kapcsolatban a szakmunkák egyik legnevezetesebbike, a „Siebmacher” nem átalja megjegyezni, hogy ennek az elődeivel már nem tudott tisztabajönni.²²⁽¹¹³⁾

Ennyiféle Liebenberg-család lévén, érthető, hogy Lunkányi János, amikor Széchenyi rábeszélésére nevének magyarosítása érdekében 1829. július 2-án benyújtotta kérvényét a helytartótanácsához, azt egyebek között azzal indokolta, hogy „a Liebenberg név több Familiákban közös lévén, könnyen tévedést és zavarodást okozhatna”.²³⁽¹¹⁴⁾

Lássuk mindezek után most már azokat az aggálytalan magán- és köziratokat, amelyek alapján Liebenberg-Lunkányi Jánosnak és leszármazóinak a családfája hitelesen egybeállítható.

Ez a forrásanyag 1730-ig nyúlik vissza. A legrégebb benne a budapesti belvárosi (jelenleg V. kerületi) plébániának ezen év szeptember 27-ére visszamenő születési anyakönyvi bejegyzése,²⁴⁽¹¹⁵⁾ amely szerint Liebenberger András „civis”-nek, azaz pesti polgárnak s nejeinek Viktóriának e napon, András névre keresztelt fia született. A gyermek keresztszülei Kerschbaumer Tóbiás és felesége Anna Mária voltak. Ezt azért is kell külön megemlíteni, mert amikor azután az ifj. Liebenberger András huszonnyolc évvel később,

1758. július 30-án, az előzőleg 12-én Pesten megkötött házassági szerződés szerint már Kecskeméten élő szücsmester („Kürschner Maister in dem Mark-Fleck Kecskeméth”) ugyancsak az előbb említett budapesti plébánia előtt feleségül vette Hammelmayer Mátyás pesti polgár és [225](#)neje Eva Margit, Teréz nevű hajadon lányát, a tanúi előbb említett keresztatyja és Paschgall János ugyancsak pesti polgárok voltak, így tehát a személyazonosság kétségtelen.[25\(116\)](#) A házasságból négy gyermek született, azaz ennyi élt akkor, amidőn a közben özvegyiségre jutott Liebenberger 1770. február 10-én, ez alkalommal Hatvanban, másodszor is megnősült most is házassági szerződés mellett, amelyben ezekről a gyermekekről is gondoskodtak s elvette Blasko Józsefnek (néhol Plasko vagy Plaschko-nak is írva), „a csász. kamarai elnöki szabadalm. gyár nyug. művezetőjének” s nejének Anna Máriának, Anna Katalin nevű hajadon lányát s akit azután hazavitt kecskeméti otthonába.[26\(117\)](#) Ebből a házasságból öt gyermeke származott, akiknek születési adatait a kecskeméti plébánia anyakönyveiben sikerült sorban felkutatni.[27\(118\)](#) A gyermekek eszerint ezek voltak: 1771. január 6-án született „Limperger” József, 1772. augusztus 2-án „Limperger” Károly, 1774. február 21-én „Limperger” Eleonóra. Ezek után 1775. július 14-én (17-én megkeresztelve) született „Liebenperger” Nepomuki János (szó szerint Joannes Nepomucenus), aki nem más, mint a későbbi Lunkányi János. Végül 1777. május 18-án született az utolsó gyermek „Liebenberger” Alajos. A kb. nyolc évvel ezelőtt, helyszíni kutatásaim idejében még Sopronban akkor élt özv. Rhomberg Alfrédné birtokában volt családi iratok között szerepelt Jánosnak sajátkezűleg írott kétféle életrajza, ahol születési adatait, szülei nevével együtt, a fentiekkel egyezően adja elő.[28\(119\)](#) A családnévnek az anyakönyvben talált többféle elírása lényegtelen s az azonosság abból is kitűnik, hogy valamennyi gyermeknek ugyanazon Déron József és Varga Erzsébet voltak a keresztszülei.

Lunkányi János mostoha- és édes testvéreinek további életrajzi adatait nem ismerjük. Talán csak azt érdemes még megemlíteni, hogy édesatyja keresztnevét ő életrajzában „Andzár”-nak írja. Homály van azután Eleonóra nevű édes- és Erzsébet nevű mostahanővérére nézve annyiban, hogy nem lehet tudni, melyikük magyarosította (talán önkényesen) utóbb a családi nevét „Szerelem”-re s itt tudnunk kell, hogy Lunkányi János is gondolt eredetileg arra, hogy a nevet „Szerelemhegyire” változtatja. Szererelem Erzsébet Egerben ment férjhez Nagy Ferenc gazdatiszthez s ott is halt meg 1850. október 12-én, 75 éves korában, amely kelet vizont pontosan az 1774. február 21-én született Eleonóra életkorának felel meg s Erzsébetnek jóval idősebbnek kellett lennie, mert hiszen ugyanazon anyakönyvekben (IV. 118. 1.) „Elisabeth Limpergerin” és atyja 1771. október 15-én, mint bizonyos Rósa Erzsébet keresztszülei szerepeltek.[29\(120\)](#)

[226](#)Magának Lunkányi Jánosnak, mint összes leszármazóinak is sikerült minden személyi adatát felkutatni s így a családnak közölt leszármazási táblázata szinte hiánytalannak mondható.

Érdekes, hogy Széchenyi egy 1816. június 28-áról keltezett kötelezvényben Lunkányi Jánosnak „legidősebb” fiáról (ältester Sohn) tett említést.[30\(121\)](#) Ez nyilvánvaló tévedés, mert neki csak Károly és Róza nevű gyermekei voltak, azaz egy fia s egy lánya volt. Egy későbbi (publikálatlan) levélben Széchenyi már helyesen írja: „Sie haben nur 1 Sohn und 1 Tochter.”[31\(122\)](#)

Lunkányi Károlyról, aki atyjának mindenben méltó fia volt, itt sajnos, csak egészen röviden emlékezhetünk meg. „Dicsérettel” megszerzett ügyvédi oklevelét 1837. július 3-án hirdették ki Sopronban, a vármegyén. 1838 nyarán a volt udvari kancelláriánál fogalmazógyakornok, majd 1846-ban tb. fogalmazó lett. 1848 áprilisának végén az új nemzeti kormány igazságügyminisztériumába került, mint valóságos fogalmazó, ahonnan azonban az abszolutizmus bekövetkeztével megindult ún. purifikációs igazolási eljárások során 1850. június 1-ével nyugdíjba küldték. Most visszaköltözött szülővárosába, ahol azután a gazdasági és társadalmi életben mindvégig kiemelkedő szerepet játszott. 1856-ban nősült, s Töpler Lujzával való házasságából egy (négy éves korában elhalt) fia és három leánya született. Lunkányi Károly nővére, Mária,

Darás Sándor ügyvéd (egy ideig Széchenyi István uradalmi ügyésze) felesége lett, egy fiú gyermekük volt s az anya korán elhalálozott. Hogy mi lett e fiúnak a sorsa s maradtak-e leszármazói, erre nézve nem sikerült adatokat találni, mint ahogy a többi Lunkányi-leány életrajzi adatainak a követése sem tekinthető már tulajdonképpen fontosnak. Annyi bizonyos, hogy a Lunkányi név fiágon már Károlynak 1899. szeptember 24-én bekövetkezett elhúnytával kihalt s ugyanez leányágon az ő legutolsó gyermekének, özv. Rhomberg Alfrédnek Sopronban, 1949. július 30-án történt halálával állott elő.

Bizonyos érdekességre tarthat végül számot az az adat, hogy a budapesti és környéki (budafoki) cím- és lakjegyzékben, 1901–1928 között szerepeltek még Liebenbergék, akik foglalkozásuk szerint műszerészsegédek, asztalosok vagy faárugyári művezetők voltak. Lunkányi János elődeinek a fő fészke ezek szerint a főváros volt és maradt is a legújabb időkig.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Darvas István: Adalékok Lunkányi János életrajzához / II. Lunkányi János gyermek- és ifjúkora

II.

Lunkányi János gyermek- és ifjúkora

A múlt irodalomban ezekről a kérdésekről éppenséggel alig esett szó. Payr idézett tanulmányában (21. old.) említi annyit, hogy „Liebenberg-Lunkányi Kecskemétről jött Cenkre, ahová papi körök ajánlották”, továbbá Gantner írja cikkekéskéjében, hogy „iskoláit Abonyban, Kecskeméten, Budán és Pesten végezte”, valamint, hogy „tanulmányainak befejezése után csakhamar gróf Széchenyi Ferencnél titkár volt, később pedig Széchenyi István nevelője lett”. Mindezek az állítások természetesen több irányú kiigazításra szorulnak.

227A valóságnak megfelelő adatok ide vonatkozólag ugyancsak családi irataiból, elsősorban Lunkányi Jánosnak már említett életrajzából tűnnek ki. Az első életrajz lényegesen rövidebb, külön lapokra van írva, rubrikákra osztott szöveg alakjában s a rubrikák „Év, Hónap, Nap, Lakhely, Foglalatosság és Jelenségek” fejcímet viselnek. Hasonlóan rubrikázott, de már egy füzetbe foglalt a második, sokkal részletesebb életrajz, amelyet azonban Lunkányi, bár az évek 1804-ig előre fel vannak tüntetve, csak 1799-ig vezetett. Ezek alapul vételével ifjúkorának huszonegyedik évéig szóló lényegesebb eseményei az alábbiakban foglalhatók össze.

A betűvetést Kecskeméten, iskolába kerülése előtt, tehát még a szülői házban sajátította el. 1784-ben az ottani piaristákhoz került első elemibe. Szülei életében ekkor valaminő igen komoly fordulat állhatott be, aminek következtében kecskeméti házukat, majorságukat, stb. feladva, Abonyba költöztek. János, Károly bátyjával együtt, a folyó iskolai évre még visszamaradt Kecskeméten, de 1785-ben már az abonyi falusi iskolában van. Itt sem maradt sokáig. Lehet, hogy atyja elhalt s az özvegynek túl nagy terhet jelentett a népes család, mert Jánost már 1786-ban Budán találjuk, ahol anyai nagynénje, Glazer iskolamester felesége fogadta őt gondozásába s innen járt fel a várba, majd pedig a jezsuitáknak „egyetemi gimnáziumába”³²⁽¹²³⁾ – Iskolai bizonyítványai szerint osztályának mindenkor kitűnő növendéke volt s pl. a görög nyelvben már ekkor annyira vitte, hogy tanára rábízta a kezdők gyakoroltatását. Tanult hegedülni, gyönyörűen rajzolt és egy verseny során komoly összegű (50 ft.) jutalmat is nyert. Későbbi, jószágigazgatói korában Széchenyi Istvánhoz írott leveleit gyakran elsőrangú mérnöki érzékre valló tervekkel, vagy helyszínrajzokkal kísérte. Kiváló előmenetelét a gimnáziumban állandó (200 ft.) ösztöndíjjal is jutalmazták s ő a pénznek legnagyobb részét több idegen nyelv elsajátítására és könyvek vásárlására fordította. Életrajzában megemlíti kiváló gimnáziumi tanárait, így Korbély Antalt, Rumelsberger Jánost, de Főleg Tóth Farkas

senior-tanárt, a nagy nyelvtudóst s a humaniórák mesterét. Tóth külön is felfigyelt a nagytehetségű és szorgalmas növendékre, magával vitte sétáira, a latin és görög nyelv magasabb ismeretein kívül bevezette a francia nyelv alapismereteibe, rávette, hogy fogjon hozzá az angol s az olasz nyelv tanulásához is, általában megszerettette vele a könyveket s a pesti egyetemi könyvtárt, szóval a különben is minden tekintetben rokonszenves ifjút a komoly tudományos pályára igyekezett irányítani. János, az akkoriban hat osztályos gimnázium elvégzése után így érhetően a pesti egyetemre került, és a bölcsészeti kar hallgatója lett. Tanárai itt is kiváló szakemberek voltak, mint Schedius Lajos (aestetikus), Pasquich János (csillagász), Domin József (fizikus), Mitterpacher Lajos (természetrájk, technológia, stb.) és mások. Miután a társai között itt is hamarosan kiválott, Domin maga mellé vette mintegy tanársegédjének, sőt az egyetemi tanácsnak az volt a titkos terve, hogy majd ő legyen a természetrájk tanszéken a már elöregedett Mitterpachernek az utóda. Hogy erre mind alaposabban felkészülhessen, most arra határozta el magát, hogy a bölcsészeti kari tanulmányainak bevégezése után még az orvosi karra is beiratkozik s itt két évet tényleg el is végzett. Még előzőleg történt, hogy amikor az egyetemen a Mária Terézia idejében már szokásban volt „tudori vitatkozások”, az ún. defenziók rendszerét újból életbe léptették, előadása szerint *ő volt az első, akit itt „sikeres 228megvédés után, 1797. augusztus 29-én bölcsészeti doktorrá promoveáltak”.*³³⁽¹²⁴⁾

Tanulmányi éveinek ezt a legszebb reményekre jogosító s már feltűnő eredményeket is felmutatott vonalát most váratlan esemény szakította meg, amivel egyben tudományos pályája is véget ért. Éppen arról volt szó, hogy Szerdahelyinek, a budai gimnázium igazgatójának a kívánságára egyelőre Pasquich mellé kerüljön tanársegédnek, amikor egészen más oldalról váratlan s további életsorsát eldöntő rendkívüli ajánlat érte. *Tóth Farkas, aki ebben az időben már a soproni gimnázium igazgatója volt, – de tovább is figyelemmel kísérte egykori tanítványa fejlődését, – „Gróf Széchenyi Ferencről fölszólíttatván, hogy István fiának nevelőt szerezzen, írt Pestre a Jesuita Areopagushoz és őt kívánta. Azok azt neki ajánlották és így ő 1798. szeptember 20-án Czenkre érkezett”.*³⁴⁽¹²⁵⁾

Ez az a Lunkányi János tehát, aki Kecskemétről, a tisztos egyszerűségű szücsmeisteri otthonból elindulva, már alsóbb iskoláitól kezdve részben diáktársai korrepetálásából, másrészt az elnyert szép ösztöndíjakból adódott anyagi segítséggel s tanárainak állandó és legmelegebb pártolása mellett a pesti egyetemre jutott, ott bölcsészeti doktor lett, orvosi szakismereteket is szerzett, kiváló fizikusnak és csillagásznak mutatkozott, a klasszikus s az európai nyelvekben nagy jártasságra tett szert, fogékony volt a művészetek, a zene iránt, tehát valóságos polyhisztorrá lett. És ekkor érte az az egészen kivételes és súlyos kitérés, hogy Széchenyi István nevelőjének választották ki. Ettől az időtől kezdve Lunkányi a későbbi „legnagyobb magyarnak” szinte atyai bizalmasa, tanácsadója s majd minden vagyonának a legfőbb őrizője és kezelője s az is maradt élete végéig. Nem szabad megfélemednünk arról sem, hogy bizalmas viszonyuk Széchenyi politikai működése terére is kiterjedt, aki tanácsait kisebb és legnagyobb munkái megírása közben is kikérte, sőt arra is gyakran felszólította, hogy a legszigorúbb bírója legyen ebben, vagy abban a tervében. Tudós és ugyanakkor bölcs s idealizmussal telt ember volt, aki úgy a vagyoni gazdálkodás, a nagyban folytatandó mezőgazdaság és állattenyésztés, mint az országos politika s éppen nem utolsó sorban az élet minden irányú kérdésében határozott egyéniségével mindig a legtermékenyebb s legjobb hatással volt egykori neveltjére. Széchenyi ezt számtalan levelében hangsúlyozta is.

Lunkányi sajátkezü élettrájk tisztázta azt a kérdést is, hogy ő előbb nevelő volt Széchenyi István mellett s csak amikor ez 1809 áprilisában katonának ment, tehát tizenegy évig töltvén be mellette a fontos állást, most lett Széchenyi Ferencnek a titkára. Ezt a nem könnyű feladatot öt évig s ugyancsak teljes megelégedésre látta el. Mindez azt a nagy eredményt hozta meg azután a számára, hogy amikor az atya

1814 őszén felosztotta az ingatlanait a három fia között, őt István csokonyai birtokának feügyelőjévé nevezte ki. Ez utóbb szakított a katonai pályával, hazatért és őt ekkor összes birtokainak a teljhatalmú kormányzó-jószágigazgatóvá tette. Ez is maradt Lunkányi 1845. február 23-án, hosszabb betegeskedés után elkövetkezett haláláig, hogy azután Cenken, Széchenyi István sírboltjának [229](#)közvetlen közelében, talán mint tovább is az érdekeinek őre és vigyázója, leljen végső nyugvóhelyet.

Széchenyi egyes életrajzírói, amikor erős gyakorlati érzékéről beszélnek, megjegyzik, hogy ezt bizonyára nevelője fejlesztette ki benne. Így Payr is idézett tanulmányában Lunkányit elsősorban „gyakorlatias irányúnak” jellemzi (21. old.). Ezzel szemben pl. B. Szabó László arra mutat rá, hogy az egykori nevelő kezdetben a „gazdasági ügyekben járatlan” volt.[35\(126\)](#) A kérdést maga Széchenyi tisztázta, amikor leveleiben több alkalommal is megjegyzi, hogy kedves Lunkányi barátját alapjában véve „nagy theoretikusnak” tartja. Publikálatlan, 1835. nov. 4/8. keltezésű soraiban pl. így ír hozzá: „Ön, tisztelet, becsület, mégis egy kissé theoretikus ám!” És 1835. dec. 4-i levelében ezek vannak: „...jó gazda csak én vagyok. Ön csupa theória”. Széleskörű tanulmánynak az igen érdekes és érdemes tárgya lehetne – éppen a kettőjüknek oly gazdag levelezését is felhasználva – bepillantást nyújtani abba az egész vagyongazdálkodási rendszerbe, amely Széchenyinek a birtokain együttesen kialakított irányelveik gyakorlati keresztülvitelénél, mind gazdaságpolitikai és nemzetgazdasági szempontból, mind az általános humanizmuson túl, szociális alapelveikkel és célkitűzéseikkel is egybevetve, megvalósult. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy Lunkányi azért tudta ezen a téren is valóra váltani Széchenyinek nem egy, haladó szociális elgondolását és konkrét újítását, mert benne hasonló elvek éltek s megvolt benne a teljes képesség is mindezeknek a keresztülvitelére.

Széchenyinek Lunkányihoz intézett egyik utolsó levele, amely alig pár nappal Döblingbe kerülése előtt kelt, néhány sokatmondóan összegező szóval, megnyugtató felvilágosítást ad ebben a kérdésben is.[36\(127\)](#) Talán nem választottunk rosszul, amikor e tanulmányt éppen ennek a levélnek az alábbi soraival fejezzük be: „...S most tartsa Isten! Meglátjuk-e még egymást? Én reméllem, sőt hiszem! De ha nem? *Lelkesedéssel és háládattal szorítom Önnek kezét kezemhez! Was wir gewollt, für was wir gewirckt, war edel; es kann demnach nie ganz verloren gehen!*”

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelené és feladatai

[230](#)Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelené és feladatai

Városunknak annyi művészi mondanivalója van lakói és látogatói számára egyaránt, hogy értékeinek megóvása terén jelentős eredményeket elérő műemlékvédelmünk mindannyiunkban csak öszinte örömet és megelégedést kelthet. Bármennyire örvendetes is azonban ez a körülmény, mégis magában rejti azt a veszélyt, hogy „egyéb értékeinkről, így természeti emlékeinkről megfeledkezünk”. (52.) Pedig a város közvetlen környékén ugyancsak vannak páratlan természeti kincsek, országos ritkaságok, amelyekkel törődnünk és a figyelmet fokozottabban feléjük fordítanunk kötelességünk. Kötelességünk nemcsak azért, mert Sopron sokszínűségéhez és megkapó varázsához ez is hozzátartozik, hanem sokkal inkább azért is, mert a kőhidai láprét már áldozatul esett az emberi „kultúrának”, a Kistómalom páratlan természeti világát a felelőtlen pusztulással fenyegeti, védendő növényeink kufárok kezén fogyatkoznak egyre, ősi gesztenyéseink megvénhedve fejszére várnak, s ott, ahol csak gyönyörködni volna szabad a földfelszín, az állat- és növényvilág érdekességeiben, a legeltetés, építkezés, lecsapolás, emberi irtó-tevékenység és

vadász-szenvedély, pusztítják szemünk előtt a féltett kincseket. Úgy érezzük tehát, hogy időszerű is az érvényben lévő természetvédelmi törvény szellemében újjólag felvetni Sopron környéke kincseinek hatékony védelmét annál is inkább, mert a természetvédelem városunk falai között nem újkeletű, hanem nemes hagyományokkal rendelkezik.

Már igen korán, 1388-ból ismerünk olyan rendelkezést, amely a soproni polgárokat Egered nevű birtok erdeinek kivágásától tiltja (26.), az 1548. évi városi tanácsjegyzőkönyv pedig megemlékezik az erdők szabályellenes kihasználását tilalmazó rendelkezésekről. (54.) Természetesen ezek a tilalmi intézkedések még csupán gazdasági, tulajdonjogi vagy közbiztonsági megfontolásokról fakadó védelmi szabályok, s látszólag a mai értelemben vett természetvédelemhez nem sok közük van. Valójában azonban – a feudális társadalmi berendezkedések közepette – mégis csak a természeti tárgyak óvásának halvány tükröződéseként foghatók fel, s így az akkori, primitív természetvédelem megnyilatkozásainak tekinthetők. Hasonló intézkedésekkel találkozunk később, az erdőgazdálkodás fejlődése során is. Nevezetesen Rudolf császár 1596. február 5-én kelt utasításában, melyet a fraknoi és kismartoni uradalmi erdőbíró részére rendel, éppúgy az erdők megóvásáért int (59.), mint gróf Nádasdy Ferenc, amikor a Sopron környéki udvarbíróknak ezt írja: „Kévánjuk ezt is, hogy az ő tisztiben minden erdőnk őrztetésére szorgalmatos gondot viseljen, hogy az erdők az ő gondviseletlensége miatt meg ne pusztuljanak”. (59.)

Igen koraiak az olyan megnyilatkozások is, amelyek nem az egyes emberek vagy embercsoportok érdekeire való hivatkozással fogantatottak védelmi szabályokat, hanem a természet- és állatvédelem emberi érzésekből fakadó olyan megnyilvánulásai, melyekben a századokkal később érvényre jutó állatvédelem csíráiát kell látnunk. Az első általunk ismert eset 1576-ból származik, amikor Kelemen Lukács mészárossegéd megjelenik a tisztes tanács előtt, és panaszt emel amiatt, hogy céhtársai kutyája agyonütése miatt kizárták a céhből, jöllehet ostorával nem volt „gonosz szándéka a kutya ellen”. A magisztrátus – írja Csatkai Endre, az esetnek első elbeszélője – a soproni tanács jegyzőkönyve szerint megidézte a korai soproni állatbarátokat, névszerint Durich Jánost, Wolfhard Jánost, Kahrl Mártont, Offinger Flóriánt, Pair Györgyöt, Schwartz Mátét, Freytag Albrechetet és Zallguss Jánost, s miután beigazolódott, hogy a tettes nem szándékosan pusztította el a védtelen állatot, felszólította a céhet, hogy vegye vissza meghurcolt tagját. [Poda (54) után közli Csatkai E. (13–14.)] Közel egy évszázaddal később, 1667-ben a Nagymartonban székelő molnárok céhe foglalkozott némileg hasonló esettel, azzal a különbséggel, hogy az állatkínzás csak rágalom formájában szerepel. 1667. augusztus 27-én ugyanis Hager Ádám vulkai molnár bepanaszolja Bruckner János soproni molnárt, mert kutyájának agyonverésével igaztalanul vádolta. A cég – olvassuk a forrásokban – felháborodva veszi tudomásul a dolgot és örömeinek ad kifejezést, amiért a felek két soproni ember előtt kibékültek és a rágalmazó engeszteléseképpen hat aranyat adott a vulkai cég ládjába. (Csatkai E. 13., 14.) Ime, amikor az állatkínzásnak még a vádja is súlyos sértés volt!

Az állatvilág védelme mellett helyet kap hamarosan a növényvilág, elsősorban a fák védelme. 1585-ben a városi képviselő indítványozza a gyümölcsösök védelmét (Poda 54. II. köt. p. 36.), 1596-ban felszólal az erdők pusztítása ellen (Poda 54., II. köt. pp. 59–60.), 1697-ben pedig már rendeletet hoz a gyümölcsfák oltalmáról és ültetéséről. Érdekes az indoklás, melyben gazdasági hasznuk elébe helyezi azok esztétikai jelentőségét, és kimondja: „Ezek díszére válnak a városnak és a birtokosnak is hasznára vannak”. S éppen ennél fogva megállapítja, hogy „az ültetvények rongálói, tekintet nélkül személyükre, felelősségre vonandók”. (Poda 54., valamint Csatkai E. 16., 17.) Ugyanígy az 1700 körüli időkből is ismerünk szabályrendeletet, amely védi a fákat a rongálástól, kikel a vargák ellen, akik háncsot szednek az erdőben (nyilván cserzés céljaira) és ezzel sorvasztják az erdőt. Ez a szabályrendelet is nyomatékosan figyelmeztet arra, hogy „a kártevő személyét nem veszik figyelembe, csak a kárt magát”. (Csatkai 16., 17.)

A XVIII. és XIX. században a természetvédelmi mozgalmak további fejlődése állapítható meg. A természethez való visszatérés Rousseau-i igéjének hirdetése lassan megérleli a természet igazi védelmének és szeretetének eszméjét, bár csak sokkal később nyernek intézményes képviselőket. Helyi vonatkozásban például már *Bredetzky Sámuel*-nél (8.) felmerül az akkor még telepítettnek hitt öreg gesztenyések védelme, melyeknek érdekében – sajnos – másfél évszázaddal később is hasztalan szólalnak fel (21., 22.). Az állatvédelem terén rendkívül érdekes *Lorenz Ofner* városi tanácsosnak 1838. május 23-án, a városi tanácshoz intézett beadványa a madárfogók (*Vogelfang*) eltiltása ügyében. A beadványt Löbl tanácstag észrevételezte s a kérésnek helyt adva azt javasolja a városi tanácsnak, hogy tiltsa meg az énekes madaraknak, elsősorban a tengelicének, csíznek, a különféle cinkéknek, fülemüléknek és fürjeknek a kertekben, gyümölcsösökben, szabad mezőkön és a város *erdőségeiben* való összefogását éppen úgy, mint árusítását. Gyakorlati érzékre vall javaslatának második és harmadik pontja, mely úgy intézkedik, hogy a fenti rendelkezés ne csak a városban hirdettessék [232](#)ki, hanem minden, a városban működő iskolában is, évente megismételve, betartása feletti ellenőrzését pedig a mező-, illetve vadőrökre bízzák. A magisztrátus június 11-én foglalkozott az előterjesztéssel és azt – kisebb módosítással – elfogadta, az énekesmadarak összefogását a legszigorúbban eltiltotta. (Soproni Állami Levéltár. V. 9319.)

Az *általános természetvédelmi törekvéseknek*, amelyek a természeti tárgyak védelméről általában intézkednek, korai képviselője szűkebb szülőföldünknek is legnagyobb fia, a leghívebb magyar. (33., 36.) *Gróf Széchenyi István* Pesti por és sár c. művében (p. 125.) ugyanis ezeket írja: „azért számtalan egyebek között az is kötelessége a magyarnak, felruházni hazáját a növényvilág ékességeivel; ott pedig, ahol százados lombosok zöldelnek, meggondolni és most, amikor még nem késő... gondolni meg, hogy ledöntvén a százados csert, csak századok adhatják azt ismét tökéletes épségben vissza”. Vajon nem volna-e kötelességünk szavai szerint, az ő szellemében legalább cenki fasorának ősi hársait megmenteni a pusztulástól?

Széchenyivel jó ismeretségben volt a tekintélyes *Flandorfer Ignác*, aki 1866-, illetve 1869-ben megalapította a Soproni Városszépítő Egyesületet. Az egyesület alakulásától kezdve mindvégig az általános természetvédelmi törekvések hathatós szorgalmazója Sopronban. *Flandorfer* maga is már panaszt emel a hatóságnál azért, mert az építkezők a fákat megrongálják (17.), s a későbbiekben is tanújelét adja az egyesület annak, hogy nemcsak a fasorok, parkok telepítésére, hanem azok védelmére is gondja van. Mindíg gyakrabban, különösen a Városszépítő Egyesület aktívabb korszakaiban találunk erre vonatkozó irodalmi megnyilatkozásokat. Van, aki a Nándorfásor halálraítélt fái számára kér kegyelmet (25.); van, aki az Alsólövéry gyümölcsösei és énekesmadarai érdekében emeli fel szavát (Hanyi: Levél az Alsólövéryekből. SH. XVII. évf. 91. sz. 1930. ápr. 23.). Többen, így *Varga Lajos* és *Bakonyi László* (65., 2.) a Frankenburg úti nyárfa védelmére kelnek. 1939-ben a Városszépítő Egyesület vezetősége beadvánnyal fordul a város polgármesteréhez [1939/5979] a Dudlesz-erdő alatti legelőn telepített fák védelmében. Hogy nem ez lehetett az első ilyen – sajnos napjainkban is megisméltendő – vandál pusztítás, arra *Varga Lajos* 1930-ban megjelent rövid cikke (64.) utal. *Mészáros Sándor* idős- és emlékfák védetté nyilvánításáért folyamodik (51.). Szóba kerül a virágok oktalan pusztítása is (68., 69., 70.), míg egy névtelenség mögött rejtőző természetbarát (98.) a nagycenti hársfasornak már akkor időszerű kíméletét hangsúlyozza. Ugyancsak névtelenül jelenik meg a napi sajtóban egy cikk „A soproni fák veszedelméről” (100.), melynek szerzője a Lackner utcában telepített fák kivágását, a Deák és Széchenyi tér, valamint a Lövéry körút fáinak túlzott megcsonkítását kifogásolja. Az utóbbit illetően mintha napjaink jogos panaszát olvasnánk s miként az akkori természetbarátokat (101.), úgy minket sem nyugtat meg a városi mérnöki hivatal válasza. (L. 100.) Napjaink eredeti mivoltukból kivetkőztetett dísz- és sorfái, villany- és táviró-vezetékek érdekében kikatlanozott öreg juharfái a Mikovinyi úton, szakszerű nyesés és kertészeti beavatkozás címén elkövetett

merényletek a Hunyadi utca Celtisein és egyebütt bizonyítják, hogy az illetékeseknek van még tennivalójuk az általános természetvédelmi törekvések terén.

2331. tábla. Lisztes kankalin (*Primula forinosa* L.) a tómalmi lápon. Dr. Vajda Ernő felvétele

Ám a szépítő törekvések formájában jelentkező természetvédelmi próbálkozások nemcsak a növényvilágot illetően, de az állatvédelem vonatkozásaiban is otthonra találtak Sopronban. Mégpedig elég korán. A magyar állatvédelem 1845 körül tette meg a kezdeti lépéseket (13.), és komolyabb formában csak a századforduló tájékán alakultak az első állatvédő egyesületek 234 hazánkban. (31.) Amikor tehát *Krump Miklós* postafelügyelő 1898-ban madárvédelmi fiókcsoportot szervez Sopronban (63.), mely 1900-ban önálló állatvédő egyesületté szélesedett, úttörő munkát végzett. Hogy a soproniakban megvolt az igény és érzék egy ilyen jellegű egyesület megalakítására, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az egyesületnek megalakulásakor 297 tagja volt (63.), és igen hasznos tevékenységet fejtett ki, különösen a természetvédelem gondolatának népszerűsítésében, az énekes-madarak sokoldalú védelmében és az állatkínzások elleni harc területén. (Hanyi, 49., 24., 99.) Sajnálatos, hogy az első világháború megakadályozta a megkezdett munkát és az egyesület később sem tudott oly magaslatra emelkedni, mint működésének első két évtizedében. (63.) Tagjainak részvétlensége és a gazdasági nehézségek arra vezettek, hogy 1920-ban a Városszépítő Egyesületbe olvadjon s annak kebelében önálló szakosztályként működjék (17.). A két világháború között, különösen özv. *Balassa Istvánné* 1934-től kezdődő működése folytán mégis élénk tevékenység színhelye lett. Ezen szakosztály gondozásában jelent meg 1937-től kezdődően 1944-ig hazánk első és egyetlen ilyen irányú folyóirata, a Természet- és Állatvédelem. (Értékesebb cikkeit az irodalmi felsorolásban tüntettem fel: (3., 9., 14., 60., 63., 68.) A nyolc évfolyamot megért lap hű tükörképe az egyesület életének és munkájának. Ha nem is volt mentes naiv elképzelésektől és sokszor groteszk megnyilatkozásoktól, igen sokat áldozott nemes céljai elérésére. Működése során a napi sajtó is foglalkozott a természet- és állatvédelem néhány kérdésével. (19., 40., 41., 50., 51., 62., 97., 53.)

A Soproni Városszépítő Egyesületen, illetve Állatvédő Egyesületen kívül is számos lelkes apostola akadt ez időben a természetvédelemnek. Az 1930-as években különösen a Fertő élővilága vonzotta a kutatókat. S akik megismerték, ritka állat- és növényfajait védelmükbe vették. Országosan *Schenk Jakab* (55., 56.), *Madarász Gyula*, *Csörgei Titusz*, *Chernel István*, egy évtizeddel később *Nagy Miklós* (1.), vegetációs szempontból *Soó Rezső* (57.) kérték ritkaságainknak feltétlen kíméletet. A soproniak közül *Breuer György*, *Király Iván* és *Varga Lajos* fogtak össze a Fertő élővilágának felkutatásában és megvédésében. Anélkül, hogy külön ismertetést adnék a fertői természetvédelem problémájáról, utalás formájában hívom fel e helyen is a figyelmet éppen fentiek eredményei alapján a magyar Fertőrész ritkaságaira, aminők a nagy kócsag (*Egretta alba*), kacagó csér (*Gelochelidon nilotica*), gólyatölcs (*Himantopus himantopus*), gulipán (*Recurvirostra avosetta*), széki lile (*Charadrius alexandrinus*), tavi cankó (*Tringa stagnatilis*).

Fentiek és még sok más érdekében indít 1930-ban évtizedekre menő szívós harcot *Varga Lajos*. Tudományos érvei és szépírói tehetsége sikeresen veszik fel a küzdelmet a Fertő lecsapolásának osztrák részről felmerült gondolatával, s népszerűsítő munkái éppen úgy, mint gazdag hidrobiológiai munkássága pozitív állásfoglalások a vajudó természetvédelmi kezdeményezések idején. (Irodalom: 72–96.) Ugyanő 1931-ben a fertőrákosi kőfejtő Európában is páratlan szépségeire hívja fel a figyelmet, és azt geológiai, paleontológiai és építészeti vonatkozásainál fogva sürgeti védetté nyilváníttatni. (71.) *Breuer György* és *Király Iván* természetvédelmi elgondolásaik valóraváltásához is hozzáláttak. A Magyar Ornithológusok Szövetségének támogatásával a Fertőn, illetve a hansági Csíkos-égeresben madárvártakat létesítettek. Ornithológiai téren ők a Sopron környéki természetvédelem úttörői (10., 11.).

2352. tábla. A Tómalmi- és Kőhidai láprétek növényritkaságai. 1. Illatos hagyma (*Allium suaveolens* Jacq.) – 2. Hagymaburok *Liparis loeselii* (L.) Rich) – 3. Osztrák tárnics *Gentiana austriaca* A. et J. Kern.) – 4. Mocsári hízóka (*Pinguicula vulgaris* L.) – 5. Párkányos bangó (*Ophrys sphegodes* Mill.) Dr. Csapody Vera rajzai

A helyi kezdeményezések országos mozgalomból táplálkoztak és országos 236 mozgalommá szélesedtek. Az első olyan átfogó, nagyobb igényű országos kezdeményezés, amelyben Sopron környéke is helyet kap, Degen Árpádnak 1909-ben, a földművelésügyi miniszterhez benyújtott előterjesztése. Ebben a *Cyclamen europaeum* Sopron környéki előfordulásának védelmét javasolja. (Kaán 33., 92. p.) Kaán Károly a siketfajd és nyírfajd védelmét sürgeti 1931-ben. (33.) 1934-ben Földvály Miksa indít nagyszabású akciót a felsődunántúli – köztük a Sopron környéki – természetvédelmi emlékek ügyében. Részletes tanulmányában (20.) Gáyer Gyula, Gombocz Endre, Kárpáti Zoltán és Zólyomi Bálint adatai alapján rezervációs területnek jelöli ki a hansági égeres egy-két nevezetesebb pontját, így a kapuvári Király-égerest (*Alnus incana* (L.) Mönch., *Ribes nigrum* L., *Dryopteris spinulosa* (Müll.) O. Ktze., *Lastrea thelypteris* Bory., *Calamagrostis canescens* (Web.) Roth., madártani szempontból: *Aquila pomarina*, *Numenius arquatus*), a Csíkos-égerest, a Király-tó környékét (*Urtica kioviensis* Rogov.), égés nevű füzeset (*Allium suaveolens*

Jacq., *Gentiana pneumonanthe* L., *Gentiana austriaca* A. et Kern., *Cnidium dubium* (Schkuhr) Thell., etc.), a vitnyéi erdőt, a hansági „tizrendes réteket”, a barbacsi halastavat (*Stratiotes aloides* L., *Nuphar luteum* (L.) Sm., *Nymphaea alba* L., *Urtica kioviensis* Rogov., *Hottonia palustris* L., rendkívül gazdag madárvilággal), a városligeti erdőt, Sörházdombot, Deák-kút környékét, a szelíd gesztenyével elegyes vörösfenyvest (Dalos-hegy), végül a nagycenki hársfasort. A védett növények sorába vidékünkéről felvenni javasolja a cikláment (*Cyclamen europaeum* L. p. p.), a szívlevelű gubóvirágot (*Globularia cordifolia* L.), a papucskosbort (*Cypripedium calceolus* L.), a légybangót (*Ophrys insectifera* L. em. Grufbg.), a sziklai bengét (*Rhamnus saxatilis* Jacq.), a lisztes kankalint (*Primula farinosa* L.), mocsári hízókát (*Pinguicula vulgaris* L.), fehér zászpát (*Veratrum album* ssp. *virescens* Gaud.), molyhos nyírt (*Betula pubescens* Ehrh.), osztrák borzamatot (*Pleurospermum austriacum* (L.) Hoffm.), enyves aszatot (*Cirsium erisithales* (Jacq.) Scop.) és a Mexikópusztai tengerparti szittyót (*Juncus maritimus* Lam.).

Földvály Miksa tanulmánya már a *tételes természetvédelem* korába vezet. Soraink írásakor elérkezett az idő ahhoz, hogy a törvények rendelkezéseinek megfelelő és ezekre támaszkodó kormányrendeletek ereje szerezzon érvényt valamely táj, természeti emlék vagy ritka állat-, illetve növényfaj védelmének. A századforduló idején (1900. és 1906) elindult kezdeményezések (1914-ben elakadva) életképeseknek bizonyultak s elsősorban Kaán Károly érdemeiként megszületett az 1935. évi IV. tc. Ez a rendelkezés országosan intézkedett a természeti emlékek védelméről, a természetvédelmet az erdészeti főhatóság hatáskörébe utalta s önálló szervként életre hívta az Országos Természetvédelmi Tanácsot.

Sopron városa volt hazánkban az egyedüli és első, amely ezt a törvényerejű rendelkezést megelőzően természeti ritkaságainak védelmében városi szabályrendelet megalkotására határozta el magát. Történt pedig ez akképpen, hogy a Hatvan Ferenc által 1903-ban megalapított Dunántúli Turista Egyesület soproni fiókja – mely címerében jelképekül a cikláment választotta – 1933-ban beadvánnyal fordult a város akkori vezetőjéhez a ciklámen védelmében (Soproni Állami Levéltár 175.73/1933). „A város polgárai, a nyaralók – mondja a beadvány – kíméletlenül irtják a cikláment” s keservesen panasolja, hogy a Kecsepatak és Iker-árok környékén ez a kedves virág már erősen megcsappant. Mikor a folyamodványra, az ügyintéző szervek bürokratizmusa következtében nem történik intézkedés, a Turista Egyesület elnöke 1934. július 25-én megismétli magasabb helyen [238](#)kérélmét, mondván: „A hegyeinkben oly pompásan virító ciklámen évről-évre kevesebb lesz, mert azt lelketlen kufárok mesterségesen pusztítják... Ha tőrjük tovább ezt az állapotot, egy-két év múlva a ciklámen eltűnik erdeinkből”.

2373. tábla. Ökörszem (*Buphthalmum salicifolium* L.), a Laitaicum jellemző növénye a fertőrákosi kőfejtő sziklahasadékában. – Dr. Vajda Ernő felvétele

Ezúttal a megkeresésnek lett fogantatja. 1934. augusztus 7-én már *Zügn Nándor* erdőmester rendkívül helyesen és ma is követendő érvénnyel oly módon véleményezi, hogy „1. A ciklámengumó szedése és forgalomba hozása s a vele való kereskedelem általában betiltandó; 2. A virág szedése kereskedés céljából betiltandó; 3. *Miután a Cyclamen nem gumóról szaporodik, hanem magról*, felváltva minden évben a városi erdő egy része védterületnek jelölendő ki, s abban a virágszedés is megtiltandó, hogy új gumók keletkezhessenek”.

A javaslat azonban nem áll meg ennél az egyetlen növéynél, hanem egyúttal a gyöngyvirág, a hölgy- és hímharaszt, a körúti hársfák és madárberkenyék számára is a védelem kiterjesztését kéri. Így tehát *Zügn Nándor* érdeme, hogy a törvényhatósági bizottság behatóbban fordult 1934. december 14-i ülésén a természetvédelem kérdése felé, s elfogadta az „egyes növények és virágok védelméről” szóló, 9 §-ból álló

szabályrendelet-tervezetet. (Soproni Állami Levéltár 14088/1934.)

A szabályrendelet-tervezet 1. §-ában a *Cyclamen europaeum* L., *Convallaria majalis*, L., *Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia cordata* Mill., *Sorbus aucuparia* L., *Athyrium filix-femina* (L.) Roth., *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott., végül *Hertay Zoltán* javaslatára a *Cypripedium calceolus* L. növényfajokat védettnek mondja ki. A 2. §-ban fentiek keresetszerű szedését, levágását és forgalomba hozatalát vagy azoknak tövestől való kiszedését hatósági engedélyhez köti s annak megadását a városi erdőmesterre bízta (3. §.). Figyelemre méltó a 7. §., amely 100 pengőig terjedő pénzbüntetés kiszabását rendeli el a szabályrendelet megszegőivel szemben.

E szabályrendelet-tervezet Sopron természetvédelmének történetében az első, nagy horderejű, önálló kezdeményezés. Bár fogyatékosága, hogy az akkor már felkutatott egyéb természeti ritkaságok védelméig nem jutott el, örvendetes kezdeményezés, méltó kísérlete egy kultúrvárosnak. Nem Sopron mulasztása, hogy az 1935. február 5-én felterjesztett tervezetet két évi halogatás után az akkori belügyminisztérium nem hagyta jóvá azzal az indoklással, hogy az időközben 1935. augusztus 1-én hatályba léptetett 1935. IV. tc. természetvédelmi rendelkezéseinek a tervezet formailag nem felel meg. Talán tanulságul szolgál azoknak, akik napjaink természetvédelmi törvényeinek erejében bizakodva, fenti jellemző esetet a kapitalista társadalom számlájára írják.

A szakirodalomban elterjedt azon állítás tehát, mely szerint 1934-től kezdődően Sopronnak hatóságilag védett növényei volnának, (29., 47., 66., 67.) az elmondottak szerint módosítandó. Nem változtat ezen az a hasonló kimenetellel végződő későbbi kezdeményezés sem, amely *Fertsák Jenő* részéről 1937. október 11-én a város közgyűlésén természeti kincseink védelméről szóló szabályrendelet ismételt megalkotására irányult. (Soproni Állami Levéltár 6696/138. ügy. (1937. I. sz.)

Nem is történik változás 1942-ig, midőn az Országos Természetvédelmi Tanács magáévá teszi az erdőigazgatóság kezdeményezését és F. M. 94.095/1942. I/B.-3. sz. alatt Sopron város határában fekvő természeti emlékek védetté nyilvánításáról augusztus 19-i kelettel rendelkezést ad ki. Anélkül, hogy ennek a rendeletnek részletes, nagy jártasságot eláruló szakaszait behatóbban ismertetném, csupán annak megállapítására szorítokozom, hogy [240](#)szerzője helyesen látta meg a természetvédelmi emlékek megőrzésének lehetőségeit. Ezért nem is annyira egyes növények védelméről, hanem inkább a ritkaságokat magukba záró, nagyobb területrészek védetté nyilvánításáról intézkedik. Ilyen értelemben 1 katasztrális hold erdőterületet hasít ki a Szárhalmi erdőből a *Cypripedium calceolus*, *Rhamnus saxatilis* érdekében; 3,8 kh. területet a tóalmi és kőhidai láprétekből „az ott tenyésző *Sesleria coerulea*, *Schoenus nigricans*, *Carex davalliana* gypében díszlő *Pseudorchis Loeselii*” érdekében; 0,3 kh-t a Bécsi-dombon tenyésző *Globularia cordifolia* érdekében; 0,3 kh-t a Tödl-ön *Veratrum lobelianum*, *Daphne mezereum*, *Betula pubescens*, stb. védelmében. Felsoroltakon kívül védettnek mondja ki az Erzsébet-kert mammutfenyőjét (*Sequoia gigantea*), a szileket és kanadai nyárákat, a Pintytető mögött 6 db idős bükköt és a fertői út mellett lévő négy 100 éven felüli csertölgyet, a várhelyi jegenyefenyvest és a cikláment mindenütt. Állatvédelmi vonatkozásokban a rendelkezés nem intézkedik, nyilván a már időközben megjelent védelmi és tilalmi intézkedésekre utal. (Idézett F. M. rendelet hiteles másolata után.)

2394. tábla. A Szárhalmi erdő növényritkaságai. 1. Prêmes tárnics (*Gentiana ciliata* L.) – 2. Légy bangó (*Ophrys insectifera* L. em. Grufbg.) – 3. Szőke oroslánfog (*Leontodon incanus* (L.) Schrank.) – 4. Sziklai benge (*Rhamnus saxatilis* Jacq.) – 5. Boldogasszony papucs (*Cypripedium calceolus* L.) Dr. Csapody Vera rajzai.

Sajnálhatjuk, hogy a védelmi intézkedéseket, legeltetési, fahasználati, rétfeltörési és egyéb tilalmakat is tartalmazó rendelet a háborús viszonyok és a második világháború következtében hadszintérré változott környékünk lakóiban nem verhetett mélyebb gyökeret.

Csak a viláégés után, a Népköztársaság Minisztertanácsának 1949. évi 4235. számú rendelete öntött ismét reménykedést a természetvédelem soproni híveinek szívébe. Az Országos Természetvédelmi Tanács újjászervezve hamarosan városunkban is segédcsoportokra talált és Sopron Város Tanácsa végrehajtó bizottságának 34/1952. Vb. számú, a Megyei Tanács 77–3/1952. Vb. sz. határozatával jóváhagyott szabályrendelete a természet védelméről 1952 május 7-től kezdődően érvényben van. Az említett szabályrendelet az 1935. évi IV. t. c. rendelkezéseinek végrehajtására és a város területén lévő, „a természet mindenféle alkotásának, valamint a város történeti, művészi városképének, természeti tájainak és

tájrészeinek, valamint természeti emlékeinek minél hathatósabb védelme érdekében” az építési és közlekedési állandó bizottság keretében természetvédelmi albizottságot hívott életre, meghatározta annak feladatait, ügyrendjét, a védelemmel kapcsolatos összes tevékenység formáját és lényegét. Ennek az albizottságnak közreműködésére sikerült néhány helyi jellegű intézkedésen túlmenően országos védelem alá helyezni a *dr. Mika*-féle lövért (Deákkúti u. 14.), a sopronbánfalvi Erdei-malom kertjét, helyi védelmet biztosítani a *Zettl*-féle kertnek, s 1955-ben, főként *Főző Géza* szorgalmazására rendeletileg szabályozni a ciklámen védelmét, sajnos nem kielégítő sikerrel. (L. alább.) 1955 áprilisában tanácsi rendelet jelent meg a fásított és parkosított területek védelméről. Jelenleg a legfontosabb természeti ritkaságok védetté nyilvánítása van folyamatban, melyet e sorok írója kezdeményezett az Országos Természetvédelmi Tanács képviseletében megjelent *Molcsányi Gábor* és *Kenyeres Lajos*, valamint Sopron Város Tanácsa részéről megjelent *Mollay János*, a természetvédelemnek egyaránt lelkes és hivatott képviselői társaságában tett helyszíni szemle alapján.

Miután úgy vélem, a természetvédelem napjainkban nem kevesek, hanem minden soproni dolgozó ügye, időszerű és célravezető Sopron jelenlegi természetvédelmi teendőiről a nagy nyilvánosság előtt is számot adni. Alábbi soraim természetesen nem lehetnek teljesek és szándékosan nem foglalkozom másodrendű dolgokkal. Csupán olyan természeti emlékeink [242](#)behatóbb ismertetésére térek ki, amelyek országos védelmet érdemelnek. Mégpedig sürgősen!

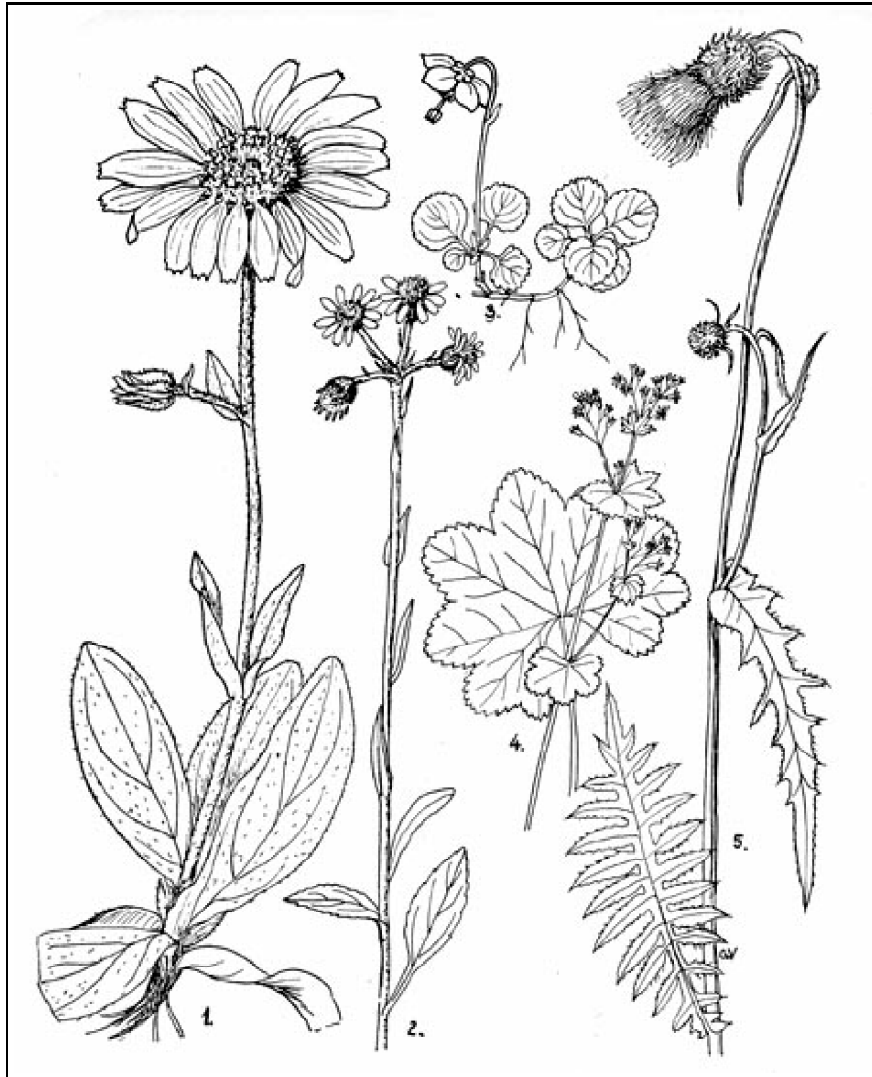

[241](#)5. tábla. Szívlevelű gubóvirág (*Globularia cordifolia* L.) a Bécsi-dombon, egyetlen hazai lelőhelyén. *Dr. Vajda Ernő* felvétele

*

Legsürgősebben azt a reliktum-jellegű (34.) lápterületet szükséges védetté nyilvánítani, amely a Kis- és Nagytóalmi tó és Kőhida között, valamint az utóbbtól északra terül el, s amelyet *Gáyer Gyula* „kis alpesi lápsziget”-nek nevezett. (22.) Sajnos, az 1942. évi természetvédelmi rendelkezések ellenére, jórészt már elkéstünk vele. A Nagy-Tómalom és Fertőrákos közötti szakaszán immár mesterséges halastavak létesültek nagy költséggel és kevés sikerrel. Bűnös könnyelműség és felelőtlen hozzánemértés tönkretette az itt tenyésző *Schoenetum nigricantis* és *Seselerietum coeruleae* társulásokat, a ritka lisztes kankalint (*Primula farinosa* L.) és mocsári hízókát (*Pinguicula vulgaris* L.), miként a *Magnocaricion*-ból ismert vidrafű (*Menyanthes trifoliata* L.), a *Molinietum*-ból leírt osztrák tárnics (*Gentiana austriaca* A. et Kern.) és több más ritkaság *Eleocharis quinqueflora* (Hartm.) Schwartz, *Orchis laxiflora* Lam. ssp. *palustris* (Jacq.) A. et G., *Orchis sambucina* L., *Epipactis palustris* (Mill.) *Ophrys sphegodes* Mill. ssp. *araneifera* (Huds) Schwarz.) (34., 35.) is a múlté. Különösen féltett kincsünk volt a lisztes kankalin (*Primula farinosa*), hiszen területünkön kívül csak az uzsa-lesenceistvándi lápon nő hazánkban (L. fényképet!). Ugyanígy a mocsári hízóka (*Pinguicula* v.) is egyre kevesebb helyről (Bozsok, Zalaszentmihály, Mikepuszta) ismert s kipsztulófélben van. Mindenesetre, ha a lápterület legszebb része áldozatul is esett a „kultúrtevékenységnek”, tiltakozva emeljük fel szavunkat a további pusztításokkal szemben. Egy levezető csatorna közbeiktatásával hazánk legszebb jégkorszaki lápja és a láprétnek a kőhidai fegyintézet és a pozsonyi országút közé eső szakasza is még megmenthető. Utóbbin fordul elő tömegesen *Molinietum*-ban az osztrák tárnics, északabbra pedig *Juncetum subnodulosae*-ban az illatos hagyma (*Allium suaveolens* Jacq.), sőt szórványosan még a lisztes kankalinból is találunk. Ugyanígy menthető talán meg és feltétlen védelemre szorul a Kistómalom előtti lápszakasz, ahonnan a hagymaburok [*Liparis Loeselii* (L.) Richl.] nevű apró kosborfélénk egyetlen hazai lelőhelyét ismerjük, mióta Hanság-béli termőhelyén elpusztult. Ha a láp szokásos felégetését és a közeleső termelészövetkezet állatállományának rendszeres gázolását sürgősen nem tilalmazzák, az itt még kis példányszámban előforduló, rovarevő mocsári hízókával együtt rövidesen ez is a veszteség-listán szerepel. (E sorok megjelenésekor már nem létezik!) Fentiek alapján a kérdéses területekre az országos védelem hatékony és azonnali nyilvánítását kérjük.

Nem kevésbé aggodalomkeltő a Szárhalmi-erdő egy-két érdekesebb részének sorsa is. Így a Pintyetőtől a nagytóalmi tó feletti Zsivány-barlangig általános, a lajtai tájra (*Laitaicum*) jellemző *Querceto-Cotinetum* és *Querceto-Lithospermetum* társulásokból egyre jobban fogyatkozik ezek legjellegzetesebb tagja, a papucskosbor (*Cypripedium calceolus* L., fényképét lásd SSz. IX. évf. 3–4. sz. p. 29.). Elterjedési adatai alapján (7., 58.) megállapítható, hogy hazánk egyetlen komoly, nagy példányszámú lelőhelye, melyet külföldi példák nyomán az említett 1934. évi tervezet és az 1942. évi rendelet is már védetté akart nyilvánítani. Külföldön mindenütt, jóval korábban védetté nyilvánították már. Így 1900-ban Franciaországban (33.), 1908-ban Svájc berni kantonjában (33.), Voralbergben 1915-ben (23.), Bajorországban 1925-ben (33.), Bécs és Innsbruck környékén 1927-ben (43., 44.), Salzburgban 1929-ben (42.), Klagenfurt környékén 1931-ben (45.). A Szovjetunióban [244](#) az 1930-as években (Makarov: Természetvédelem a Szovjetunióban. Bpest. 1950.). Soproni védettsége – sajnos – a múltban nem járt kellő eredménnyel. Példányszáma egyre fogy és hatékony védelme megoldatlan, minthogy virágzása a gyöngyvirág nyílásával esik össze. A védelemnek arra kell irányulnia, hogy a növények, akár tövestől, akár vágott virágként való szedését súlyos pénzbírság megsabása mellett el kell tiltani, virágzásának idejére a területen fokozott ellenőrzést kell gyakorolni, termőhelyein pedig minden olyan emberi-, elsősorban erdőgazdasági beavatkozást (gyérités, tisztítás, fakitermelés, telepítés, feltárás, stb.) le kell egyszer s mindenkorra állítani, mely eredeti társulás-viszonyát felborítva, további pusztulására vezetne.

2436. tábla. A Hidegvíz-völgy növényritkaságai. 1. Hegyi árnya (*Arnica montana* L.) – 2. Narancsszínű aggófű [*Senecio capitatus* (Wahlbg.) Stendel var. *aurantiacus* (Hoppe.)] – 3. Egyvirágú körtike (*Pyrola uniflora* L.) – 4. Havasalji palástfű (*Alchemilla glabra* Neygenf ssp. *alpestris* (Schm.) Soó.) – 5. Enyves aszat (*Cirsium erisithales* (Jacqu.) Scop.) – Dr. Csapody Vera rajzai.

Ugyanez érvényes a karsztbokor-erdő társulásainak másik jellemző, hegyvidéki-mediterrán tagjára, a sziklai bengére (*Rhamnus saxatilis* Jacq.) nézve is. Hazánkban nincs másutt. Sőt ennek közeli fajrokonával, a varjutövisbengével (*Rhamnus catharticus* L.) alkotott kereszteződése, a Gáyer Gyuláról elnevezett *Rhamnus gáyeri* Kárp. az egész világon csak innen ismert. Kívánatos tehát, hogy utóbbiból is néhány biztos példányt kiválasztva azokat megvédjük és állományátalakítások során az áldozatul eső egyéb, jelentéktelen cserjefélésekkel együtt ki ne irtsuk.

Igen jellegzetesek és feltétlen védelemre érdemesek a tárgyalt erdőtársulásokat megszakító sztyeprétek (*Festucetum sulcate caricetosum humilis*. Soó, Növényiszövetkezetek Sopron környékéről. 1941.). Ezek, mint elterjedési központjuktól messze nyugatra előretolt őrhelyek, a pannóniai flóra rokonságát tükröző, egészen sajátos és káprázatos színfoltok a Szárhalmi erdő gerincén. Igen érdekes fajai közül a szóke

oroszlánfog (*Leontodon incanus* (L.) Schrank.), a ritka légybangó (*Ophrys insectifera* L. em. Grufbg.) s a nyugati elterjedésű kutyatejek közül a bibircses (*Euphorbia verrucosa* L.) és a szögletes (*Eu. angulata* Jacq.). Különösen megkapó azonban egy sztyeppfolt, melyhez fogható sehol sincs a nyugati határszélen. Itt ad találkozót Kelet az Alpok világának. Még el sem takarodik róla a hó, mikor a törpe sás (*Carex humilis* Leyss.) tömegei után lila kökörcsinmezővé változtatja a leánykökörcsin (*Pulsatilla grandis* Wender.), hogy április közepén a törpe nőszirm (*Iris pumila* L.) kék, lila, bíboros, sárga, szennyesfehér szín pompája kápráztassa el a kirándulót. Kevéssel később ismét más a kép: a tavaszi hérics (*Adonis vernalis* L.) lehulló sárga köntöse után háromféle len tarka ruháját ölti fel a rét. (*Linum flavum* L., *L. hirsutum* L., *L. tenuifolium* L.). Itt talál otthonra a pusztai árvalányhaj, a törpe iglice, a magyar aszat, sárga koronafürt és az Alpokból lehúzódó sárga ökörszem (*Bupthalmum salicifolium* L.). Ősszel a prémes tárnics (*Gentiana ciliata* L.) nevezetessége e rétnak. Mire az aranygerebcsin is levirágzik, a pannóniai pusztai rétre rászítal az Alpok felől kerekedő dér, köd, majd a hó. Ilyenkor a közeli Fertőből is csak a rőtbarna nádszegélyt látni, míg tavaszi zsongás idején, verőfényes nyári nap vagy borongós őszi délután az ébredő, a vitorlával játszó és téli álmra készülődő nagy tó sejtelmes panorámája tárul elő. Talán megérik – s mielőbb érne meg – az idő arra, hogy e sztyeprét és a környező karsztbokor erdő határain belül berendezhessük a lajtai flórajárás természetvédelmi parkját. (Idei évben engedély nélkül kaszálták!)

De a lajtai tájnak még egy természeti csodája van: a fertőrákosi kőfejtő. Védelmének Szükségességéről már Varga Lajos megemlékezett 1931-ben (71.). Jellemző, hogy mégsem a természetvédők, hanem a műemlékvédők tették meg védelmére az első lépéseket. Pár évvel ezelőtt ugyanis [246](#)Műemlékek Országos Központja, mint építészeti alkotást védetté nyilvánította. Úgy vélem, nem volna felesleges, ha ugyanezt az Országos Természetvédelmi Tanács is sietne megtenni nemcsak azért, mert a világviszonylatban páratlan, lajtamészakból álló geológiai képződmény elsősorban természeti objektum, hanem azért is, mert a műemlékvédelem nem terjed ki a kőfejtő közvetlen környékére, ahol pedig a vízparti deréce (*Chamaenerion palustris* Scop.) érdemel kíméletet. A környék állattani érdekessége a nem éppen veszélytelen, de ritkaságánál fogva kímélendő, ma már nagyon ritka rákosréti vipera (*Vipera Ursinii*), továbbá a füveken nagy tömegben megtelepedő, a legerősebb nyári naptűzést is eltűrő csigák.

2457. tábla. Lúcfenyő (*Picea excelsa* Lk.) a Hidegvíz-völgyből, őshonos előfordulásának határán. – Dr. Vajda Ernő felvétele

A Bécsi-dombon a szívlevelű gubóvirág (*Globularia cordifolia* L., L. fényképet!) a legnevezetesebb természeti emlék. *Festucetum sulcatae* gyepben (58.), a 261-es háromszögelési gúla közelében néhány négyzetméternyi foltban tenyészik, s hazánkban sehol másutt nem található. Előfordulása növényföldrajzilag azért érdekes, mert az Alpok több ezer méteres magasságaiból leereszkedve, jellegzetesen pannon-jellegű flóra társaságában tűnik fel. Lelőhelyének bekerítése nem szükséges, csupán a legeltetést kell tilalmazni s megakadályozni, hogy területét az itt szokásos katonai kiképzés érintse. Környező akácfáin ennek a vidéknek legnagyobb érdekessége, a vörösfejű gébics (*Lanius senator*) költ. (61.) A Hubertusz feletti idős cserállományban pedig a szalakóta (*Coracias garrulus*) védendő. A cseres egyébként magtermő állomány, ha nem is országos, de helyi védelemre érdemes.

A soproni hegységben, amely növényföldrajzilag az eddig elmondottaktól lényegesen különbözik, három

területet ismerünk, amely vita nélkül országos természetvédelmi emlékek nyilvánítandó. Ezek: a nagyfüzesi erdeifenyves; a Hidegvíz-völgy és a Mészveremnél lévő lúcfenyő-folt, őshonos elterjedésének határán.

A nagyfüzesnek nevezett erdőtag 105. i. erdőrésze a soproni Tanulmányi Erdőgazdaság hegyvidéki erdészetéhez tartozik. Az üzemterv összeállítása során máris különleges elbírálásban részesült. Zólyomi Bálint szerint eredetileg *Oxalis*-os típusú bükkös volt, mely a lombfák fokozatos szálalása során a jelenlegi állományt hagyta vissza. Kétségkívül azonban a jelenlévő *Dicrano-Pinteum* fajok, nevezetesen az igen ritka avarvirág (*Goodyera repens* (L.) R. Br.), egyvirágú körtike (*Pyrola uniflora* L.), kereklevelű galaj (*Galium scabrum* L.) legjellegzetesebb erdei fenyvesünk avatják. Az állománynak kiváló növekedése mellett, említettekén kívül növénytanilag érdekessége még a kereklevelű körtike (*Pyrola rotundifolia* L.), gyöngyvirágos körtike (*P. secunda* L.) és kis körtike (*P. minor* L.), harasztjai közül a karélyos vesepáfrány (*Polystichum lobatum* (Huds.) Chevall.) és a szálkás pajzsika (*Dryopteris spinulosa* (Müll.) O. Kt.), mint talajlakó. Győri Jenő említi madárvilágából érdekességként a fekete harkályt (*Dryocopus martius*), elsősorban a Kis-füzesből, a közeli Ferenc-forrás természetes és mesterséges fészekodvaiból pedig a ritka búbos cinkét (*Parus cristatus*). A Kecsképaták vízében él a foltos szalamandra (*Salamandra salamandra*), továbbá a gyéribb előfordulású alpesi göte (*Triturus alpestris*). Mindannyit kívánatos védetté nyilvánítani.

Teljes egészében természetvédelmi emlékként tartandó számon Ágfalva és Brennberg között a Hidegvíz-völgy. Fenyőkoszorúta hegyek között, kanyargó patak partján, üde zöld rétjein a közeli Alpok lakóit őrzi. Festői szépségű hegyi rétjein az árnika (*Arnica montana* L.) és a narancsvörös aggófű (*Senecio capitatus* (Wahlbg.) DC. var. *aurantiacus* Hoppe.) a fő 248ékességek. (12., 34., 35., 37.). Utóbbi csak itt él hazánkban, az árnika pedig, miután Kőszeg mellett kipusztult, csak legutóbb került elő az Őrségből. Külföldi példák nyomán tehát e növények is a természeti emlékek közé veendőek fel. Ugyanez áll a Vadásztanyával szemben fellépő havasi palástfű (*Alchemilla glabra* Neygenf. ssp. *alpestris* (Schm) Soó.) egyetlen magyarországi előfordulására is, környezetében a molyhos nyírrel (*Betula pubescens* Ehrh.), fehér zászpával (*Veratrum album* ssp. *virescens* Gaud.), a patakparton struccharasztal (*Struthiopteris filicastrum* All.), a völgyek bükköseinek alján osztrák borzammaggal (*Pleurospermum austriacum* (L.) Hoffm.), enyves aszattal (*Cirsium erisithales* (Jacq.) Scop.), erdei zsurlóval (*Equisetum silvaticum* L.), óriás zsurlóval (*E. maximum* Lam.), a Felső-Tödl lábánál lévő erdei fenyvesben az alpin-kárpiti sziklai aggófűvel (*Senecio rupester* W. et K.).

2478. tábla. Részlet a soproni erdőkből. Háttérben idős bükkök (*Fagus sylvatica* L.), előtérben erdei pajzsika (*Dryopteris filix-mas* (L.) Schott). – Dr. Vajda Ernő felvétele

A védelmet elvben úgy javasoljuk, hogy a Rák-patak és Hidegvíz-völgy egyesülésétől kezdődően a Hidegvíz-völgyet, környező részeivel az országhatárig teljes Egészében természetvédelmi parknak mondják ki, területén főként a legeltetés, építkezés, rétgazdálkodás és a fásítás, erdőállományokban a használati tevékenység legyen tiltva. Ha fenti elv gyakorlati kivitelét egyéb megfontolásokból fakadóan pillanatnyilag valóra nem is válthatjuk, hiszem, hogy jó szolgálatot tennének a természetvédelem ügyének, ha az illetékeseket addig is értékeink feltárásáról tudatva, a szóbanforgó területnek nagyobb kíméletet biztosítanának. Ez a kímélet kiterjeszkedhetne a fenyves- és magashegységi régió itt fészkelő néhány madárritkaságra, mint amilyen a süketfajd (*Tetrao urogallus*), a nyírfajd (*Lyrurus tetrrix*), császármadár (*Tetrastes bonasia*), keresztcsőr (*Loxia curvirostra*) és hegyibillegető (*Motacilla cinerea*).

Végezetül a lúcfenyő (*Picea excelsa* (Lam.) Lk.) mészveremi előfordulása érdemel említést. Bár a határmenti részeken több helyen találunk hatalmas és minden bizonnyal őshonos példányokat, az erdőgazdaság 203. d. erdőrészletében van olyan állománytöredék, amely feltehetően őshonos, illetve egykor bizonyíthatóan honos volt. Miután a nyugati határszélen mindenütt őshonos elterjedésének határán járunk, de ezenkívül nagyobb és még hitelesebb állomány nem áll már lábon, mind erdőgazdálkodási, mind természetvédelmi szempontból szükséges védelmét kimondani. Örvedetes, hogy 1954-től kezdődően törzskönyvezett magtermő állományaink sorába tartozik.

Az állatvédelemmel kapcsolatban a már említetteken kívül, teendőink inkább általánosak. Sopron környékének igen gazdag állatvilága van, ami a változatos növényvilághoz hasonlóan a város fekvésével, a

síkvidéki, alföldi és alpesi állatterületek érintkezésével, éghajlati és talajviszonyaival, továbbá gazdag növénytakarójával áll szoros kapcsolatban. Úgy véljük, kímélnünk kell általában minden elénk kerülő állatot.

A *madarak* közül külön felhívjuk a figyelmet a város belterületén élő kacagó gerlőre és sarlós fecskére. A kacagó gerle (*Streptopelia decaocto*) télen-nyáron itt él Sopronban, s csinos alakjával, kellemes hangjával igazi polgára lett a városnak. A sarlósfecské (*Apus apus*) már vándormadár, május második felében érkezik hozzánk és augusztus közepén elköltözik. Fecskeszerű, rendkívül gyors repüléséről könnyű felismerni. Városunkban mintegy 30 éve kezdett elszaporodni, főként a belváros magas házai, tornyai között. Vijjogása miatt – különösen fiókáinak kikelése utáni csoportos repülése idején – sokan haragszanak rá, haszna azonban olyan jelentős, hogy feltétlen kíméletet érdemel.

249. tábla. Erdei zsurló (*Equisetum silvaticum* L.) a Hidegvíz-völgyben. Dr. Vajda Ernő felvétele

250 Szóvá kell tenni a város dolgozói előtt a kígyók üldözését is. A kirándulók nagy többsége sietve és kíméletlenül agyonüt minden kígyószerű, lábatlan állatot, úgyhogy ezeknek hangyalepte hulláival erdei sétáink alkalmával gyakran találkozunk. Pedig nem minden kígyó vipera, amely különben is ritka, de nem

minden lábatlan, kígyószerű állat kígyó. Így nem kígyó a Soproni-hegységben nagyon gyakori, lábatlan, törékeny gyík (*Anguis fragilis*). A hím hátát égszínkéék foltok díszítik. Nagyon hasznos, 40–50 cm-nyire megnövő állat, melyet feltétlenül kímélnünk kell. Ugyanígy hasznos a ritkás erdők köves helyein, ma már megritkult, másfélméter hosszúságot is elérő, háti oldalán barna, hasi oldalán vajsárga színű erdei sikló (*Elaphe longissima*). Pusztítását hatósági rendelkezéssel volna szükséges megakadályozni.

A Szárhalmi-erdő cserjés helyein és a Dudles-erdőben igen gyakori az óvatos rézsikló (*Coronella austriaca*). A napos, száraz helyeken sűtkérező kígyót a kirándulók veszedelmes állatnak tartják, mert még nagysága is a viperára emlékeztet, pedig a viperákra jellemző, zeg-zúgos, sötétbarna rajzolat nem fedezhető fel hátán. Kímélete ennek is indokolt.

A békák közül főként az ásóbéka (*Pelobates fuscus*) kiméletére hívjuk fel a soproniak figyelmét, különösen a szőlőkben. Legnagyobb békánk, teste 7–8 cm. Csak éjjel jár zsákmány után, nappal lábának erősen fejlett sarokgumójával a talajba ássa be magát. Ezért a szőlők kapálása alkalmával gyakran kerül a talaj felszínére. Régi hagyományként a szőlőben dolgozók azt tartják, hogy ha „nagy varangy” kerül elő a szőlő talajából, akkor jó termés és sok bor lesz. Már csak erre való hivatkozással is védjük a hasznos állatot, s ha előkerül, takarjuk be pihenőhelyén földdel.

Helyi védelemnek kell megoldania a ciklámen védelmének vajudó ügyét. Miután az elmúlt évben követett tilalmi intézkedések nem jártak a kívánt eredménnyel, olyan intézkedés sürgős kiadása indokolt, amely a büntető rendelkezéseket is magában foglalja.

Ugyanígy a helyi közigazgatás természetvédelmi feladata számbavenni és védelmet biztosítani az országosan nem, de helyi nézőpontból érdekes, tájképileg kiemelkedő vagy idős fáknek (pl. Pintytető északi kitétségében elhelyezkedő idős bükköknek, a fertői út mentén álló 4 db 100 éven felüli csertölgynek, a Szárhalmi-kőfejtő mögött a megye egyetlen ismert lisztes berkenyénének), ritkább állományoknak (pl. Dalos-hegy oldalán lévő szelídgesztenye-vörösfenyő elegyes állománynak, a Hubertusz feletti idős cseresnek, a várhelyi jegenyefenyvesnek, a sopronbánfalvi gesztenyéseknek), a nyugatdunántúli növénytársulások egy-két jellegzetes színfoltjának (pl. csarabosnak, gesztenyésnek, stb.), a tájképileg emlékezetes természeti tárgyaknak (Deák-kút, Zsiványbarlang) és tájlesztétikai szempontból kívánatos fajoknak (pl. tündérrózsa a Kis- és Nagy-Tóalmi tóban). Helyi természetvédelmi teendőink azonban nem jelen értekezés tárgyai, miként Sopron távolabbi környékén található természeti emlékeink védelmi kérdése is meghaladja ennek kereteit. (L. SSz. X. évf. 2. sz.) Nem vitatható azonban, hogy a Hanság, a nagycenki park és hársfasor és még sok egyéb védelme is Sopron természetbarátaira hárul, legalább is a kezdeményező lépések megtétele tekintetében. Különösen szívügyünknek kell tekinteni *Széchenyi István* kúriájának és körzetének mielőbbi méltó helyreállítását, mely jelen állapotában egész nemzeti társadalmunk szégyene.

A feladat nem egyszerű és nem könnyű. Megoldását, valóra váltását nem kevesek, csak mindannyian végezhetjük el. Segítségét kérjük elsősorban az Országos Természetvédelmi Tanácsnak, támogatását Sopron Város [251](#)Tanácsának. Szeretnénk, ha természetvédelmi albizottságunk tisztábban látná kérdéseinket és ütőképesebben vívná harcát a rombolás, közöny, nemtörődömség ellenében. Várjuk a támogatást a közhivatalok, intézmények vezetőitől. Várjuk az iskoláktól, melyekre – az általános iskolától a felsőoktatási intézményekig – egyaránt rendkívül fontos szerep vár ebben a kérdésben. Bárcsak a természet igazi szeretete belső kényszerből fakadó nemes tettek rúgójává válnék! Várjuk Sopron dolgozóitól, akiknek mindez tulajdona. Sopron egész társadalmától, mely mindenkor vállalta kultúrhipátását.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelené és feladatai / IRODALOM – LITERATUR

IRODALOM – LITERATUR

Kedves kötelességem köszönetet mondani mindazoknak, akik adataik közreadásával, vagy bármely más módon tanulmányom megírásában közreműködtek. Így különösképpen hálával tartozom *dr. Csatkai Endre*, Kossuth-díjas múzeumigazgatónak hasznos tanácsaiért és néhány irodalmi adat rendelkezésemre bocsátásáért. Ugyanígy hálával tartozom *dr. Varga Lajosnak*, a biológiai tudományok doktorának, amiért a szokásos útbaigazításon túlmenően, észrevételeivel dolgozatom értékét növelte. A kutatás lehetővé tételéért és útmutatásaiért *dr. Takáts Endre* főlevéltáros, ornithológiai adatok közreadásáért *Győry Jenő* kollégám, néhány kiadvány hozzáférhetőségéért *Becht Kálmán* és *Merkt Reinold* fogadják köszönetemet. A növényábrák megrajzolását *dr. Csapody Verának*, a fényképfelvételek előzékeny rendelkezésre bocsátását *dr. Vajda Ernőnek* köszönöm őszinte hálával.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelené és feladatai / Csapody, Stefán: Vergangenheit Gegenwart und Aufgaben des Naturschutzes in Sopron.

Csapody, Stefán: *Vergangenheit Gegenwart und Aufgaben des Naturschutzes in Sopron.*

Der einleitende Teil der Abhandlung befasst sich mit der Vergangenheit des Naturschutzes. Schon aus der sehr frühen Geschichte Soprons, aus dem Jahre 1388 ist eine Verfügung bekannt, welche den Abhieb der Wälder verbietet, und aus dem Jahre 1596 liegt eine Verordnung *kaiser Rudolfs* vor welche die Zeitgenossen zur Schonung der Wälder ernahmt. Sehr frühzeitig erscheinen auch die ersten Manifestationen des Tierschutzes: das erste Datum stammt aus dem Jahre 1576. Wenig später betont der städtische Magistrat den Schutz der Obsgärten und einzelner Bäume, *Samuel Bredetzky* die Hege der Kastaniengärten und im Jahre 1838 verbietet der städtische Gemeindevorstand das Einfangen der Singvögel.

Die Bestrebungen des allgemeinen Naturschutzes beginnen mit dem *Grafen Stefán Széchenyi*, dem „grössten Ungarn“. Der mit ihm befreundete *Ignác Flandorfer* gründet dann im Jahre 1866 beziehungsweise 1869 den Stadtverschönerungs-Verein. Diese Gesellschaft blieb bis zum Ende ein eifriger Beförderer des Naturschutzes in Sopron. Besonders nachdem *Nikolaus Krump* im Jahre 1898 eine Filialgruppe zum Schutze der Vögel organisierte, welche später als Tierschutz-Sektion des Stadtverschönerungs-Vereins wirkte und besonders zwieschen den zwei Weltkriegen vorzügliche Tätigkeit entfaltete.

Ausser dem Stadtverschönerungs-Verein und dem Tierschutz-Verein kämpften die Ornithologen *Georg Breuer* und *Iván Király*, der Hidrobiologe *Ludwig Varga* (Neusidler-See!), der Botaniker *Julius Gayer*, der Forstingenieur *Karl Kaán* und *Max Földvály* besonders erfolgreich im Dienste der Pflanzen- und Tierwelt Soprons.

Von allen Städten Ungarns entfaltete sich der positive Naturschutz hier in Sopron, zu allererst, als im Jahre 1933 eine Verordnung zum Schutze des *Cyclamen europaeum* entworfen wurde. Wir können nur bedauern, dass dieser Plan nicht ausgeführt wurde und obgleich im 1937 eine neuerliche Bewegung in diesen Sinne

entstand und in 1942 der Landes-Naturschutz-Rat mit vielen anderen Pflanzen zugleich auch den Schutz des *Cyclamen europaeum* beschloss, diese Frage bis heute noch nicht erledigt wurde. Heute ist der Natur-Unterausschuss, welcher auf Grund der Verordnung N°. 4235 des Ministerrates vom Jahre 1949, und der Verordnung N° 34/1954. Vb. der Stadt Sopron, seine Tätigkeit entfaltet, berufen die zeitgemässen Fragen zu lösen.

252 Die wichtigste dieser Fragen ist der Schutz des zwischen der Kleinen- und der Grossen-Teichmühle hienziehenden Mooregebietes, welches Reliktum-Charakter besitzt. Zwar ist diese Gebiet seines schönsten Schmuckes schon beraubt worden, als dort künstliche Fischeiche gerichtet wurden, doch können *Primula farinosa*, *Pinguicula vulgaris*, *Epipactis palustris*, *Gentiana austriaca*, *Allium suaveolens* noch geschützt werden. Im Zahrhalmwald (Szárhalmi erdő) sollen *Cypripedium calceolus*, *Rhamnus saxatilis*, *Rhamnus gáyeri*, *Leontodon incanus*, *Ophrys fuciflora*, *Gentiana ciliata*, *Bupthalmum salicifolium* unbedingt geschont werden. Ferner eine ausgedehnte Steppenwiese, welche das charakteristische Stück des ungarischen Teiles des auch nach Österreich hinüberlangenden Flora-Bezirk des Laitaicum bildet. Auf dem Wienerberg (Bécsi-domb) ist die von den Alpen heruntergezogene *Globularia cordifolia* zu schonen. Im Nagy-Füzes (Grosser Felberstand) genannten Waldviertel des Soproner Gebirges sind einige Wintergrün-Arten (*Pirola sp.*) und eine seltene Orchis: *Goodyera repens* zu schützen. Das Gebiet des zwieschen Brennberg und Ágfalva (Agendorf) sich dahinziehenden Hidegvízvölgy (Kaltwasserthales) soll in seiner Gänze unter Naturschutz gestellt werden, da dieses Tal die, einzige Stelle darstellt, wo das Noricum das heutige Gebiete unseres Vaterlandes streift. Die hier vorkommenden namhaftesten Seltenheiten sind die folgenden: *Arnica montana*, *Senecio rupester*, *S. aurantiacus*, *Alchemilla alpestris*, *Cirsium erisithales*, *Struthiopteris filicastrum*. (Weitere Aufzählung ist im ungarischen Text zu finden.)

Der Verfasser gibt in der Abhandlung seiner Hoffnung Ausdruck, dass Sopron, die ihre Kunstschatze betreffend, die reichste durch ihre Lage eine der schönsten und dank ihrer Kultur eine der höchst gebildeten Städte Ungarns vorstellt ausserdem auf eine ehrwürdige Vergangenheit zurückblicken kann, durch ihre die Tier- und Pflanzenwelt schützende Aktivität den Naturschutz betreffend auch bald auf dieselbe Höhe sich emporschwingt, welche sie ihre Kunstdenkmäler betreffend schon erreicht hat.

*

1. Aldobolyi Nagy Miklós: Pusztuló vízország. (Hanyóság) Búvár. V. évf. 4. sz. 1940. április. p. 185–187.
2. Bakonyi László: Beteg volt-e a Frankenburgi uti nyárfa? Soproni Hírlap (következőkben SH) XXIV. évf. 83. sz. 1937. IV. 15.
3. Benedek Vince: Természeti kincseink bitangolása. Természet- és állatvédelem (következőkben TÁV) Sopron, III. évf. 2. sz. 1939. p. 2–3.
4. Borsiczky Oszkár: A Fertő elégiája. SH. XVII. évf. 76. sz. 1930. IV. 3.
5. Borsiczky Oszkár: Fertő, Fertő, hová lettél? SH. XVII. évf. 291. sz. 1930. dec. 21.
6. Borsiczky Oszkár: A Fertő lecsapolása vagy szabályozása. SH. XVIII. évf. 72. sz. 1931. jan. 28.
7. Borsos Olga: Magyarország és a Kárpátmedencék orchideáinak geobotanikai monográfiája. I. Annales Biol. Univ. Hung. Tom. II. 1952. p. 183–191.

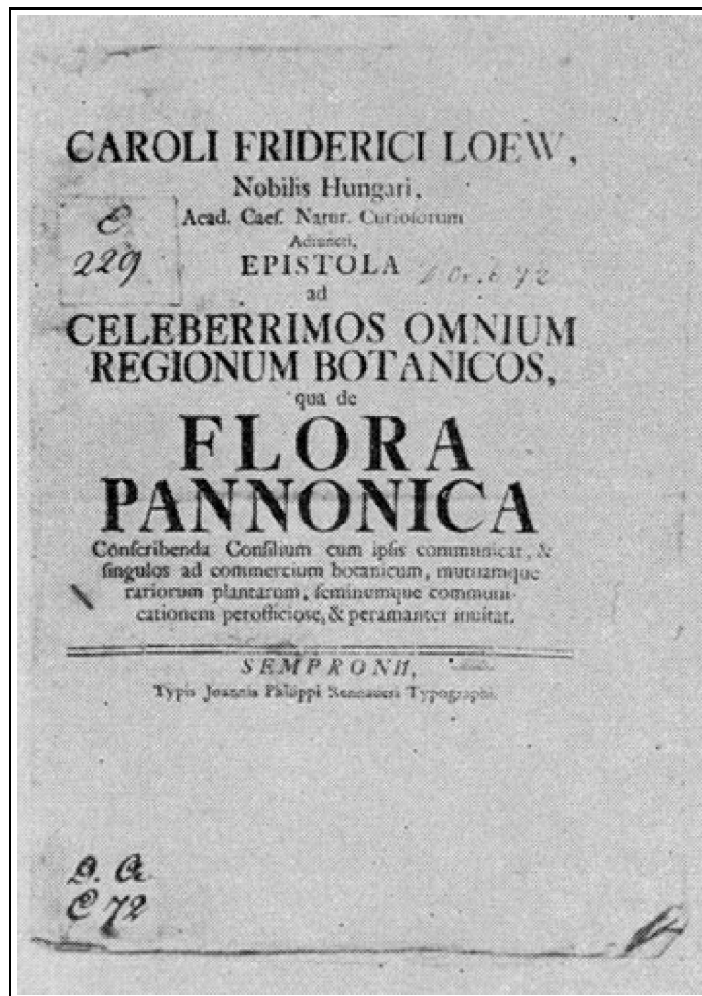
8. Bredetzky Sámuel: Topographisches Taschenbuch für Ungarn. Sopron. 1802.
9. Breuer György: Ne bántsuk a baglyokat. TÁV. I. évf. 2. sz. 1937. pp. 4–5.
10. Breuer György: A madárvártákról. SH. XVII. évf. 86. sz. (1930. IV. 15.) – 87. sz. (IV. 16.) – 88. sz. (IV. 17.) – 89. sz. (IV. 18.)
11. Breuer György: A sopronmegyei madárvárták. Soproni Szemle. I. évf. 3–4. sz. 1937. p. 173–187.
12. Csapody István: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analízise. Soproni Szemle. IX. évf. 3–4. sz. 1955. p. 20–42.
- 12/b. Csapody István: Természetvédelmünk időszerű kérdései. Soproni Szemle. X. évf. 2. sz. 1956. p. 166–170.
13. Csatkai Endre: Soproni állatvédelem évszázadokkal azelőtt. Új Sopronvármegye. V. évf. 114. sz. 1943. máj. 22.
14. Csatkai Endre: Állatvédelem a soproni és sopronkörnyéki céhekben. TÁV. I. évf. 2. sz. 1937. p. 2.
15. Csatkai Endre: A régi soproniak természetszeretete. Új Sopronvármegye. I. évf. 55. sz. 1939. dec. 10.
16. Csatkai Endre: Szépítő törekvések Sopron múltjában. Sopronvármegye. 1921. Különlenyomat.
17. Csatkai Endre: A Soproni Városszépítő Egyesület évkönyve. 1869–1929. Sopron. 1929.
18. Feiler András: A Fertő-tó kérdéséhez. SH. XVII. évf. 89. sz. 1930. április 18.
- 253 19. Fertsák Jenő: Természet- és állatvédelmi kiállítás Sopronban. Sopronvármegye. 1938. jún. 4. – Natur- und Tierschutz in Sopron. Oedenburger Zeitung 1938. június 5.
20. Földváry Miksa: Felsődunántúli természeti emlékek. Erdészeti Lapok. LXXIII. évf. 1934. p. 573–604; 698–715; 821–841; 921–930; 1053–1066.
21. Gáyer Gyula: A gesztenye. Természettudományi Közlöny. LX. évf. 1928. p. 617–626.
22. Gáyer Gyula: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumi flórasáv. Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum Évkönyve. I. 1925. p. 1–43.
23. Gesetz- und Verordnungsblatt für die gefürstete Grafschaft Tirol und das Land Vorarlberg. XXVII. évf. 1915. jún. 22.
24. Gregorius Frigyes: Az állatkínzásokról. SH. XX. évf. 206. sz. 1933. szept. 12.
25. G. S.: A város ne engedje kivágni a Nándor-fasor fáit. SH. XII. évf. 16. sz. 1925. I. 21.
26. Házi Jenő: Sopron sz. kir. város története. I. r. 1–2. köt.
27. Házi Jenő: Sopronmegyei Oklevéltár. I–II. köt.
28. Hatvan Ferenc és Pötschacher Rudolf: A Dunántúli Turista Egyesület emlékkönyve. 1903–1928. Sopron. 1928.

29. Huszthy Ilona: Vadvirágok Budapest piacán (vonatkozással a soproni természetvédelmi szabályrendeletre.) A m. kir. kertészeti tanintézet közleményei. V. évf. 21. sz. 1939. p. 16–21.
30. Kaán Károly: A természeti emlékek fenntartása. Budapest. 1909.
31. Kaán Károly: Természeti emlékek védelme. Budapest. 1913.
32. Kaán Károly: A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez. Budapest. 1914.
33. Kaán Károly: Természetvédelem és természeti emlékek. Budapest 1931.
34. Kárpáti Zoltán: Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. I. Soproni Szemle. II. évf. 1938. 1–2. sz. p. 74–84; – II. SSz. V. évf. 1941. p. 195–201.
35. Z. Kárpáti: Die Pflanzengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. Acta Botanica. Tom. II. Fasc. 3–4. p. 281–307.
36. Kenyeres Lajos: Természetvédelem. 1952. Mezőgazdasági Kiskönyvtár.
37. Kiss Lajos: Néhány érdekes növény előfordulása Sopron flórájában. Erdészeti Kísérletek. XLIX. évf. 1949. p. 160–163.
38. Kotsis Tivadar: A Fertő-tóról. Magyar Turista Élet. 1942. II. 25. – Földgömb. 1942. 8. sz.
39. Kotsis Tivadar: Barlangok a tóalmi erdőben. Soproni Szemle. IV. évf. 1940. p. 101–105.
40. Kroner Gusztáv: Az állatvédelem kérdéséhez. SH. XXV. évf. 1938. I. 27.
41. Kroner Gusztáv: Etwas über den Tierschutz. Oedenburger Zeitung. 1938. I. 28.
42. Landesgesetzblatt für das Land Salzburg. 1929. V. 29. (Nro. 14.) – X. 10. (Nro. 2.) – XI. 5. (Nro. 28.).
43. Landesgesetzblatt für das Land Niederösterreich. Nro. 2. (1927. II. 10.)
44. Landesgesetzblatt für Kärnten. Nro. 15. (1931. VIII. 8.) – Nro. 12. (1932. IV. 9.)
45. Landesgesetz- und Verordnungsblatt für Tirol. Nro. 5. (1927. ápr. 22.)
46. Leitner József: Az énekeshattyú (*Cygnus musicus* Bechst) előfordulása a Fertőn. Soproni Szemle IV. évf. 1940. p. 68–72.
47. Lengyel Géza: Természetvédelem a pótharaszti pusztán (soproni vonatkozással). Természettudományi Közlöny. 1936. p. 472.
48. L. v. C.: Zur Neusiedler-Frage. Oedenburger Zeitung. 72. évf. 201. sz. 1939. szeptember 3.
49. Mayer Zoltán: Sopron és a madárvédelem. SH. XIV. évf. 471. sz. 1928. II. 26.
50. Merkt Reinhold: Schutz der Tiere gegen Flieger und Gasangriffe. Oedenburger Zeitung. 1938. I. 29.
51. Mészáros Sándor: Múemlékfák a soproni erdőn. SH. XXVII. évf. 1940. VII. 13.

52. Mollay Károly: A régi és az új „Soproni Szemle”. Soproni Szemle. IX. évf. 1–2. sz. 1955. p. 5–12.
53. Paraszky Iván: Segítsünk hasznos madarainkon. SH. XXIII. évf. 286. sz. (1936. XII. 29.) – 297. (XII. 30.)
54. Poda Endre: Sopron szab. kir. város monographiája. Forrásanyag. Régi községi jegyzőkönyvek. (1446–1507; 1523–1777.) Sopron. 1890.
55. Schenk Jakab: Kócsagvédelem – természetvédelem. Aquila XXX–XXXI. évf. 1923–24.
56. Schenk Jakab: A magyar természetvédelmi törvény. Búvár. I. évf. 1935. p. 28–33.
25457. Soó Rezső: Pusztuló magyar tájak. Búvár. III. évf. 1. sz. 1937. p. 3–7; 3. sz. p. 168–171.
58. Soó Rezső–Jávorka Sándor: A Magyar Növényvilág Kézikönyve. Bpest. 1951.
59. Tagányi Károly: Erdészeti Oklevéltár. I–III. köt. 1898–1900.
60. Tasch Pál: Kihalt madárvilág. TÁV. I. évf. 3. sz. 1937. p. 1–2.
61. Tasch Pál: Vörösfejű gébicsről. Kócsag. VII. évf. 1934. p. 76.
62. Thier László: Aktiver Tierschutz. Oedenburger Zeitung. 1940. VIII. 28.
63. Thirring Gusztáv: A régi „Soproni Állatvédő Egyesület” történetéből TÁV. III. évf. 3–6. sz. 1939. p. 6.
64. Varga Lajos: Vandál pusztításokat végeznek a Bécsi-dombon. SH. XVII. évf. 168. sz. (1930. júl. 25.).
65. Varga Lajos: A Frankenburg uti nyárfáról. SH. XXIV. évf. 82. sz. (1937. április 14.).
66. Varga Lajos: Sopron környékének hatóságilag védett növényei. Természettudományi Közlöny. LXVIII. évf. 15–16. sz. 1936. p. 433–434.
67. Varga Lajos: Sopron és környékének természeti emlékei. SH. XXIII. évf. 4. sz. (1936. jan. 5.) – 6. sz. (jan. 8.) – 39. sz. (febr. 16.) – 85. sz. (ápr. 12.).
63. Varga Lajos: A természet és az ember. TÁV. I. évf. 1. sz. (1937.).
69. Varga Lajos: Erdőink-mezőink növényeinek védelmében. TÁV. I. évf. 2. sz. p. 2–3.
70. Varga Lajos: Növényeinkért–virágainkért. SH. XX. évf. 120. sz. (1933. máj. 28.).
71. Varga Lajos: A Fertőrákosi kőfejtő. Természettudományi Közlöny. 1931. p. 659–665.
72. Varga Lajos: A Fertő tóról. Földtani Értesítő. I. évf. 1936. p. 118–121.
73. Varga Lajos: Hat év előtti osztrák vita a Fertő-tó sorsáról. Soproni Szemle. III. évf. 3. sz. 1939. p. 121–136.
74. Varga Lajos: A titokzatos tó. SH. XVII. évf. 73. sz. (1930. márc. 30.).
75. Varga Lajos: Az ismeretlen Fertő. SH. XVII. évf. 79. sz. (1930. ápr. 6.)

76. Varga Lajos: A szeszélyes Fertő. SH. XVII. évf. 85. sz. (1930. ápr. 13.).
77. Varga Lajos: A Fertő szeszélyességének okai. SH. XVII. évf. 90. sz. (1930. ápr. 20.).
78. Varga Lajos: A Fertő medre. SH. XVII. évf. 85. sz. (1930. máj. 14.).
79. Varga Lajos: A Fertő fegyvere. SH. XVII. évf. 114. sz. (1930. máj. 21.).
80. Varga Lajos: A titokzatos sós tó. SH. XVII. évf. 123. sz. (1930. júl. 1.).
81. Varga Lajos: Az osztrákok munkája a Fertő mellett. SH. XVII. évf. 129. sz. (1930. jún. 8.).
82. Varga Lajos: A Fertő katasztrófális sekélysege. SH. XVII. évf. 137. sz. (1930. jún. 18.).
83. Varga Lajos: A Fertő haszna. SH. XVII. évf. 140. sz. (1930. jún. 22.).
84. Varga Lajos: Régi tervek a Fertő kiszárítására. SH. XVII. évf. 144. sz. (1930. jún. 27.).
85. Varga Lajos: A magasabb vízű Fertő áldásai. SH. XVII. évf. 145. sz. (1930. jún. 28.).
86. Varga Lajos: A Fertő felkutatásának szükségessége. SH. XVII. évf. 179. sz. (1930. aug. 7.).
87. Varga Lajos: A Fertő sora. SH. XVII. évf. 262. sz. (1930. nov. 16.).
88. Varga Lajos: Szeged példája. SH. XVIII. évf. 1. sz. (1931. jan. 1.).
89. Varga Lajos: Az Ikva látogatása a Fertőben. SH. XVIII. évf. 23. sz. (1931. jan. 29.).
90. Varga Lajos: Élet a Fertőn ötven évvel ezelőtt. SH. XIX. évf. 187. sz. (1932. aug. 17.).
91. Varga Lajos: Osztrák tervek a Fertő kiszárítására. SH. XX. évf. 147. sz. (1933. júl. 2.).
92. Varga Lajos: A Fertő 70 év előtti kiszáradásának következményei. SH. XX. évf. 194. sz. (1933. aug. 27.).
93. Varga Lajos: A Fertő 70 év előtti kiszáradása. SH. XX. évf. 188. sz. (1933. aug. 20.).
94. Varga Lajos: Amikor a Fertő vize újra visszatér. SH. XX. évf. 199. sz. (1933. szept. 2.) – 200. sz. (szept. 3.).
95. Varga Lajos: Hív a Fertő. SH. XXIV. évf. 82. sz. (1937. ápr. 14.).
96. Varga Lajos: A Fertő problémája. – Das Fertősee-Problem. Kócsag. 1931. IV. évf. 3. sz. p. 109–114.
97. Varga Lajos: A soproni sarlósfecskéről. SH. XIX. évf. 182. sz. (1932. aug. 10.).
25598. Névtelen: A nagycenki hársfasor. SH. XVII. évf. 36. sz. (1930. febr. 4.).
99. Névtelen: Harc a kutyazáradalomért. – A soproni ebtulajdonosok mozgalma – stb., stb., SH. 1922. ápr. 12.
- 100 (ad): A soproni fák veszedelme. SH. XXI. évf. 13. sz. (1934. jan. 18.) – Válasz: SH. XXI. évf. 16. sz. (1934. jan. 21.).

101. (bd): Mégegyszer a soproni fák veszedelméről. SH. XXI. évf. 17. sz. (1934. jan. 23.).

Loew Károly Frigyes soproni orvos felszólítása hazánk botanikusaihoz a magyar flóra megírására 1739-ből. A felszólítás nem keltett érdeklődést, csak Loew írta meg Deccarddal első fejezetként a *Flora Semproniensis*-t.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Nováki Gyula:
A Sopron környéki régészeti kutatások feladatai

Nováki Gyula: A Sopron környéki régészeti kutatások feladatai

A régészeti kutatás a történelem-tudománynak egyik legfontosabb forrása, azoknál a korszakoknál pedig, melyekből írás semmi, vagy alig maradt fenn, az egyedüli forrásnak mondható. Így az egész őskort és nagyrészt a római-, népvándorlás- és középkort csakis a régészeti kutatásokon keresztül tudjuk közelebbről megismerni. Célja a földből előkerült tárgyak magyarázása, használatának megfejtése, ennek segítségével következtetni az illető nép és korszak társadalmi rendszerére és még továbbmenve a történelmet is megadni. De éppen az a körülmény, hogy földből előkerült tárgyakkal foglalkozik, teszi nehezzé és legtöbbször véletlentől függővé a régészeti kutatás munkáját. Bármely terület, amely arra alkalmas, takarhat lakóhelymaradványokat vagy sírokat, amiknek azonban a felszínen ma már nyoma sincs. Igen kevés az olyan terület, amely a domborzati viszonyokkal sejteti a mélyebben rejlő régészeti emlékeket (Pl.: földvárak, sírhalmok), de ezek is többnyire csak nagy körvonalakban mutatnak utat a kutatásnak.

Marad tehát a *véletlen*, mely majdnem kizárólagos megtalálója a letűnt korszakok emlékeinek. Házalaposítás, szántás, pince-, verem-, csatornaásás, stb. ezek a véletlenek és sokszor csak egy fél méteren múlik, hogy valamely korszakra fontos lelet örökké a földben maradjon.

Ha tehát a Sopron környéki régészeti, helyesebben történeti kutatás kérdéseit, feladatait vesszük sorra, szem előtt kell tartanunk, hogy éppen a véletlen miatt újabb szempontok is vetődhetnek fel, amiket ma még nem ismerhetünk. Mégis a múlt század harmadik negyedében megindult és azóta is csak kevésbé megszakított Sopron környéki régészeti kutatások eddigi gazdag eredményei elég alapot adnak arra, hogy már kialakult problémákról beszélhessünk és a véletlen mellett a tudatos munka is elfoglalhassa megillető helyét. Az alábbiakban csak azokat a kérdéseket, negatívumokat érintem, melyek a legsürgősebben várják a megoldást, amikre építve aztán további irányt szabhatunk a kutatásnak.

A legrégebb korszakból, az őskorszakból (paleolitikum, az ember megjelenésétől kb. i. e. 15000-ig) ezideig Sopron környékén még nem került elő lelet. Az erre az időre annyira jellemző barlanglakásoknak nincsen meg a természeti adottsága, mert a várostól délre és nyugatra fekvő hegyek kőzetei nem alkalmasak barlangképződésre, a Fertő felé eső meszes dombok kis barlangjai és üregei pedig nem használhatók emberi lakás céljaira, egyébként is kitöltésük újkori és annyira csekély, hogy abban meddő kísérlet volna az ősember nyomait keresni. Ezeket vidékünkön inkább nyílt településen remélhetjük, mely részint az őskorszakban is megvan, a következő, ún. középsőkőkorszakban (mezolitikum, i. e. 15000–6000), pedig majdnem kizárólagosan uralkodik. Mindkét korszaknál azonban még a véletlenre vagyunk utalva.

Az első biztos emberi nyom az újkőkorszakból (neolitikum, i. e. 3500–2500) és bronzkorszakból (i. e.

1900–1000) ismeretes Sopron környékén. Egy-egy csiszolt kőbalta került elő szórványként az Istenszéken, a Harkai platon, a Sztálin téren, a Tacsiárokban és a Héttükkfánál. A csiszolt kőbalták általában az újkőkor emlékei, [257](#)de bronzban szegény vidékeken – amilyen Sopron vidéke is volt – még igen hosszú ideig tovább használják. E két korszak egyikébe sorolhatjuk azt a két kezdetleges csontkapát is, melyeket a volt Neuberger-téglavetőnél találtak, mivel ekkor kezdődik a földművelés, kapásgazdálkodás formájában.

Ezek a leletek csak az újkőkori, illetve bronzkori ember jelenlétét bizonyítják, de sem a telepüket, sem pedig temetőjüket nem ismerjük és egyelőre még csak körülbelül sem tudjuk meghatározni ezek helyét. Futólagos leírásból tudjuk, hogy a Bécsi dombon zsugorított csontvázakat is találtak, [1\(128\)](#) pontosan nem tudjuk már, hol. Ez a temetkezési szokás elsősorban az újkőkorból divott, de találkozunk vele a bronzkorban is. Így ezek a sírok még meghatározhatatlanok közelebről.

A kérdések egész sora vetődik fel a következő, ún. korai vaskorban, vagy hallstattkorban (i. e. 1000–400). Sopron őskorában ez volt a legvirágzóbb korszak, amikor illirek szállják meg a környéket és megépítik hatalmas váraikat, melyek még ma is jól láthatók. Minderről bőséges irodalmi adatok találhatók, [2\(129\)](#) most csak a megoldásra váró feladatokat ismertetem.

Legnagyobb váruknak nyomai a Várhelyen láthatók. A várból azonban csak kis részleteket ismerünk, a sűrű erdő és a vár óriási kiterjedése miatt nem alkothatunk fogalmat magunknak monumentális méreteiről és a telep elrendeződéséről. 1890-ben készült a sáncok vonulási irányáról és a mellette elterülő sírmezőről egy vázlatos térkép, de ez domborzati viszonyokat nem tüntet fel. Így e kettős várnak csak az alakját ismerjük, ami azonban egymagában nem sokat mond. A Várhelyen komoly kutatás mindaddig nem indulhat meg, amíg sor nem kerül az egész vár és a mellette elterülő sírmező alapos, rétegvonalas feltérképezésére. Csak ennek megtörténte után tudnánk megérteni, értékelni a vár védelmi berendezéseit, telepének elrendeződését. Hogy ennek nemcsak helyi, de országos, sőt külföldi szempontból is milyen jelentősége van, elég talán arra hivatkozni, hogy a várhelyi vár Közép-Európa legnagyobb koravaskori várának számít.

Az erődítéssel kapcsolatban merül fel az a kérdés, hogy kik ellen és pontosan mikor építették magát az erődítést? Erre nézve ugyanis ma még több változat is lehetséges: 1. A vezető réteg nem is annyira külső ellenség ellen, mint inkább saját népe feletti hatalmának biztosítására emelte várát. 2. Az i. e. VII–VI. században meginduló legkorábbi népvándorlási hullámnak, a kimmérek és szkiták keletről jövő betörésének megakadályozására. 3. Az i. e. IV. század elején nyugatról ideérkező kelták ellen.

Az illirek váraikat nem rögtön megtelepedésük után építették. A sáncok földjében többször is találtak cserepeket, tehát hosszabb időnek kellett eltelnie, hogy azon a területen, ahonnan a sánchoz szükséges földet nyerték, cserep kerülhessen hulladékként a földbe. E cserepeket sajnos a régi kutatók nem tették el, pedig ezek adnák meg azt az időt, ami után emelték a sáncot.

De erre mutat az is, hogy a déli oldalon a két külső rövidebb sánc között sírhalmok vannak. Nyilván ott voltak már e sírok, amikor szükség mutatkozott e két külső sánc megépítésére. Az a körülmény pedig, hogy a vár két, egymás melletti részre oszlik, talán egy utólagos bővítésre utal, melynek során az alsó várat utólagosan építették hozzá a felsőhöz, melybe a kilátótorony is beleesik. Mindezeket a kérdéseket több helyen elvégzendő sáncátvágások lennének elhivatva megoldani.

A vár déli oldalától majdnem a ritzingi útig húzódik a sírhalmok sora. Az említett 1890-es térképen kb. 100 sírhalmot találunk jelölve. A helyszíni azonosítás azonban azt mutatja, hogy sok kisebb sírhalom nincs is felvéve. Így az újbóli, pontos térképezésig csak becsléssel határozhatjuk [258](#)meg a sírok számát, mely óvatos számítás alapján 200 körül állapítható meg. De ha még ennek kétszeresét is fogadjuk el, még mindig

elenyészően kicsi szám ez ilyen óriási telep mellett. Kb. 80 sírhalmot tártak fel eddig, valamennyi gazdag sírnak mutatkozott. Aránylagosan kevés számuk és gazdagságuk arra mutat, hogy ezek csak a vagyonos vezetőréteg sírjai voltak. Az ezeknek sokszorosát kitevő szegényebb rétegek sírjai ma még ismeretlenek előttünk. Vagy a véletlenre kell várnunk, vagy pedig kutatóárkokkal megkeresni a közvetlen környéken. Az illirek teljes társadalmi képét csak ezek megtalálása és feldolgozása után tudjuk meghatározni.

Érdekes kérdés a Várhelyen az illirek és az őket leigázó kelták egymáshoz való viszonya. A kelták, mint már említettük, az i. e. IV. század elején értek vidékünkre és ekkor az illirek virágzó kultúrája hirtelen megszakad. Nyilvánvaló, hogy a várhelyi vár jelentőségének is vége lett, amit a keltáknak a Bécsidombra való letelepedése is bizonyít. Az egykori nagy vár azonban mégsem vált teljesen lakatlanná. Az illirek lakásainak felső rétegeiben néhol a kelták emlékeit találták, sőt vannak olyan lakásnyomok, melyeket a leletek tanúsága szerint csak a kelták használtak. Tehát részint a már meglévő illir-házakat lakják tovább, részint pedig újakat építenek. Itt vetődik fel a kérdés, mi lett az őslakos illirekkel: ki kellett-e vándorolniuk, vagy leigázott népként éltek-e tovább? Valószínű, mind a kettővel kell számolnunk. Az illirek jelentősége igen kicsi lesz, de még a rómaiak alatt is kimutathatók. Viszont délre vándorlásukról is tudunk. Az ittmaradt illireknek a keltákhoz való viszonyára is bő választ tudna adni a várhelyi telep nagobbmértvű feltárása.

A Várhellyel kapcsolatos kérdéseket megtaláljuk a többi koravaskori erődített telepénél is, így a Sánchegyen, Károlymagaslaton, Garasoserdőben és a Fertő közelében, a Kecskéhegyen. A Sánchegy két erődítménye közül a kisebbiken még nem történt ásatás, így ennek kora még teljesen bizonytalan, mindössze a szomszédos koravaskori erőd alapján soroljuk ebbe a korba, pedig talán későbbi (római?) eredetű.

A kelták temetője a Bécsidombon van, melyet a múlt század nyolcvanas éveiben nagyrészt feltártak.³⁽¹³⁰⁾ Ennek közelében volt a telep is, de erről a régi kutatóktól csak egészen homályos leírások maradtak ránk.⁴⁽¹³¹⁾ A temető a bécsidombi vízgűjtő medence melletti kis fenyvesnél van, a leírás szerint innen számítva a város irányában volt a településük, de pontos helyét és kiterjedését nem ismerjük. A keltákkal kapcsolatban pedig ez volna a leglényegesebb megoldásra váró probléma, mert ez döntene el a régi vitát, vajon Sopron, a rómaiakori Scarabantia kelta, vagy római alapítás? A látszat az eddigi tudásunk szerint az, hogy a bécsidombi kelta település mellé telepedtek le a rómaiak a mai belváros addig lakatlan területére. Bizonyítékokat azonban csak az ásatás fog nyújtani.

Itt kell megemlítenem a Sopron környéki régészeti kutatások egyik legérdekesebb kérdését, a Sopron környéki őskori vasolvasztást. Mint az egész Burgenland számos helyén, így Sopron mellett is több emléket találtak ennek az őskori iparnak. Az Istenszéke mellett, a Kányaszurdokban, a katonai lövöldénél és újabban 1952-ben a Magashídnál, 1955-ben pedig a Sztálin téren találtak vasolvasztó romjaira.⁵⁽¹³²⁾ Rendszeres feltárás csak az utóbbi kettőnél történt, a többinek már pontos lelőhelyét sem ismerjük. Közelebbi korhoz csak a Sztálin térit lehet kötni az alatta és felette lévő cserepek segítségével, az i. u. III. századba, a többinél azonban csak feltevésre vagyunk utalva. A Sztálin téri és magashídi olvasztók kémiai analízise ugyan majdnem azonos képet mutat, de maga az olvasztási eljárás különböző volt. Egyébként az olvasztási eljárás a legősibb időktől a mai nagyolvasztók koráig ²⁵⁹lényegében alig változott, így a technikai eljárás egymagában nem korhatározó. Csak ha több olyan pontosan datálható olvasztót ismerünk majd, mint a Sztálin téri, akkor határozhatjuk meg majd közelebbről valamennyit. Ennek megkísérlésére kitűnő alkalom nyílnék a Magashídnál, hol a már említett feltárt olvasztó mellett még kettőnek a nyoma látszik.^{5a(133)}

A rómaiakori Sopron, Scarabantia lakossága a különféle leletek alapján elég jól rekonstruálható, de igen

nagy hiány mutatkozik az egykori városról alkotott topográfiai ismereteinkben. Scarabantia területe magába foglalta a mai belvárost és ezen túl valószínűleg a Paprétig kinyúlt, sőt a Balfi utca környéke is beletartozhatott. De ezen belül aztán jóformán semmit sem tudunk a város elrendeződéséről, mindössze a capitóliumi trias előkerülési helye sejteti, hogy a központ a mai városháza körül lehetett. Annak ellenére, hogy az egykori város egész területe be van építve jelenkori házakkal, meg van mégis a reményünk, hogy lassanként megismerjük közelebbről. Erre jogosít fel az 1950-es ásatás az Új utca végében és a volt zsinagóga mellett, valamint az 1954. évben a volt Orsolya-rendház pincéjében talált nagyméretű (fürdő?) épület feltárása.⁶⁽¹³⁴⁾ A római kori szint 4–5 méterrel mélyebben van a mainál, tehát az egykori épületek alapfalait mindenütt megtalálhatnánk, nemcsak a be nem épített területeken, hanem a mai épületek pincéiben is.

Szinte pótolhatatlan alkalmat kellett elmulasztani 1954-ben. Akkor alakították át a volt Orsolya-rendházat korszerű iskolává és ennek során a Templom utcai fronton, a volt zsinagóga mögötti várfalnak felső részét lehordták, mert akkoriban tornatermet terveztek oda. Ekkor került elő ismét az a vörösre égetett agyag-várfal, melyet már korábban megtaláltak ugyanezen a környéken és a várostorony körül. 1954-ben már csak itt, kb. 30–40 méteres szakaszon volt meg ez a várfal teljes magasságában. A város történetére nézve rendkívül fontos lett volna ezen a helyen egy átvágást végezni egészen az érintetlen talajig. Ez kb. 10 méter mély és legalább 30 méter hosszú árkot jelentett volna, amiben a város fejlődésére kaptunk volna választ. Előkerült volna a középkori várfal különböző építési periódusa, melyek közül a legkorábbi valószínűleg a már említett vörösre égetett sánc volt. Feleletet kaptunk volna egy másik, állandó felszínen tartott kérdésre is: mikor épült be a középkori belváros, illetve, mikor épült a legkorábbi középkori várfal? De ezen túlmenve visszafelé, komoly lehetőség lett volna a római Scarabantia kiterjedését ebben az irányban megállapítani. A Savaria (Szombathely) felé vezető római kori út valahol itt hagyta el a római kori város belső területét, kétoldalán a temetővel, mely kb. a Csengery utcáig tartott. A temetőnek a város felé eső végét a mai postapalota jelenti. A Széchenyi téren az egész középkor folyamán tó volt kb. 1846-ig, valószínű, hogy a rómaikorban sem volt száraz terület, itt tehát még nem kereshetjük a római város szélét. Ez minden bizonnyal a középkori várfal mentén lehetett, ezért számolhattunk volna az említett tervezett várfal-átvágás legalján a római kori városfalra is. Ez a keresztmetszet tehát a rómaikortól egészen az újkorig megmutatta volna a város fejlődésének különböző szakaszait. Sajnos, kellő anyagi fedezet hiányában elmaradt az átvágás, azóta a felső rétegeket már el is hordták. Ha a legújabbkori periódusok el is veszték számunkra, a középkortól visszafelé még mindig meg van a lehetőség az átvágásra. A felső rétegek lebontása után még mindig a legmagasabb és aránylag legépebb rétegeket találjuk itt körben az egész várfalon. Város történeti szempontból tehát igen lényeges és sürgős lenne ezt az átvágást elvégezni, még mielőtt erre a részre is 260ráépítkeznek. Városunk történetének legutóbbi évtizedeiből sok mulasztást szoktunk felhozni, amivel közvetlen elődeink a történelmi emlékek meg nem becsüléséről adtak tanúságot. Kár volna ezek sorát az átvágás elmulasztásával szaporítani.

A római birodalom hatalma a IV. században erősen megrendült, majd 400 körül pannóniai uralmuknak végeszakad. A katonai alakulatok egy ideig még tartják magukat, de aztán végleg elhagyják Pannóniát. A római származású lakosság már korábban visszaköltözött Itáliába, a városokban alig maradhatott belőlük, főleg a bennszülöttek teheték a lakosság zömét. De az ezután következő ún. népvándorláskor nem kedvezett a városi életmódnak, a lakosság biztonságosabbnak találhatta a szétszórt kis településekben való meghúzódást, ahol kevesebb zaklatásnak volt kitéve. Sopron is erősen elnéptelenedett. Az egykori virágzó város romladozó falai között csak visszafejlődő életet találunk az 1950-es belvárosi ásatás alapján. Ez az ásatás csak a IX. századig tudja kimutatni ezt a gyenge életjelt is. Mivel azonban csak egy helyen folyt ez az ásatás, ezzel még nem zárhatjuk ki a lehetőséget, hogy a IX. század utáni időkben is ne lett volna élet a

városban. Igen fontos kérdéshez értünk el ezzel ismét, melyet a fentebb említett várfal-átvágással kapcsolatban részben már említettünk: a belváros, vagy a Szt. Mihály templom környéke volt a középkori Sopron első magja? Komoly érvek hangzottak el mindkét feltevésre ugyanezen folyóirat legutóbbi számaiban is,⁷⁽¹³⁵⁾ de végleges megoldást csakis ásatással lehet majd találni. A belváros és a Szt. Mihály templom környékének be nem épített területein húzandó kisebb-nagyobb kutatóárkok hivatottak erre végleges feleletet adni.

A népvándorláskorra újabb érdekes kérdéseket vetett fel az 1951-es sopronköhidaí ásatás. Egy a IX. század utolsó harmadába tartozó temetőnek kis részét tárták fel. A leletanyag az ugyanebben az időben virágzó morvaországi szláv kultúrához tartozik.⁸⁽¹³⁶⁾ Ez a pár sír máris felvetett két kérdést: 1. A 805-ben Carnuntum (Deutschaltenburg) és Savaria (Szombathely) közé telepített avarság úgy látszik nem tartotta birtokában Scarabantia környékét, hanem ebben az időben inkább szlávssággal kell számolnunk, melynek fegyveres jellege nem kis elszigetelt, meghódított népre, hanem hatalmon lévő erőre vall. (Ennek csak az 1955-ben a Pozsonyi úti homokbányában talált két magányos avarkori sír látszik ellentmondani, de ezek kora közelebbről nem határozható meg és mivel csak e két sír volt ott, ebben a kérdésben nincs döntő szerepük.) 2. A honfoglaló magyarság a IX. század végén erős, fegyveres szlávssággal találja magát itt szemben. A temető további feltárása valószínűleg feleletet fog majd adni egyrészt arra, hogy meddig lakta a vidéket e fegyveres szlávsság, tehát meddig tudták tartani magukat a magyarság ellen, másrészt arra, hogy tovább éltek-e ezen a vidéken a magyar hódítás után is, mint leigázott, fegyvertelen nép. Az 1951-es ásatás a jelek szerint a temetőnek egyik szélét bontotta ki, és ha feltételezzük, hogy időrendben, nagyjából sorban temetkeztek, akkor ez az eddig feltárt néhány sír a temetőnek utolsó, vagy első periódusát jelenti. Utóbbi különösen jelentős volna a magyar honfoglalás történetére nézve.

A fent vázolt, megoldásra váró fontosabb kérdésekkel kívántam felhívni a figyelmet arra, hogy milyen bő lehetőség nyílik ma már Sopron környékén a céltudatos régészeti kutatásra. Ezeknek azonban nemcsak helyi, várostörténeti, hanem országos szempontból is nagy jelentőségük volna. Sopront, a műemlékek városát sokban gyarapíthatnánk ezekkel is történelmi emlékeiben.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Storno Miksa: Középkori részletek külvárosi lakóházakon**Storno Miksa: Középkori részletek külvárosi lakóházakon**

A város falain kívül eső házakról szó esik XIII. századbéli oklevelekben, és az 1397. évi házösszeírásban már nagy számmal szerepelnek külvárosi épületek. Az évszázadok folyamán megismétlődő gyakori tűzvészek persze itt is nagy pusztítást okoztak, melyek kapcsán azután az egyes házak nagy mértékben megsérültek, és helyreállításukkor idővel elvesztették középkori jellegüket éppen úgy, ahogy ez a belvárosi házakkal történt. És itt is találunk több helyütt középkori részleteket, és beható kutatások valószínűleg nem maradnak eredmény nélkül. A külvárosi házak egyszerűbb kivitelűek voltak, hisz a lakosság kevésbé tehetőse rétegei lakták, így tehát gazdagon tagozott, díszes kiképzésű részletekre, mint a belvárosban, nemigen számíthatunk. De bármily egyszerűek is legyenek azok, mégis kívánatos a feltárásuk és megóvásuk a középkori Sopron építészetének minél behatóbb megismerésére és bemutatására. Rendszerint kőből faragott kapuajtóról, vagy ablakkeretekről van szó, melyek az évszázadok viszontagságaival dacolva részben még ma is megfelelnek eredeti rendeltetésüknek vagy befalazva a vakolat alatt rejtőznek. Különösen a XIX. század folyamán változott meg a külváros a fejlődéssel járó nagymérvű építkezések vagy modernizálások révén, s veszett el valószínűleg nemegyes értékes középkori részlet is. Természetes, hogy egy-egy ilyen darab miatt a fejlődést megakadályozni nem lehet, azonban érdemes ezeket összegyűjteni és alkalom adtán másodlagosan felhasználni, ha eredeti helyükön nem maradhatnak.

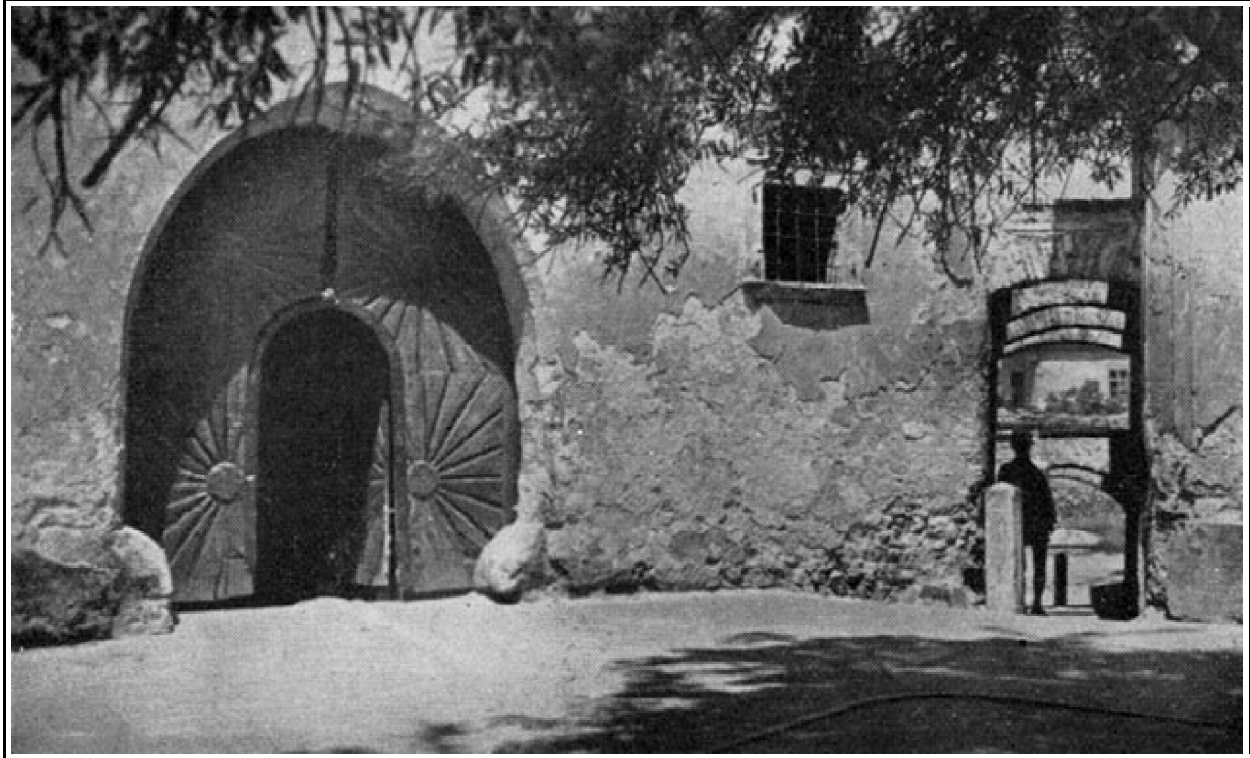
Dacára a nagymérvű átalakulásnak, elég szép számmal vehetünk észre a külvárosi házaiban olyan jeleket, melyek középkori eredetüket jelzik. Nem beható kutatás eredményéről akarok itt beszámolni, csupán rövid terepszemlére van szó, melyek ezt igazolják. A tipikus jeleket, melyekkel a belvárosban is találkozunk, az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. A mainál jóval meredekebb tető, illetve orom vagy tűzfal.
2. Az épület sarkainak faragott kövekkel (kváderekkel) való kiképzése.
3. A faragott kőből készült kapu-, ajtó- és ablakkeretek sarkainak erősen rézsült (abgeschrägt) kiképzése.
4. Kapu- vagy ajtónyílások csúcsíves záródása.
5. A könyöklőpárkányok profilja.
6. Középkori falazótéglák alkalmazása.

Ezek alapján sorolunk fel itt néhány épületet, melyeknek beható megvizsgálása érdemes volna.

Halász utca 1. számú ház.

Azért bír különös jelentőséggel, mert középkori tűzfalkiképzése jóformán teljes épségben megmaradt. A tűzfal, valamint a tető hajlásszöge jóval meredekebb a manapság szokásosnál és körülbelül 60 fokos rézsűvel bír. A tűzfal felső szélé faragottkő lefedéssel készült és faragottkő oromdíszenben (nodus) zárul, mely ugyan kissé sérült állapotban, de ma is eredeti helyén díszlik. Tipikus középkori kiképzés ez nem csupán helyi vonatkozásban, [262](#) mely egyéb soproni épületen is kisebb-nagyobb részletekben megállapítható, így például a Hátsókapu utca 2. számú háznak az Orsolya tér felé eső határfala mentén is. A Halász utca 1. számú ház keleti része, mely alacsonyabb nyeregtetővel bír, későbbi toldalék. A középkori épületrésszel való csatlakozási vonal mentén a járdától az ereszig jól láthatók a faragott kövekkel készült sarokkváderek. Itt az építési vonalat valószínűleg megváltatták, mely a cca 2 méterrel beljebb fekvő szomszédos 3. számú ház kiugró sarkával eshetett egybe. Ez utóbbi épület is középkori eredetűnek látszik.

Lenin körút 7. szám. Foto: Horváth Zoltán

Az oromdíszre vonatkozólag érdekes megfigyelni, hogy azok alkalmazása évszázadokon át volt használatos a helyi építkezésben. Nemcsak a középkor épületein találjuk meg, hanem még a XIX. században is, természetesen megváltozott formában, kőből vagy kovácsoltvasból. Annyira begyökeresedett szokás volt ez, hogy még a padlásablakok fazsindelyes kis nyeregtető ormán is ott látjuk, gomb vagy virág formájában, néha kis zászlóval ellátva, mint szélkakast. Megfigyelhetjük azt is, hogy a tűz- vagy határfalak felső végződésén a XVII. századtól kezdve kőből faragott hegyes fenyőtobozhoz hasonló (Pinienzapfen) oromdíszeket helyeztek el, míg a fal alsó kiindulási pontján rendszerint kiugró gyámkövön sima, gömbalakú díszítést alkalmaztak. Jó példát látunk erre a Beloiannisz tér 8. számú Storno-házon, melyen 4 darab tobozalakú és 4 darab gömbalakú ilyen díszítést találunk, a nagy, vörösrézből készült oromdíszben kívül.

Még ma is elég sok házon találunk ilyen díszítéseket, melyek finom formaérezkre vallanak. A tetővonal

kicsengését képezik, és szerény méretük mellett is kedvezően befolyásolják az utcaképet. Régi házak helyreállításánál ezt a helyi szokást is figyelembe kellene venni.

Balfi utca 15. számú ház.

Úgy a Balfi, mint a Halász utca felé meredek oromfallal ellátott egy emeletes épület. A Balfi utca felőli oromfalban két padlásablak egyenes záródású, erősen rézsült kőkeretei középkoriak. Az utcára messze kiugró pincelejárát mindkét belső oldalán csúcsíves záródású kőkeretes ülőfülkeszerű falmélyedések. Félköríves záródású kőkeretes belső pinceajtó a kőből rakott dongaboltozatú, tágas pincébe. A Szeder utca felőli házsarok kváderkövekkel rakva, 2.5 méter magasságig erősen rézsülve. Az udvaron és a Szeder utca felé néhány kisebb ablak kőkeretei [263](#)könyöklőpárkánnyal középkoriaknak látszanak.

Balfi utca 15. szám

Szeder utca 4. számú ház.

Félkörzáródású rézsült kapukeret kövekből, az utcai falban középkori téglák előfordulása a vegyes falazatban középkori eredetére utalnak.

Balfi utca 10. számú ház.

Földszintes lakóház, az udvar felé emeletes. Középkori jellege csak az udvarról észlelhető. A külső és belső pinceajtó félkörzáródású és rézsült kőkeretei, valamint az udvar felé néző 75x80 cm méretű ablakok kőkeretei könyöklőpárkánnyal, melyek nagyon hasonlóak a Balfi utca 15. számú házhoz, jelzik középkori eredetét.

Rózsa utca 7. számú ház.

Csúcsíves záródású kapu-ív, középkori téglából falazva. A kapun belül jobbra befalazott ablak kőkerete könyöklőpárkánnyal, vastagon bemeszelt állapotban, középkorinak látszik.

Rózsa utca 16. számú ház.

Félkörzáródású rézsült kapukeret kőből, valamint az utcai homlokzat vegyesfalazatában előforduló középkori téglák utalnak építésének korára. Az udvar végében jobb- és baloldalt egy-egy félkörzáródású pinceajtó jellegzetes kerete. Ezekhez hasonló további néhány ajtókeret a pince belsejében is található. A sikátor (átjáró) felőli falban egy kisebb ablak kőkerete, vastagon bemeszelve.

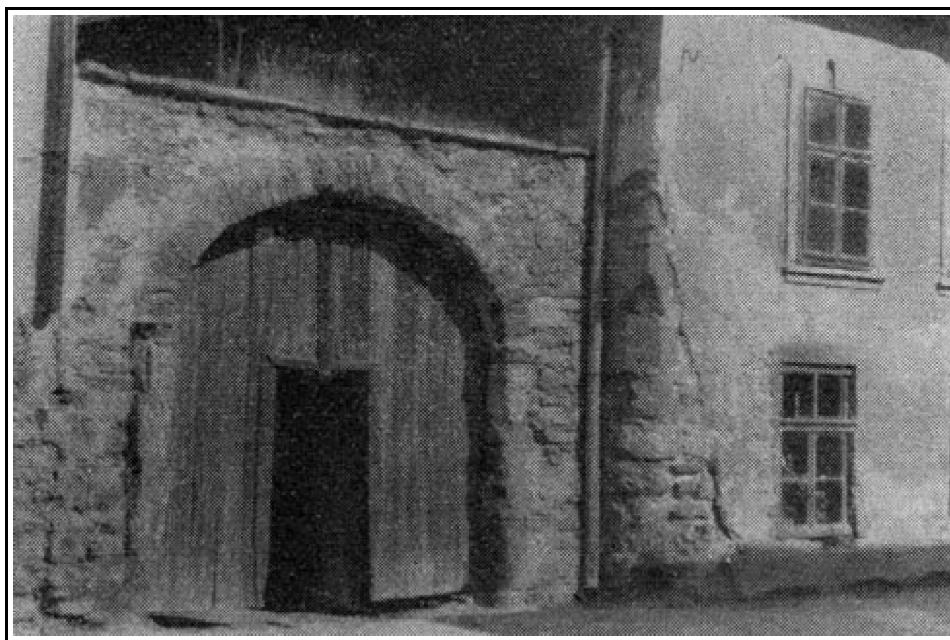
Lenin körút 7. számú ház.

Félkörzáródású rézsült kapukeret kőből. A kapu mellett az utca felé kisebb vasrácsos ablak kőkerettel és könyöklő párkánnyal. A kapu alatt félköríves záródású, rézsült sarkú fülke. (Ajtónyílás?) Az udvar felé széles, csúcsíves boltív, faragott kővekből rakva, szélén rézsülve. Fölötte két kisebb ablakkeret kőből, mint a kapu mellett.

Újteleki utca 18. és 20. számú házak.

Kisebb, egyemeletes épületek, kiugró sarkokkal, miáltal az utcaképet kedvezően élénkítik. Mindkét épületsarok faragottkő kvaderekből rakva, melyeknek élei cca 2 méter magasságig erősen le vannak rézsülve. Minthogy ez a sarokkiképzés anyira jellegzetes a helyi középkori házakra, felvettük ebbe a sorozatba, de lehet, hogy a vakolat alatt még egyéb részletek rejtőznek.

264A Rózsa utca 6. számú háznak a tavalyi év folyamán történt tatarozása alkalmával az udvaron középkori árkádok kerültek elő. Hasonló esetek valószínűleg ismétlődni fognak, hisz nemcsak az itt felsorolt, hanem a város régi épületeinek igen nagy része szorul sürgős javításra, ahogy azt Tompos Ernő a Soproni Műszaki Szemle 1955. évi 3. számában közölt Szép Sopron – Veszélyes Sopron című érdekes és nagyon figyelemreméltó cikkében kimutatja.

Újteleki utca 18. szám.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Bélay Vilmos: Egy 1687-ben Nürnbergben megjelent könyv Sopronról

Bélay Vilmos: Egy 1687-ben Nürnbergben megjelent könyv Sopronról

A Magyarországon évszázadok óta folyó török háború, de különösen Bécs 1683. évi felmentése és az azt követő magyarországi felszabadító hadjárat jelentékeny mértékben foglalkoztatta az európai közvéleményt. A XVII. század második felében feltűnően gyarapszik a Magyarországról szóló, nyomtatásban közzétett ismertetések száma, elsősorban a német császárság területén, de – kisebb mértékben – a többi nyugateurópai országban is.⁽¹³⁷⁾

Eme Magyarországot ismertető külföldi kiadványok közül választottunk ki egyet. A könyv szerzője Theodor Tscherning, címe pedig: »Das von den Tuercken langgequaelte nun Durch die Christen Neu beseelte Koenigreich Hungarn Das ist Kurzgefasste Vorstell und Beschreibung der Hungarischen Staedte Vestungen und Schloesser samt angrenzenden Laendern Oesterreich, Maehren, Kaernten, Crain, Steyer, Bosnien, Dalmatien, Croatien, Sclavonien, Bulgarey, Siebenbuergen etc Alles Nach beygefuegten XII. accuratesten Carten deutlich abgehandelt und mit denen Neuesten, bis auf gegenwaertige Zeit sich erstreckenden merckwuerdigsten Begebenheiten, absonderlich Ofen betreffend versehen von Theodoro Tscherning«.

A barokk kor szokásának megfelelően hosszú és körülményes címet viselő könyv Nürnbergben Martin Endter kiadásában jelent meg 1687-ben, 464 leszámozott oldalon amelyhez még 22 leszámozatlan oldalon betűsoros névmutató csatlakozik.

Tscherningről, a szerzőről semmit sem sikerült megtudnunk. Nemcsak, hogy a közismert magyar és német

nagy lexikonok [265](#)(Pallas, Révai, Új Idők, Brockhaus, Mayer, stb.) nem ismerik, de a szakirodalomban is csak három tud róla. [2\(138\)](#)

Nem segít a szerző megismerésében a könyv előszava sem. A barokk kor íróinál is általános gyakorlat az, hogy a szerző beszél kutatásairól, egyéb munkáiról, köszönetet mond mecénásainak, mindazoknak, akik kutatása közben támogatták. Tscherning rendkívül rövid előszava mindezeket a mozzanatokat mellőzi. Mindössze annyit mond, hogy »a dicséretreméltó magyar királyságot«, amelyet az ott tartózkodó, vagy vele szomszédos török és tatár ellenségei éveken át fenyegettek, gyötörtek és pusztítottak, »a Császári Felség és Magas Szövetségesei« megmentették s az ország ellenségei felett »igen örvendetes« győzelmet arattak. Utal arra, hogy mindezekről »különféle igaz jelentések, beszámolók nyomtatásban is napvilágra kerültek az érdeklődő olvasó tájékoztatására«.

Ezután bizonyos, néha önkényes, földrajzi rendben haladva ismerteti először a Magyarországgal nyugat felé szomszédos tartományokat (köztük meglepő módon a keletre fekvő Oroszországot is), majd a könyv legnagyobb részét felölelő magyarországi ismertetés következik. A kötet végén a déli és keleti szomszédokról ír, lényegesen rövidebben.

Minden ilyen tartomány-leírás külön fejezet, amelyen belül az ismertetésre kerülő helységek német nevének ábécérendjében haladva szól elsősorban a köz- és hadtörténelmi vonatkozásairól.

Lássuk ezután mit ír Tscherning Sopron városáról (könyvének 282–284. oldalán).

„Oedenburg

Oedenburg ist eine von den Hungarischen Freystaedten sehr alt und nicht grosz an ihr selbst aber mit einer ziemlich grossen Vorstadt umgeben ligt an den Oesterreichischen Grenzen und nur 8. Meilen von Wien.

Ihr Name Sopron (oder Sopronium) solle nicht von Sempronio dem Roemer sondern von Aproniano dem Landvogt in Pannonien zu Zeiten des Kaysers Valentiniani I. herkommen; Oedenburg aber (weil sie zu Zeiten Kayser Heinrichs des III. zerstoeret und wieder gebauet worden.

Es ist die Stadt schoen und Volkreich und ziemlich wider Feindes-Gewalt verwahret allda offft die Hungarische Landtaege gehalten werden wiewol der Begriff darzu ziemlich eng ist. Hat ein herrliches Schlosz und sehr fruchtbaren Boden auch trefflich gesunden Lufft.

Anno 14900. nach dem Tode Koenigs Matthiae Corvini hat sich diese Stadt Kayser Maximiliano I. ergeben. Anno 1605. haben sich die Tuerken Tartern und Heyducken unversehens davor gemachet und zu Anfang des Brachmonats sie belagert darauf der Obriste von Trautmannsdorff so sich in guter Gewahrsam darinnen gehalten theils eine Reuterey einen Ausfall thun lassen so mit dem Feind den 6. Jun. von 11. bis auf 2. Uhr ganz herzhafft und mit freudigem Muht gescharmuetzelt letzlich hat der Obriste selbst mit der uebrigen Reuterey und einem Faehlein Fuszvolk dreyen Stuecklein grobem Geschuetz und theils aus der Buergerschaft sie entsetzet und den Feind in die Flucht geschlagen auch etliche Fahnen erobert worueber zwar beyderseits viel auf der Wahlstatt geblieben und beschaediget worden haben doch die Christen das Feld erhalten.

Anno 1619. nahme Bethlem Gabor diese Stadt ein und liese seine Soldaten alles darein geflehet Gut pluendern.

Anno 1676. den 29. November fiele diese Stadt Oedenburg samt ihrer Vorstadt bis auf die 20. Haeuser in

die Aschen worbey zween Franciscaner verbronnen.«

Magyar fordítás:

»Sopron egyike a magyar szabad királyi városoknak. Nagyon régi és nem nagy önmagában véve, de meglehetősen nagy előváros veszi körül. Az osztrák határon fekszik, mindössze 8 mérföldnyire Bécstől.

266 Sopron látképe. Rézmetszet Kreckwitz 1686-ban megjelent földrajzi könyvében

Neve, Sopron, vagy Sopronium nem a római Sempronius-tól ered, hanem Apronianustól, aki I. Valentinianus császár idejében tartományi kormányzó volt Pannoniában. Az Ödenburg név onnan való, hogy III. Henrik császár idejében elpusztították, majd újra felépítették.

A város szép és népes. Meglehetősen védve van ellenséges erőszaktól. Gyakran ott tartják a magyar országgyűléseket, bár a befogadóképessége elég szűk. Gyönyörű szép vára van, ezenkívül termékeny talaja és kitűnő, egészséges levegője.

1490-ben, Corvin Mátyás király halála után megadta magát a város I. Miksa császárnak. 1605-ben a törökök, tatárok és hajdúk meglepetésszerűen ott termettek és június hónapig ostromolták. Trautmannsdorf ezredes igen jól védte magát benne. Egyrészt a lovasságot kitörésre küldte úgy, hogy az ellenséggel június 6-án 11 órától 2 óráig vitézni és lelkesen csatározott. Majd maga az ezredes a lovasság többi részével és egy zászlóaljnyi gyalogsággal és három nehéz ágyúval, részben a polgárságból kiegészítve, az ellenséget futásra kényszerítette, sőt néhány zászlót is zsákmányolt. Igaz, hogy mindkét fél sok halottat és sebesültet

vesztett a küzdőtéren, de végül is a keresztények tartották meg a csatateret.

1619-ben Bethlen Gábor bevette a várost és engedte, hogy katonái az ott összegyűjtött kincseket elzsákmányolják.

1676. november 29-én Sopron városa külvárosával együtt tűz martaléka lett 20 ház kivételével. Eközben két ferences is ott égett.««

Mind ennek az itt közölt soproni résznek, mind a könyv többi fejezetének szövege semmi olyat nem árul el, amiből arra lehetne következtetni, hogy Tscherning valaha is járt volna Magyarországon, és tudósítását személyes élményeiből merítette volna. Kétségtelen, hogy könyve a korábbi, Magyarországról szóló német könyvekből vett adatok, sőt idézőjel és hivatkozás nélküli idézetek halmaza. Amennyire a szövegösszehasonlítás módszerével megállapítható volt, az alábbi munkákból írta ki a Sopronra vonatkozó tudósítás szövegét:

Ortelius Redivivus et Continuatus Oder Der Ungarischen Kriegs-Empoerungen Historische Beschreibung... zusammen [267](#) gefasst... durch Hieronymum Ortelium Augustanum... mit einer Continuation... vermehrt Durch Martin Meyern... I.–II. kötet. Frankfurt am Mayn, 1665.

Zeiller, Martinus: Neue Beschreibung Desz Koenigreichs Ungarn... Ulm, 1646. Valószínűbb, hogy ennek későbbi, nevezetesen 1664. évi lipcsei kiadását használta.

Krekwitz, Georg aus Siebenbürgen: Totius Regni Hungariae superioris et inferioris accurata Descriptio, das ist Richtige Beschreibung des gantzen Koenigreichs Hungarn... Frankfurt és Nürnberg, 1685. és 1686.[3\(139\)](#)

Tekintettel arra, hogy a fenti három mű szövege egymás között is feltűnő egyezéseket mutat, nyilvánvaló, hogy mind Zeiller, mind Krekwitz hivatkozás nélkül merített Orteliusból, aki bizonyos magá is vett át korábbi művekből. A plágium ebben a korban még nem számított szégyennek.

Tscherning első bekezdése – Sopron egyike a szabad királyi városoknak, nem nagy, de nagy elővárosa van, az osztrák határon fekszik, 8 mérföldre Béctől – valamennyi fenti műben, szinte azonos szöveggel megtalálható.

A második bekezdés, Sopron magyar és német nevééről, több adattal megtalálható Zeillernél és Krekwitznél, de Orteliusnál nem. Zeiller azt is elárulja, hogy honnan vették a város magyar nevének Apronianus római kormányzóval való összefüggésbe hozását. A forrásuk erre Wolfgangus Lazius 1550-ben Baselben megjelent »Commentariorum Reipub. Romanae illius in externis prouincijs bello acquisitis constitutae libri duodecem« c. műve volt, amelynek 1152. oldalán olvasható ez a magyarázat. Ugyanez a magyarázat található egyébként Christian Minsicht: Neue und kurze Beschreibung des Koenigreichs Ungarn... című, Nürnbergben 1664-ben megjelent munkájának 212. oldalán is.[4\(140\)](#) Ezt a munkát azért nem foglaltuk az előbbi forrás-felsorolásba, mert a Sopronról írott részei nem mutatnak olyan egyezéseket Tscherninggel, mint a másik három.

Az Apronianus-elmélettel szemben sokan Semprionius mondvacsinált városlapító nevéből magyarázták a város magyar nevét (ez ellen az elmélet ellen tiltakozik Lazius, Zeiller és Tscherning, viszont ezt hirdeti Krekwitz és több más kortárs, így Rosner Mátyás ágfalvi teológus 1660-ban).[5\(141\)](#)

A város német nevét Zeiller és Krekwitz, vagy Nagy Károly, vagy III. Henrik császár háborújával hozza

kapcsolatba, Tscherning, mint látjuk csak az utóbbival.

A harmadik bekezdés szinte szószerint ugyanígy olvasható. Ortelius id. művének I. 23., Zeiller id. műve 1664. évi kiadásának 173. és Krekwitz 1685. évi kiadásának 515. oldalán. Zeiller szövegével mutatja a legtöbb egyezést.

A negyedik bekezdés elején mondottak Zeillernél is megtalálhatók, de a szöveg innen kezdve leginkább Krekwitzével mutat hasonlóságot, helyenként szószerinti egyezést.

A bécsi császári haditanács által Sopronba küldött Trautmannsdorf Ádám ezredes valóban megütközött Bocskay hajdúval és 1605. június 5-én a soproni Szent Lénárd dombjánál (»Kuruudomb«) megszalasztotta őket.⁶⁽¹⁴²⁾

Bethlen Gábor 1619. november 30-án vonult be a városba és fogadta a város hódolatát. Katonáinak fosztogatását a császárpárti, tehát Bethlen-ellenes beállítottságú német írók (Krekwitz és Tscherning, utóbbi szószerint követve Krekwitz szavait) emlegetik, az eseményeket közvetlenül átélő soproni krónikások azonban nem írnak róla. Annál jobban panaszkodnak a város krónikásai, elsősorban ²⁶⁸Payr, a császári zsoldosok, főleg Dampierre osztrák és horvát martalócainak ugyanebben az évben elkövetett rablásai és oktalan pusztításai miatt.⁷⁽¹⁴³⁾ Erről azonban Tscherningék nem akarnak tudni.

A szöveg utolsó bekezdésében említett tűzvész a két megégett ferences baráttal együtt, szószerint ugyanígy Krekwitz könyvében is megtalálható.

A fentiekből világos, hogy Tscherning könyve, ugyanúgy, mint a többi említett korabeli külföldi tudósítás is, csak nagyon óvatosan használható fel. Nem mérhető a száz évvel későbbi statisztikai munkákhoz, amelyek már alapos és tárgyilagosságra törekvő felmérések alapján íródtak (pl. Korabinsky János Mátyás történelmi földrajzi lexikona).⁸⁽¹⁴⁴⁾ Önmagában nem használható tehát forrásul, de érdekes számunkra azért, mert meglátjuk belőle, mit tudtak a XVII. századi európai olvasók városunkról.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nyitray Elek: A szénnel való tégláégetés megindulása Sopronban

Nyitray Elek: A szénnel való tégláégetés megindulása Sopronban

Az, hogy a bécsi kormány századokon keresztül akadályozta a magyar ipar kifejlődését, nem jelentett egyben közömbösséget Magyarország nyersanyagkészletei irányában. Ellenkezőleg, minthogy az udvari felfogás szerint hazánk arra volt hivatva, hogy a – minden lehető módon pártfogolt – osztrák-cseh gyáripart minél több és minél olcsóbb nyersanyaggal lássa el, a bécsi kormány a magyar nyersanyagforrásokat, elsősorban az erdőállományt, állandó figyelemben részesíti. Ez a figyelem régi keletű. Már a Mohács utáni első Habsburg-uralkodó, I. Ferdinánd gondviselésébe veszi az állami erdőket. Megtiltja a kecskék legeltetését és utasítást ad az erdők szakszerű kezelésére. Utóda, Miksa folytatja ezt a munkát és alapos, részletes erdőrendtartást ad ki német nyelven, amelyet latinra is lefordított.¹⁽¹⁴⁵⁾

A magyarországi erdőségek terjedelme és minősége azonban minden királyi gondviselés ellenére állandóan csökkent. Különösen nagyok voltak a veszteségek a török ellen vezetett offenzív háborúk alatt, a XVII. század végén és a XVIII. elején. A szárazföldi hadseregek faszükségletét a kincstári erdők kezelője, a magyar kamara csak sok ezer tutaj leúsztatásával tudta kielégíteni. A fa-szállítást minden évben meg kellett

újítani.²⁽¹⁴⁶⁾ Külön óriási mennyiségeket nyeltek el a – jóformán minden hadjárat alkalmával újra megépített és rendszerint használhatatlannak bizonyult – dunai flotillák, amelyek a török tüzéség könnyű prédáivá lettek.³⁽¹⁴⁷⁾

De az erdőket mindenféle egyéb célra is pusztították. Nagy mennyiségeket fogyasztott Gömörben, Szepesben a kohászat, valamint az ezt tápláló ércbányászat, amelyek – bár az akkori európai viszonyokhoz mérten igen magas fokon álltak – mai szemmel nézve igen alacsony hatásfokkal dolgoztak. Az osztrák ipar olcsó nyersanyagokkal való ellátását szolgálta az erdőállományt nagymértékben rontó gubacsszedés és a faszén-, valamint hamuzsírégetés. Mária Terézia korában ezeket is szabályozták.⁴⁽¹⁴⁸⁾

Az erdőrendtartások azonban legfeljebb a kincstári erdőknél éreztethették hatásukat. »Az erdőségek évről-évre fogynak és a faárak félelmetes arányban emelkednek« – írta 1810-ben Berzeviczy Gergely, a kiváló közgazdász, – »a fahiány mindinkább nyomasztóvá válik. Bányák, olvasztókemencék, fémfeldolgozó üzemek állnak már fa- és faszénhiány miatt....Megbocsáthatatlan, hogy ilyen hiány ellenére nagyobbrészt milyen rossz a fával és erdőkkel való gazdálkodás. Közbirtokosságokban, vagyis ahol több résztulajdonos van, ott anarchikus erdősorvadás uralkodik, mérföldes erdőket vágnak ki, pusztítanak ki tövestül, ²⁶⁹úgyhogy csak itt-ott lehet egy-egy bokrot látni«. ⁵⁽¹⁴⁹⁾

A kormány már a XVIII. század derekán tisztán látta, hogy az erdők belátható időn belül fel fognak használandni. Korán felmerült a *széntüzelésre* való áttérés szükségének eszméje. Hiszen Bécsben és Pozsonyban ismeretes volt, hogy az angol ipar már majdnem félévezred óta kőszent fogyaszt. De ugyanakkor már a német birodalomban is mindenfelé használták a legkülönbözőbb ipari célokra, úgyszintén a Habsburg-háznak egy virágzó tartományában Németalföldön is. Rövidebb idő óta, de mindinkább fokozódó mértékben használták a kőszent az osztrák monarchia iparilag legfejlettebb tartományában, Csehországban.⁶⁽¹⁵⁰⁾

Sopron városát illeti az a dicsőség, hogy Magyarországon ott termeltek először kőszent. Ez 1759-ben volt. Kár, hogy a brennbergi szén felfedezése és kiaknázásának megindítása csak az utókor szemüvegén át nézve dicsőség. Akkor csúf kudarcnak látszott, hiszen a termelést három évvel később a szén eladhatatlansága miatt be kellett szüntetni. A város, amely addigra házi kezelésbe vette át a bányát, a kitermelt szenet sem tudta értékesíteni. 1765-ben még mindig 440 mázsa volt raktáron, amelyen a város egy tételben szívesen túladdott volna 20 forintért.⁷⁽¹⁵¹⁾

Szerencsére a soproni kudarc nem lohasztotta le a kormánynak azt a reményét, hogy a nyugaeurópai példák alapján Magyarországon is általánossá lehet tenni a szén használatát. A helytartótanács 1766-ban felsőbb utasításra közli a megyékkel és a városokkal, hogy 50 arany jutalmat kap mindenki, aki használható kőszén-előfordulásról tesz jelentést. Ekkor még a kőszén fogalma nyilvánvalóan új, nemcsak a megyéknek, hanem a helytartótanácsnak is, ezért nem tud rá jó latin szót. Előbb a »carbo fossilis e terra bituminosa« kifejezést használja, amelynek értelme »kátrányos földből való ásható szén«. Ehhez a hosszú latin megjelöléshez a helytartótanács hozzáfűzte: »vulgo Dorfkohlen«. Némely megyei tisztviselő ismerte a »Torf« (tőzeg) szót és azt hitte, erről van szó. A kormányszékek később a görög tőből fakadt »lythantracum« szót használják a kőszén megjelölésére.⁸⁽¹⁵²⁾

A helytartótanács ügyetlenül megfogalmazott körlevelére csupa értéktelen, hasznavehetetlen bejelentés érkezik. Ezeket a helytartótanács felterjeszti a kancelláriára, amely nem is gondol arra, hogy lényegileg elintézzék őket, vagyis arra, hogy az ígért jutalmakat kiadja. Igaz, hogy a bejelentések jutalmazásra nem is érdemesek. Két évig nem történik semmi. 1768-ban a helytartótanács újabb, Mária Terézia személyes

aláírásával ellátott rendelkezést vesz kézhez: a királynő 100 arany jutalmat ígér mindenkinek, aki köszénnel valamely érc megolvasztását tudta végrehajtani. Ezt az újabb királyi elhatározást a helytartótanács ismét körlevélben adja a megyék és városok tudtára. Erre a körlevélre bejelentés egyáltalában nem érkezik. Csak egyesek, akik két évvel előbb jelentkeztek az 50 aranyért, sürgetik az akkor ígért jutalom kifizetését.⁹⁽¹⁵³⁾ Világos, hogy az ország kohóipara teljesen fa és faszén használatára van berendezve. Nem használt kőszén a durva és a finom kerámiai ipar sem.

Sopronban azonban folytatódik, illetőleg újra elkezdődik a széntermelés. A város a Brennberg nevű szénterület tulajdonosaként a szénbányászat jogát magának követeli. A selmeci kamaragrófi hivatal azonban szénbányászati jogosítványokat osztogat Brennbergre. Ez ellen a város tiltakozik, bár nem hajlandó az üzemeltetést folytatni. 1770-ben a magyar ²⁷⁰kamara szakértőt küld a város nyakára, akinek a vezetésével a termelés megindul. De tíz hónap után – kellő kereslet hiányában – bezárják a bányát és ebbe kénytelen belenyugodni a kancellária is.

Tizenhat évig nem történik semmi. 1786-ban Zoller, soproni órásmester új helyen kezd bányászni, de a magas önköltség miatt belebukik. A rákövetkező évben Schneider Vencel bányász próbálkozik. Lakatosnak, kovácsoknak el is ad némi szén, de sikert elérni nem tud. Végre 1792-ben stabilizálódik a brennbergi bánya sorsa. Ekkor egy tőkeerős, megfelelő szakértővel rendelkező bécsi társaság veszi át. Eddig csak a föld felszínén talált kibúvásokból termeltek, most végre megindul a szakszerű, tárós bányaművelés.¹⁰⁽¹⁵⁴⁾

*

A téглаégetés ún. »kisebb királyi haszonvétel«, más szóval »regále« volt, azaz olyan jog, amely a földesurat, a városokban magát a városi hatóságot illette. Az utóbbiak rendszerint saját égetővel rendelkeztek, amelyet nagyjából bérbeadás útján hasznosítottak, csak kivételesen tartottak házi kezelésben. Voltak olyan városok is, amelyekben egyszerre több égető működött. Így p. o. Pesten, míg épült, saját teleppel rendelkezett a később »Újépület«-nek nevezett óriási laktanya építészvezetősége. Több, templomot építő szerzetesrend is engedélyt kapott a városi tanácstól saját égető létesítésére. Buda városa viszont községi üzemmel csak egy-két évig rendelkezett, különben saját teleppel bíró vállalkozóknak engedte át a téглаégetés jogát.¹¹⁽¹⁵⁵⁾

Sopronban 1790 körül állandóak voltak a panaszok a »Balfi-kapu előtt« fekvő községi téглаégető bérlője ellen, akinek a városban egyedül volt joga téглаégetésre. A polgárság azt állította, hogy tudatosan él vissza monopólium-jellegű helyzetével. Ebben a kérdésben hosszú időn keresztül élesen eltér egymástól a polgárság választott képviselője, az ún. választott polgárság és a városi tanács véleménye. A választott polgárság több egymással versenyző téглаégető rivalizálásában látná a téгла minősége javulásának lehetőségét. A tanács azonban inkább bízik saját hatósági minőségellenőrző jogkörében. Úgy látszik, állandó »látók« alkalmazását tervezi, mint amilyenekkel a középkori városok ellenőrizték a céhek kebelébe nem tartozó iparok működését.¹²⁽¹⁵⁶⁾

1793 tavaszán a soproni községi téглаégető bérlője lejárt. A tanács az új szerződés megkötésénél kikötötte magának azt a jogot, hogy állandóan ellenőrizheti a bérlő gyártmányainak minőségét. A versenytárgyaláson ugyan a legtöbb haszonbért Kroneisz Pál ajánlotta, de nem volt hajlandó magát a tanács ellenőrzésének alávetni. Ezért Starck Dániel lett a bérlő. A szerződés 3 évre szólt.¹³⁽¹⁵⁷⁾ Starck részletes leltár alapján veszi át a felszerelési tárgyakat. Erről alább fogunk beszámolni.

Az 1793. évi téгла még rosszabb az addiginál. Starck Dániel a várossal kötött szerződést albérlőknek,

Mumb Ferencnek és társainak adja át. Mumb a szénnel való égetés egyik soproni propagátora. Félével előbb, mint ahogy a téglaegetőre vonatkozó megállapodást aláírta, 1793 októberében, ettől teljesen függetlenül, *mészégetésre* is megegyezett 271 a városi tanáccsal. Volt községi mészégetőtelep eddig is, de berletét nem vállalta senki. A lakosság osztrák parasztoktól vásárolta az égetett meszet, mérőnként 15–16 garasért (15–48 krajcár). Mumb a tanáccsal kötött szerződésében arra kötelezte magát, hogy évi 750 mérőt fog égetni és azt a városnak 24, a lakosságnak 30 krajcár egységáron fogja árusítani. Égetni pedig *szénnel* fog. Új, szénnel való égetésre alkalmas kemencét épít. A regále-jog gyakorlásáért, névleges összeget, mindössze 10 forintot fizet évente. A szerződés – a beruházás nagyságára való tekintettel – 6 évre szól. Különös fontosságot tulajdonítunk annak a körülménynek, hogy a kamara ezt a megállapodást minden megjegyzés nélkül *megegyeztet*.

A regále-bérletek terén szerzett széleskörű ismereteink alapján állíthatjuk ugyanis, hogy a magyar kormányzások mindig ellenezték a 2–3 évesnél hosszabb szerződéseket. Rendszerint szívesebben láttak kisebb hozammal járó rövidebb, mint nagyobb jövedelmet biztosító hosszabb megállapodást. Legtöbbszörre ebben csak az íróasztal mellett ülő, a bérlési szerződés igazi értékét nem ismerő bürokratának a felelősségtől való húzódozását látjuk. A magyar kamaránál, csak úgy, mint a helytartótanácsnál, a számvevőség votuma alapján dönt el igen sok fontos kérdés, a legtöbb regále-bérlet sorsa is. A számvevőség pedig igen óvatos szokott lenni. A kamara nyilván azért járul hozzá, hogy olyan jelentőségű város, mint Sopron évi 10 forintért adja bérbe 6 évre a mészégetés jogát, mert legalább ezen a téren megvalósul a kormánynak egy kedves proqramontja, a szénnel való égetés.

Mumb – úgy látszik – és talán a tanács is, vérszemet kapott a kamara engedékenységetől. A Starck-tól átvett városi téglaegető agyagkészlete állítólag teljesen kimerült. Mumb arra vállalkozik, hogy új égetőt létesít a Magyarkapun (Botschi–Thor) kívül, a »Kranawath-réten«, vagyis a Bánfalvi-patak jobbpartján, valahol a későbbi Ullain-féle téglagyár helyén. Mumbnak a szerződés szerint 2 új kemencét kell építenie és az új telepre át kell helyeznie a meglévő szárítószíneket. Nagy befektetéseire való tekintettel, amelyeket Mumbnak a sajátjából kell biztosítania, a tanács 14 éves szerződést engedélyez neki. Ez már aztán sok a kamarának. Arra utasítja a városi tanácsot, hogy készpénzben fizesse ki Mumb beruházásait és kössön vele szokásos, 3 éves szerződést.

Mint mindig, ezúttal is hónapok múltak el, míg a kamara döntött ebben a kérdésben és az akta leérkezett a tanácshoz. Közben Mumb már megépítette a két kemencét és az égetőmester lakását, a régi telepen lebontott szárítószíneket is felállította. Az építkezésekhez 80 000 drb téglát használt fel. A beruházások dolgában nagy vita kerekedik, amelyet a tanács hatalmi szóval intéz el és Mumb sokkal kevesebb pénzt kap, mint amennyit – állítólag – kiadott. A város azonban széntüzelésű 2 kemence birtokába került. A régi telepen egy kemence megmaradt.

Az 1795. évben a soproni lakosság már a Kranawath-réten, szénnel égetett téglát használja. Ez a téglá tanács jelentése szerint rossz, tele van apró márgadarabbal. Ezek teleszívják magukat nedvességgel és lepattogzásokat okoznak. Kényesebb építkezésekhez nem akarják átvenni. Az épülő megyeházához, valamint a cukorgyárhoz nem használják, inkább nagy költséggel távolról hoznak másikat. A téglá rossz minősége arra készítette a tanácsot, hogy a Kranawath-réti agyagot szakértőkkel megvizsgálta. Ezek azt állítják, hogy a márgacsomók nem volnának ártalmasak, ha téglavetés előtt alaposan széjjelmorzsolnák őket. Erről azonban a bérlők nem gondoskodnak, hanem költségkímélés céljából a bányából kitermelt agyagot hevertetés, áztatás, teleltetés nélkül dolgoztatják fel. A bérlőket csak úgy lehetne jobb minőségű téglá előállítására készíteni, ha két versenyvállalatot hoznának létre. Ilyen megfontolás alapján a tanács 1796. februárjában a régi és az új telepre külön-külön tartott verseny tárgyalást. Sajnos azonban csak a

régi bérlők pályáztak mindkét üzem bérletére. Így hangzik a tanács jelentése, amely avval a kéressel végződik, legyen szabad a Kranawath-réti új égetőt egy éven át házi kezelésben tartani. Így akarja bebizonyítani, hogy lehet ott jó téglát is előállítani. A kamara ehhez hozzájárul. Ezek szerint a városi tanács magáévá tette a polgárságnak azt a régen hangoztatott álláspontját, hogy nem a hatósági [272](#)ellenőrzés, hanem a verseny biztosítja a gyártmányok jó minőségét.

A házi kezelés az 1796-os idényre esett. A rákövetkező őszi folyamán a tanács kénytelen bevallani, hogy ez a kísérlet teljes kudarcba fulladt. A város által saját rezsiben termelt téglák még rosszabbak lettek, mint az, amelyet a bérlők gyártottak az előző években. Világos, hogy ezt a régen vajdó kérdést végre meg kell oldani. A vélemények azonban még mindig eltérnek. A polgárság kebelében most is a gazdasági liberalizmus az uralkodó irányzat. Változatlanul a szabadversenytől várják a téglák minőségének javulását. A szabadversenyt pedig úgy kívánják kifejleszteni, hogy nemcsak a két városi égetőt akarják két különböző vállalkozónak átadni, hanem mindenkinek megengednék a tégláégetést, aki ezt a jogot gyakorolni akarja és kötelezi magát ezer téglánként 3 krajcár fizetésére a várost illető úri jog (regálejog) elismerése címén.

Ezt a tervet a tanács élesen ellenzi. Ha mindenkinek megengednék a téglagyártást, úgymond, mindenfelé felásnák a földeket, ami a város mezőgazdasági termelését csökkentené. A városi tisztviselőknek is sokkal több dolguk volna a regále-bérletek beszedésével. A polgárság által ajánlott rendszer sehol sem szokásos. De talált megint a tanács szakértője, Neumayer Lőrinc kőművesmester jó anyagot, ezúttal a »Furth Angerl« vagy »Zucker Angerl« nevű dűlőben. Ez a mai »Aranyhegy«, amely körül ma is folyik a téglagyártás. Azt javasolja a tanács, legyen szabad avval a föltétellel kírnia az új versenytárgyalást, hogy a bérlő köteles legyen az új helyen a maga költségére új kemencéket építeni, valamint a három év előtt a Kranawath-réten felállított szárítószíneket ide áthelyezni. Az új építkezések költsége pedig úgy térülne meg, hogy – bár a város továbbra is 6 forint 12 krajcárt fizetne a téglák ezréért, mindenki más 6 forint 30-t – a 18 krajcár felárból amortizálna a beruházott összeg. A kamara ezt a javaslatot fogadja el:

A versenytárgyalás eredményeképp a bérletet ugyanaz a Starck Dániel kapta meg, aki 1795-ban is bérelte, de akkor továbbadta Mumb Ferencnek. A szerződés 4 évre szól, 1797 tavaszától 1801 tavaszáig. Ő kötelezte magát arra, hogy a városi égetőt másodszor is áttelepíti.

Mi lehetett a baj a szénrel való égetés megindulásakor? Tényként elfogadhatjuk, hogy ugyanaz az agyag, amelyből fával égetve jó téglák készültek, brennbergi szénrel rosszat adott. A válasz az, hogy Sopronban, mint egyebütt is, meg kellett tanulni a szénrel való égetés sajátosságait. Nehezebb dolog barnaszénrel égetni, mint hosszúlángú tűzifával. Különösen vonatkozik ez márgás agyagra. Az égetett téglában levő márgacsomók, mihelyt nedvességet vesznek fel – ami száraz időben is bekövetkezik, amikor a téglák érintkezésbe kerülnek a harbarccsal – felduzzadnak és lepattogzásokat okoznak. Ezt azonban megelőzhetjük avval, hogy kemencékben hosszabb ideig tartunk keményebb tüzet, amellyel a márgacsomókat »agyonegetjük«. Mihelyt ezt megtanulták a soproni téglamesterek – a szénrel való égetésnek nem az elméletét, hanem a gyakorlatát – gyártmányaik újra elérték a régi jó minőséget. [14\(158\)](#)

*

Megírtuk, hogy az 1790-es évek derekán mind a városi tanács, mind a magyar kamara álláspontja az volt, hogy legjobb, ha egy – monopólium jellegű – városi tégláégető működik. Utóbb, legalább részben a polgárság nyomására, a tanács beleegyezik abba, hogy két ilyen telep álljon fenn, amitől egészséges versenyt várnak. Mindkét égető városi tulajdonban van. 1802-ben Czakly Mihály lakatosmester, soproni lakosnak a kamara – a városi tanács megkérdezése nélkül – megengedi, hogy a saját ingatlanán téglát

vetessen és árusíthasson. Az úrijog elismerése fejében évi 20 forintot kell fizetnie a városi pénztárba. Vajon ez az engedély a kamara részéről elvi jelentőségű volt-e vagy a Czakly nevében eljáró Schätzel Mihály ügyvédnek voltak-e különösen jó összeköttetései Budán? Nem tudjuk.

Az óhajtott verseny most már bekövetkezett. A téglá minőségére vonatkozó [273](#)panaszról nem tudunk, tehát feltehetőleg ismét jó. De van a versenynek – amely most már talán túlhajtott is – egy másik következménye: a városi tégláégetők hasznobére csökken. Míg azelőtt 250–300 forintot tett ki, 1804-ben Hasenauer Márton 151 forint évi bérért megkapja az egyiket, 1805-ben Neumayer Lőrinc 85 forintért a másikat.

*

Nem folytatjuk a soproni tégláégetők történetének részletes előadását. Lényegében már nem változik a dolog: több üzem működik, versenyben egymással. Ez a kapitalizmus legegészségesebb, legerőteljesebb kezdeti korszaka. A téglagyártás nem céhes ipar. Bárki megtanulhatja, de csak az gyakorolhatja, aki a földesúrtól, illetőleg a városi hatóságtól engedélyt nyert rá. A tégláégető ebben a korban manufaktúra, amelynek a vezetéséhez tőke szükséges. A tőkés lehet egyben szakértő is, de előfordul az is, hogy a pénzzel bíró vállalkozó – vagyis a tőkés – szakértő téglamestert szerződtet. [15\(159\)](#) Sopronban az 1800 körüli évtizedekben állandóan ugyanazok a nevek ismétlődnek a téglá- és mészégetésre jelentkezők jegyzékeiben. [16\(160\)](#) Ez arra mutat, hogy – bár eredetileg más ipart tanultak – ezt a mesterséget is elsajátították, esetleg az általuk régebben szerződtetett szakértőtől.

Megmaradt az a leltár, amellyel Starck Dániel bérlő 1793 márciusában a községi tégláégetőhöz tartozó felszerelési tárgyakat átvette. Érdekes és az akkori Sopron szociális ügyekben való fejlettségét dicséri, hogy a leltári tárgyak között található egy, a mai munkásétköző ősénekekné tekinthető berendezés, egy asztal és két pad, amint a jegyzék írja: »a napszámosok részére«. Az egész leltárt egyébként nagyfokú óvatosság jellemzi, a tanács nem selejtez ki semmit. Ezért a bérlőnek sok használhatatlannak jelzett tárgyat kell átvennie.

A részletes leltárt jegyzetben [17\(161\)](#) közöljük, itt meglegecszünk azoknak a tételeknek a felsorolásával, amelyek véleményünk szerint az üzem téglavetési (nyersgyártási) kapacitásának megállapítására alkalmasak. Ezek a következők: 4 téglavetőasztal, 4 homokosláda, 8 téglavető- és 2 cserépvetőforma, 1900 fedélcserépedeszka. Ez a felszerelés arra mutat, hogy 4 téglavetőmunkás alkalmazására voltak berendezve megfelelő számú segédmunkással (vagy segédmunkásnővel), másszóval 4 asztalon vetettek. A kapacitás számítását a következőképp folytatjuk: a hagyományos György-napi (ápr. 24.) kezdést és a Mihály-napi (szept. 29.) befejezést szem előtt tartva a nyersgyártási időnyt 23 hétre tehetjük; egy a XVIII. század végéről való, József nádor hagyatékában talált katonai szakkönyvben [18\(162\)](#) [274](#) olvassuk, hogy egy téglavetőre napi 2000 drb téglát kell számítani. Ennyit feltételezünk az egész időnyre. A papírkapacitás tehát 1793-ban $23 \text{ hét} \times 4 \text{ téglavetőmunkás} \times 6 \text{ nap} \times 2000 \text{ drb} = 1\,104\,000 \text{ drb}$ nyerstégla. Ez a papírforma. Világos, hogy a tényleges termelés ennél sokkal kevesebb, talán a fele lehetett. Mint egyebütt, Sopronban is száz ok van arra, hogy a tervezett gyártás összezsugorodjék. Nedves esztendőben sorra elázik a vetett nyerstégla. Száraz nyáron vízhiány van. Máskor agyaghiány mutatkozik, de olvassuk azt is, hogy megszőkött a téglamester.

Helyesebb képet kapunk a termelt téglá mennyiségéről, ha az égetés adatait vizsgáljuk. A többször említett Starck Dániel, amikor 1801-ben másodszer bérelte az egyik községi telepet, arra panaszkodott, hogy a tervezett 9 égetés helyett a rendkívül sok eső miatt csak 7 égetést tudott végrehajtani. A kemencébe 34 000 drb téglát lehetett berakni. Ezek szerint a város tulajdonát képező két kemence égetési kapacitása $2 \times 9 \times 34$

ezer drb = 612 ezer drb égetett téglá volt. Ha ebből levonjuk a törést és az összeégetten kihordott selejtet, amelyet Sopronban abban az időben már medvének (Beer) neveztek, olyan számot kapunk, amely egyezik a fentebb kiszámított nyersgyártási kapacitással.

Ez ma nagyon kevésnek tűnik, ha nem gondolunk arra, hogy ebben az időben – csakúgy, mint Budán és Pesten – Sopronban is a vegyesfalazat volt az uralkodó. Körülbelül a XIX. század közepéig ennek folytán a terméskő maradt a vezető építőanyag, a téglának csak kiegészítő, kiegészítő jellege volt.

*

Még foglalkoznunk kell az árkérdéssel, amely a tüzelőanyag árának velejárója. A lassú, de már érezhető papírpénz-szaporodás hatása alatt az árak országszerte – minden hatósági beavatkozás ellenére – emelkednek. A téglá 1798-ban Szegeden 9, 1802-ben 12 forint. Győrött 1801-ben helyi lakosok részére 8, idegenek részére 9 forint, Pozsonyban ugyanakkor mindenki részére egyöntetűen 8 forint 30 krajcár.[19\(163\)](#) A budai téglánábob Jálícs 1801-ben már önhatalmúlag állapíthatja meg a téglá árát, szintén 8 forint 30 krajcárban, mert a kancellária 1795-ben kimondta, hogy a téglá nem esik árlimitáció alá. Ezt azonban csak Budán tudták, mert a helytartótanács nem tartotta szükségesnek, hogy a többi törvényhatóságot erről a fontos királyi elhatározásról értesítse.[20\(164\)](#) Sopronban viszont [275](#)– miként megírtuk – 1797-ben az amortizációs hozzájárulással együtt 6 forint 30 krajcár a téglá és 1802-ben is csak 7 forint. Ez alighanem az ország legolcsóbb téglája.

*

Láttuk, hogy a brennbergi szénnek is több mint harminc évre volt szüksége ahhoz, hogy a soproni téglaiiparban való helyzete stabilizálódjék. Mégis azt kell mondanunk, hogy az érvényesüléshez vezető útja aránylag sima volt. Az ország egyéb részeiben ugyanis e téren óriási hibák történtek. Különösen feltűnő az – legalább mai szemmel nézve –, hogy az ország különböző részein olyan helyeken keresgéltek, kotortak, ástak, amelyek használható szenet mostanáig sem szolgáltatnak. Migazzi váci püspök már 1770 körül tárót hajtatt Nógrádverőcén, de kénytelen néhány hét után e vállalkozásról lemondani, mert a Vác vidéki iparosoknak az ottani – kitermelés alatt ma sem álló – rosszminőségű szén ingyen sem kellett.[21\(165\)](#)

Szinte hihetetlen, de igaz, hogy a magyar kamara egy selmeci bányamesterrel ásat 1791-ben Budán, ahol ma semmilyen szénelőfordulásról sem tudunk.[22\(166\)](#) Ugyanolyan meglepő, hogy a kamara 1798-ban egyetemi tanárokból álló bizottságot küld ki Óbudára az ottani *tőzegttelep* megvizsgálására.[23\(167\)](#) Gatzian János budai polgár 1792-ben köszönet bányász Visegrádon.[24\(168\)](#) Kitaibel Pál, legkiválóbb botanikusunk, aki a természettudományok más sektoraiban is járatos volt, 1796-ban (akkor 39 éves egyetemi adjunktus) barátjával, Pflizsterer Andrással, a vegyi tanszék tanársegédjével, a későbbi neves professzorral mészegetőtelepet alapított Visegrádon. A magyar kamara óbudai jószágigazgatója hozzájárult ahhoz, hogy a kemencéhez szükséges követ az »erődítmény falaiból« (valószínűleg a Salamon-tornyából) termelje ki, de a tüzelőanyagot az esztergomi káptalan dömösi szénbányájából készült beszerezni. A szerződés szerint tüzfát Visegrádon egyáltalában nem kaphatott.[25\(169\)](#) Ha valakinek, úgy Kitaibelnek és Pflizsterernek igazán kellett volna meggyőződnie erről, milyen az a tüzelőanyag, amelyre vállalkozásukat alapítják. Ma tudjuk, hogy a dömösi szén teljesen hasznavehetetlen. Utoljára 1860 körül próbálták értékesíteni.[26\(170\)](#)

*

E tanulmány bevezetésében megírtuk, hogy az első magyarországi széntermelésnek dicsősége Sopron városát illeti. Félreértések elkerülése végett azonban hozzátesszük: ebben a város vezetőségének vajmi

kevés része volt. A dicsőség tisztára azoké a vállalkozó szellemű embereké, akik munkaerejüket és pénzüket ennek az akkor teljesen újnak számító termelési ágának a szolgálatába állították. Ez a tanulmány azonban nem a termelés megindulásáról, hanem a magyar ipari fejlődésnek egy másik – nem kevésbé fontos – állomásáról, a kőszén *fogyasztásának* kezdetéről számol be. A jelen dolgozatban előadott események épp azt bizonyítják, hogy a szénnek fogyasztókat szerezni igen nehéz volt.

Megírtuk azt is, hogy hazánk más részeiben még évtizedeken keresztül fával égették a téglát és a meszet, amikor ehhez Sopronban már régen csak kőszén használtak. Előadásunkból kiviláglik, hogy mihelyt Brennebergben állandóan egyöntetű, jóminőségű szén termeltek és azt olcsó áron bocsátották rendelkezésükre, a soproni téglá- és mészégetők szívesen tértek át ennek felhasználására. Az előadottnak ez a tanulsága: a jó szén termelő bányaipar egyfelől jelentékeny, állandó vevőkört biztosított magának, másfelől gyors fejlődésre serkentett egy fontos iparágat, amelynek egzisztenciális érdeke a jó és olcsó tüzelőanyag.

Egy másik tanulmány tárgya lehet ez a gyors fejlődés, amely oda vezetett, hogy a XIX. század közepén a városi égetőn kívül még négy magánkézben levő tégláégető dolgozik Sopronban. Van négy [276](#)mészégető is. [27\(171\)](#) E dolgozatnak témája csupán a szénrel való égetésnek megindulása volt, amelyet a magyar iparfejlődés egyik döntő szakaszának tartunk. Láttuk, hogy ebben a hivatalos város – a tanács és a választott község – nem vett részt, fásultan, egykedvűen nézte az eseményeket, sőt ellenséges álláspontot foglal el, amikor attól tart, hogy az új rendszer több munkát okozhat a város tisztviselőinek. Mégis, mint mindig, ezúttal is, az élet legyőzte a bürokráciát, az új a régit, a haladó legyőzte a maradit.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Sümeghy Dezső: Liszt Ferenc és Sopron megye kapcsolatairól

Sümeghy Dezső: Liszt Ferenc és Sopron megye kapcsolatairól

Liszt Ferenc születésnapjának 125. évfordulója idején, amikor az egész ország sorozatos ünnepekkel hódolt a világhírű művész emléke előtt (1936), mintha a sors is így akarta volna, érdekes írásos emlék került elő Sopron megye levéltárából. A hivatalos írást a magyar helytartótanács küldte a megyének 1828-ban, tehát abban az időben, amikor egy beteges, vézna gyermek, a későbbi »hirhedett zenésze a világnak«, Bécsen, Pesten, Párison és Londonon át már elindult a dicsőség egyre magasabbra ívelő útján.

A hivatalos világ akkor még jóformán csak annyit tudott erről a csodagyermekről, hogy szülei vele együtt az alsóausztriai tartománytól nyert útlevelemmel külföldre távoztak és bár útlevelemük érvénye már lejárt, nem tértek vissza Magyarországra. A helytartótanács bizonyára nem a csodagyermeknek kijáró érdeklődésből, hanem a köteles rend kedvéért kívánta tudni, mi történt Liszt Ádámmal, feleségével és Ferenc nevű gyermekével; felhívta tehát Sopron megyét, hogy »az említett személyek visszaérkezéséről, vagy tartózkodási helyéről kellő tudósítást tegyen« (1828. június 24).

Félévbe telt mire Kultsár István szolgabíró alábbi jelentésében beszámolhatott az ebben az ügyben végzett nyomozása eredményéről:

»Allul irtt alázatossan jelentem, hogy a Fő Méltóságú Királyi Magyar Helytartó Tanácstul dd 24-ae Junii No 2649. kiadott abbéli kegyes Intézet következtében, hogy Liszt Ádám, Esterházy Herczegség volt tisztje, ki előbb Rajdingi Helységben lakván utazó levél mellett Felségével és Fiával külső tartományokban

utazott legyen, a visszajöveteléről vagy mostani holylétéről körülállásos tudósítás kívántatik, melyhez képest September 1-ső napján 1828. Rajdingi helységben ki menvén, a Helybéli Elöljárók által tett vallások szerént a fent nevezett Liszt Ádám már több esztendőök előtt Feleségével és Fiával Rajdingbul el távozott (attyafiai ott nem lévén), csak köz hirekből hallani, hogy Francia és Angol Országban utazását folytatván tavali esztendőben meg halálozott legyen, Feleségének és gyermekének mostani Holléte azonban nem tudatik

Mellyről teszem ezen alázatos Tiszti Tudósításomat.

Sopron 26-a Január 1829.

Kultsár István s. k. szolgabíró«

Ehhez a bőbeszédű és mégis elég keveset mondó jelentéshez a vármegye sem tudott valamit is hozzáfűzni és ezért a majdnem egy évvel előtte hozzáintézett helytartótanácsi rendeletre 1829. március 16-án hasonló tartalommal fogalmazta meg a választ: »semmi bizonyos nem tudatik«, [1\(172\)](#)

Első pillanatra talán meglepő, hogy a doborjániak milyen keveset tudtak Liszt Ádámról, aki – mint az Esterházy hercegi uradalom tisztviselője – elég hosszú időn át lakott Doborjában; Ferenc fia is ott született 1811. október 22-én. De ma már ismeretes, hogy Liszt Ádám, mielőtt családjával külföldre ment, 22 évig betöltött tisztviselői állásáról lemondott. A hercegség részéről tapasztalt közömbösség [277](#)miatti elkeseredettségében, még lakása berendezését is eladta [2\(173\)](#) és ezzel családjának nemcsak a hercegi házzal fennállott kapcsolata szűnt meg, hanem a doberjániakkal való összeköttetése és érintkezése is megszakadt. Liszt Ádám nem is látta többé viszont fia szülőfaluját, mert 1827-ben Boulogne sur Mer-ben meghalt. Külföldi tartózkodása alatt kismartoni barátaival érintkezett; Doborjánra gondolt-e, nem tudjuk. Az azonban bizonyos, hogy Liszt Ferenc nem feledte el a Sopronhoz közel eső falut. Felkereste 1840-ben amikor hosszú távollét után először tért vissza Magyarországra és állítólag 1848-ban is. Valószínűleg 1874-ben sem került el, amikor hosszabb időt töltött a közeli Sopronhorpácson és végül 1881-ben, amikor jelenlétében emléktáblával jelölték meg szülőházát. E ragaszkodásnak beszédes jele az a levél, amelyet az ünnep után intézett Simon Ödön alispánhoz: [3\(174\)](#)

»Hochverehrter Herr Vicegespann!

Innigst dankbar für die Aufnahme, welche mir gestern und vorgestern in Oedenburg und Raiding gewährt ward, möchte ich den Bewohnern meines Geburtsdorfes ein kleines Zeichen meiner herzlichen Anhänglichkeit geben und erlaube mir Euren Hochwohlgeboren zu bitten, einliegende 200 Gulden der Kirche und Schule in Raiding gütig zu vertheilen.

Hochachtungsvoll und treu ergebenst

8-ten April 81. Wien.

F. Liszt.«

Akkor már a hivatalos megye rég magáénak vallotta Liszt Ferencet. Mikor ugyanis 1846-ban már másodszer jött el Sopronba, mint világhíres művész, a vármegyeház díszes közgyűlési termében hivatalosan is meghajtották előtte a nagyrabecsülés és hódolat zászlaját. Ezt az eseményt örökíti meg az 1846. augusztus 3-án tartott közgyűlés jegyzőkönyve: »2648. A gyűlésen személyesen jelenlevő ismeretes nagy híri művész Liszt Ferencz, kit ezen Megye mint kebelbeli származását örömmel nevezhet magáénak,

a Karoknak és Rendeknek nevében is nyilvánított közakarattal Megyei Táblabíróvá leendő kinevezetés végett Ő Méltóságának, Fő Ispáni Helytartó Urnak ajánltatván

Kugler Ferenc: Liszt mellszobra (Sopron, Liszt Ferenc Múzeum)

Ő Méltósága a Karok és Rendek ezen kívánságának szívesen engedve, Liszt Ferenczet nem csak jeles művészi tehetségeinek elismerésül, de különösen tekintve azon tetemes adományokat, mellyekkel több hazai, de különösen ezen megyei Sopron városi közhasznú intézeteknek gyarapításához több ízben nemes lelküleg járulván, emberbaráti nem csak hon, de a külföldön is híven ápolt hazafiui érzelmeinek és szülőföldhezi rakaszkodásának is ez által olly dícséretes jeleit adta, a Megye Táblabírójává azonnal kinevezte, ki is annak idejében szokott mód szerint meghitezendő. [4\(175\)](#)

Ilyen módon tehát Sopron vármegye meleg kapcsolatot épített ki a világjáró művésszel, amely kapcsolat a művész haláláig fennmaradt.

SOPRONI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI KÖR

MEGHIVÓ.

A SOPRONI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI KÖR

1905. ÉVI DECEMBER HÓ 9-ÉN, (SZOMBATON)

A KASZINÓ NAGYTERMÉBEN

FELOLVASÓ-
ÉS ZENE-ESTÉLYT

RENDEZ,

MELYRE A. T. CÍMET TISZTELETTEL MEGHIVJA

AZ IGAZGATÓ-TANÁCS.

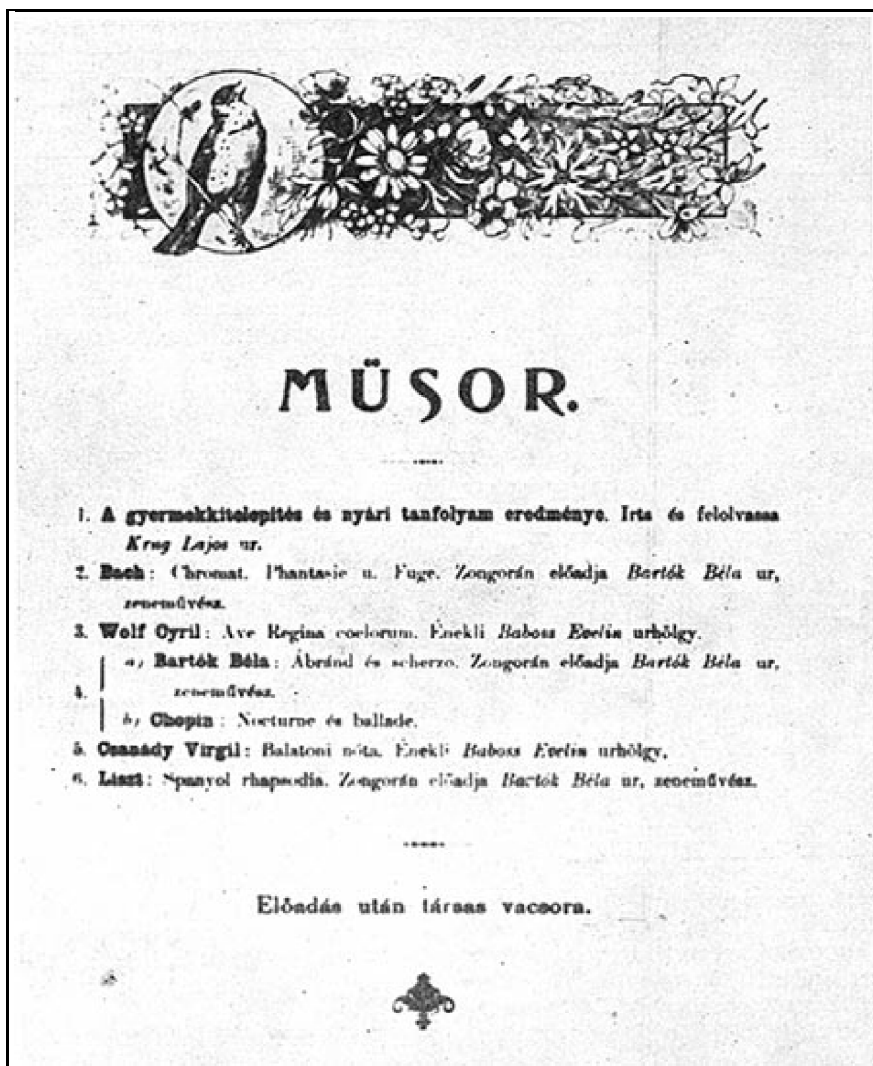
AZ ESTÉLY 7 ÉS FÉL ÓRÁKOR KEZDŐDIK.

CSAK A TAGOK S HOZZÁTARTÓZÓK, VAAGY MEGHIVOTT VENDÉOEK JELENHETNEK MEG.
MEGHIVÓKRA JOÉNYT TARTÓK SZIVESKEDJENEK AZIRÁNT AZ ELNÖKSÉOEHEZ HERING
ÓGYVÉD, DR. POSZVÉK LAJOS, AVAAGY STENOL DR.-HOZ FORDULNI

A TEREM AZ ELÓADÁSOK ALATT ZÁRVA LESZ.

Revizorok Alkalm. Sopron, 1905. 10. 11.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / László Gyula: Bartók Béla soproni kapcsolatairól

280 László Gyula: Bartók Béla soproni kapcsolatairól

Csatkai Endre összegyűjtötte a SSz 1955. 3–4. számában mindazt, amit Bartók Béla soproni szerepléseiről felkutatható. Szerencsés véletlen, hogy közlését jelentős levéllel egészíthetem ki. A tulajdonomban levő levél nem sokkal első soproni hangversenye után kelt és önálló soproni hangverseny tervét veti fel. A levél 8° alakú, Milton Mill vízjegyű csontpapírra íródott három oldalas írás. Borítékja elveszett, de egykori birtokosától a következőket tudtam meg a címzettről.

Dr. Poszvék Lajosnak szólt a levél, aki akkoriban a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör alelnöke volt. Ő látta vendégül Bartók Bélát első szereplésekor, ott is gyakorolt hangversenye előtt. Soproni barátaim

közlése szerint Poszvék Sándor az Orvosszövetség elnökeként is nagy társadalmi munkát fejtett ki. Az akkori Kis, ma Pócsi utca 3-as számú ház volt az övé, maga pedig 1913-ig az első emeleten lakott. Az említett évben valamelyik budapesti minisztériumba került.

Ime a levél betűhív szövege (a javításokat, áthúzásokat zárójelben, »jav« jelzéssel közlöm):

Bécs XVIII/2 Gersthoferstr. 57

1906. jan. 30

Igen tisztelt dr. Ur.

K. belül 10–12 napja, hogy levelet küldtem, melyben köszönetet mondok szíves elismerő soraiért, melyet a Közm. Egylet nevében intézett hozzám, s melyben néhány propozícióval álltam elő. Ugy látszik ez a levél elveszett – engedje meg, hogy röviden ismétljem tartalmát.

Nagy hálára kötelezne, ha lehetővé tenné, hogy Sopronban önálló hangversenyt adjak (esetleg *jobb* soproni énekesnő közreműködésével). Nemcsak pénzügyi szempontból – ami sajnos még elég nagy szerepet játszik nálam –, hanem azért is, mert nagyon szeretnék a vidéki magyar városokkal művészi összeköttetésben lenni. Talán lehetne egy üzletembernek ez ügyben szólni, s valaki elvállalná a rendezést (pl. a brutto jövedelem (jav. 2/3) 1/3-a fejében). Az ismert előjegyzési módon lehetne kísérletezni; ha mindössze 200-an akadnak közönségnek, máris lehetséges lenne a koncert. Most válik el tetszettem-e valóban a soproniaknak. Még egy másik hangversenyről is szóltam elveszett levelemben mely azonban most nem időszerű ezért most nem terjeszkedem ki erről szóló bővebb magyarázatokra.

Az időpont (jav. volna) febr. (jav. első) második fele, márc. első fele volna (kivéve márc. 2., 3. és 4.). Dr. urat és (jav. Ha idén) becses családját sokszor üdvözölve Maradok kiváló tisztelettel

igaz híve,

Bartók Béla

(febr. 2. 3. 4. cimem Budapest *Royal*; azután ismét Bécs.)

Csatkai Endre adatgyűjtéséből úgy látszik, nem került sor Bartók önálló soproni hangversenyére s majdnem 20 évig megszakadt Sopronnal a kapcsolata. A fent közölt levél a fiatal Bartók küzdelmes éveiből való s tartalma szűkebb soproni vonatkozásain túl is értékes:

...nagyon szeretnék a vidéki magyar városokkal művészi összeköttetésben lenni« mondata annak az útnak egyik stációja, amelyen Bartók már fiatalon az egész magyar nép felé fordul művészetével.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Rajeczky Benjamin: Bartók Béla népdalgyűjtése Sopron megyében

281 Rajeczky Benjamin: Bartók Béla népdalgyűjtése Sopron megyében

Bartók soproni szerepléseivel Csatkai Endre teljes részletességgel foglalkozott.¹⁽¹⁷⁶⁾ Az 1905-ös fellépés jelentőségére Demény János is rámutatott, úgy tekintve Bartók rövid önéletrajzát, mint a megelőző korszak sommás összefoglalását és lezárását.²⁽¹⁷⁷⁾ Az értelmezés különösen egy szempontból erősen jogosult: akkor

kezdődik Bartók életének legfontosabb mozzanata, megismerkedése a népzénel, ami érdeklődésének, stílusának egészen új irányt szab. Mikor Kodály ösztönzésére (1905-ben) belekóstolt a Békés megyei birtokok cselédségének dallamkincsébe, már megérezte, hogy egész életre szóló problémára bukkant. 1906-ban a rá jellemző határozottsággal és rendszerességgel látott a feladat részletes felméréséhez. Marostordától Sopronig és Debrecentől Keszthelyig két nagy átlós vonal mentén végzett gyűjtéseiben szerezte meg az első lényeges áttekintést a magyar népdal fölött; utána még arra is volt ideje, hogy a Felvidék szlovák dallamaival megismerkedjék és a nemzetiségek népzenei feladatait megláthassa.

Az erdélyi székely és román, valamint a felvidéki szlovák népdalgyűjtés jelentősége közismert; maga Bartók volt az, aki a kincskereső örvendezésével adott számot felfedezéseiről³⁽¹⁷⁸⁾. Az 1906-os gyűjtés első látszatra nem mutat fel ilyen talált kincsszámba menő felfedezéseket (a Kodállal közösen kiadott 20 Magyar Népdalban részben Vikár gyűjtésének szebb darabjaival hívja fel a művelt magyarság figyelmét a népzene értékeire). Bartók fennmaradt levelezéséből sem tájékozódhatunk eléggé első nagy gyűjtésének részleteiről; csak néhány rövid utalás áll rendelkezésünkre.

Legtöbbet az a csend mond, mely a szorgalmas zongoraművész és az állandóan tevékeny komponista munkájában 1906-ban beállt.⁴⁽¹⁷⁹⁾ Az említett 10 népdalkíséreten kívül ebben az évben nem készült egyetlen kompozíció sem! A zongorázásról pedig azt írja nov. 3-i pozsonyi koncertje előtt: »...Nagyon kellemtelenül jött ez a szereplés. Félév óta alig zongoráztam valamicskét;...« Mi volt ennek az oka? Megmondja a folytatás: »...Sehogyan sem ízlett a gyakorlás... Szerettem volna a helyett minél több népdalt gyűjteni... Meghívnálak egy kis népdalgyűjtő kirándulásra a szomszédos falvakba. Roppant érdekes dolog főleg a fonografálás... Gyűjtői hévvel üdvözöl...«⁵⁽¹⁸⁰⁾ Így érthető a Pressburger Zeitungnak az említett hangversenyt beharangozó cikke is: bizonyosan Bartók-nyilatkozatra támaszkodva írta a riporter a már címében is feltűnő (»Béla Bartók und das ungarische Volkslied«) bevezetést:⁶⁽¹⁸¹⁾

»...Időszerű érdekességgel bírhat, ha megemlítjük, hogy Bartók Béla milyen nagy művészi feladatnak szentelte magát a nyári hónapokban amely bizonyára még hosszabb ideig fogja őt foglalkoztatni. A kultusz- és oktatásügyi minisztérium egyik kongeniális kollegájával együtt azzal bízta meg, hogy az országban található és a nép ajkán még fellelhető magyar népdalokat gyűjtse össze, hogy azután gyűjteményes kiadást állíthasson össze belőlük, mintegy a magyar nemzeti zene egyik leggazdagabb forrásaként... Bartók büszkén szenteli magát ennek a feladatnak és ezáltal a gazdag művészi ihlet tisztább forrása nyílik meg előtte, amelyet annál nagyobb örömmel üdvözöl, mert formálódva valódi nemzeti ösztönzést nyer tőle. ...Faluról-falura, vidékről-vidékre járva kutatott Bartók magyar népdalok ²⁸²után az Alföldön, Somogyban, stb. és gazdag, sok százra menő népdallal megrakodva tért vissza, hogy azokat a tél folyamán feldolgozza...«

Ezért szorult tehát a pianista- és zeneszerzőtevékenység annyira háttérbe. Az a dallamáradat, mellyel az újdonsült gyűjtő találkozott, szemmel láthatólag elborított minden más zenei benyomást, akár előadói, akár kompozíciós téren jelentkezett az.

*

Ebbe a lázas gyűjtőperiódusba illeszkedett bele Bartók Sopron megyei gyűjtőútja. Körülményeiről, sajnos, nincsen közelebbi tájékoztatónk. A Magyar Népdal (1924) gyűjtési adatai között 3 község szerepel: Bogyoszló, Csorna és Jobaháza. Csornán Kodály gyűjtött néhány dallamot; a bogyoszlói gyűjtésnek (ez is csak egy-két dallam) a Néprajzi Múzeum gyűjteményében (ahová Bartók az 1906-os gyűjtés anyagát beadta) nincsen nyoma. A fonográf nélkül végzett helyszíni feljegyzések között (MSz 837. sz.) egy dallam

»Széplak (Sopron m.)« jelzéssel szerepel. Úgy látszik ebben az esetben a másoló tévedéséről lehet szó, ugyanis ennek a dallamnak (Zúg az erdő, zúg a mező) teljesen megfelelő változata az 1906-os fonográffelvételek között ugyancsak »Széplak (Sopron m.)« helynév alatt volt lejegyezve, de azt Bartók utólag sajátkezűleg »Mikes-Széplak (Vas m.)«-re javította ki. Tehát a helyszíni lejegyzésű adat (ami különben is egyetlen dallam volna abból a községből) minden bizonnyal szintén Vas megyéből való. – Így Bartók Sopron megyei gyűjtése egy községre, Jobaházára szorítkozik (37 dallam).

Mi volt a gyűjtés, eredménye? A dallamok legtöbbje mellett vagy ez a megjegyzés áll: »általánosan ismert«, vagy még más gyűjtőhelyek (Békés m., Tura, Keszthely, Dunántúl, stb.) neve is áll a Jobaháza név mellett. Ez azt jelenti, hogy az ott gyűjtött dallamok általában egyeztek azokkal, amelyekkel Bartók 1906-es útja során úgyszólván az ország minden részében találkozott. Vajon a gyűjtő ezeket kereste? Az 1907-es erdélyi útról írt levelek mutatják, hogy elsősorban a régi stílus dallamai után nyomozott. De 1906-ban minden vidéken csak kis számú régi dallamra akadt; az anyag legnagyobb része az újstílusú és az idegen hatásra mutató dallamokból állt. De fenti lelkes nyilatkozatai is tanúsítják, mennyire érezte már ekkor is azt, amit később olyan hangsúllyal kiemelt: hogy az új stílus jelenléte a magyarság zenei alkotóerejére legjellemzőbb tény, a régi hagyománnyal még mindig lényeges vonásokban egyező, de már új architektóniára és vonalvezetésre törekvő művészet jelentkezése, mely hagyományos alapon, de mindent elborító, forradalmi erővel tört a felszínre. Két dallam szolgáljon itt példának erre a férfias, erőteljes művészetre, mely Bartók feldolgozásaiban élete végéig állandó témakör maradt. Az első Jobbaháza és Békés megye – jelzéssel szerepel.

Lamb tánclepei

Népt. Musz.
M. Sz. 333.

Vé-kony ha-ja van, ha-ja van az al-má-nak,
Gyen-ge szí-ve van a ked-ves ba-bám-nak.
Gyen-ge szí-ve bá-ra-tá-ba mag-ka-tad.
Mert a ba-bá-ja há-roz év-re kinn-ma-tad.

Harmadik példánk a Hány Jánosból jól ismert, régi stílusú dallam szép változata (mint a későbbi gyűjtésekből kiderült, nem egyetlen bizonyítéka annak, hogy a régi hagyomány Sopron megyében is fenmaradt; még mai napság is igen szép darabok kerülnek felszínre).

Linnall taincläpäs, välttöis nituus $\text{♩} = 50$ • Njör Jussiz
 197. Sz. 2009.

Cäi-tiv-tö-kii ver-ra-di-ta in-dä-egg-gör-la-jo',
 ki ven-tüz-ue neegg-tai-ki-ta a ven-tä-ti zäz-lö'
 Jla-jo-jegg-nek ot-ven-dol-lät, oie-t-tä-tä-ä-ta,
 El is me-ggok ven-tä-ka-ta Nord-a-me-ti-ki-än

Népr. kőr
n. 52. 856

Poco andante (I)

Ti-nán-túl, (de) De-nán-túl

Vin egy ju-lisz né-es-tül

Ott e-nik a jó bá-rány-húrt

Kés vil-lá-val, fakanállal, fakanállal, szí-ke mel-kül,

bog-rás-ban

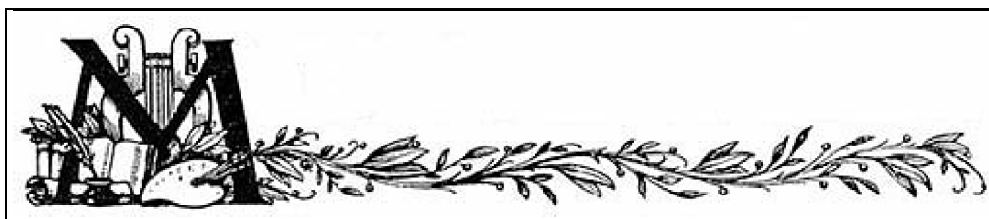
283 Utolsónak egy »Sopron és Vas m.« jelzésű dallamot mutatunk be, egyet a feltűnően kevés német átvételből. A szöveg amúgy is talán a legtöbb dallamot vette magára, többet, mint bármely más balladánk; nem csoda, ha a népszerű téma a német dallamvilágban élő énekeseket is megragadta.

Sajnálkozva kell bevallanunk, hogy Bartók Sopron megyei gyűjtéséről csak édeskeveset mondhatunk. Vigasztalásunkra szolgál, hogy a szegényes adatok mögött valamit megérezhetünk abból az izzásból, mely a fiatal Bartók lelkét a magyar népdal érintésére elfogta, és amit méltán nevezhetünk hivatásélete első nagy szerelmének.

A Szentháromság-szobor környéke 1870 körül. Rupprecht Mihály felvétele

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Seemayer Willibald (Szül. Sopronbánfalván 1868-ban. Meghalt Budapesten 1928-ban)

Schram Ferenc: Seemayer Willibald
(Szül. Sopronbánfalván 1868-ban. Meghalt Budapesten 1928-ban)

A magyar néprajztudománynak van Kodály Zoltánja és Bartók Bélája, akiknek nemcsak zenéjét, hanem népzene tudományi munkásságát is méltán csodálják világszerte. Vannak, akik a tengerentúli népek kultúrájának tárgyait hozták haza *magyar* múzeumba, mint Xantus János és Biró Lajos. A rokon népek életét tanulmányozó kutatók és utazók mellett felmutat ma már klasszikusoknak számító tudósokat, mint Bátky Zsigmond, Gyórfy István és Visky Károly, akiknek közvetlenül vagy közvetve valamennyien tanítványai vagyunk. Vannak azonban ennek a tudomány szaknak olyan munkásai is, akik mögött nem áll tanítványok serege, akiknek életét és munkásságát nem fémjelzi kívül állók által is ismert fényes eredmény. Egyik ilyen névtelen munkása a magyar tárgyi néprajznak Seemayer Willibald.

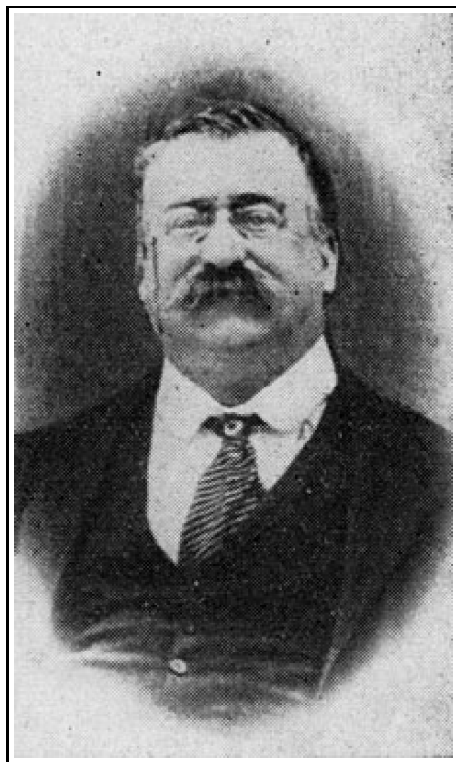
»Seemayer Willibald Budapesten 1868-ban született,¹⁽¹⁸²⁾ az egyetemet Budapesten elvégezte s legközelebb már a doktorátust is leteszi. Az Egyetemi Embertani Intézetben Török Aurél professzor mellett három és fél éve asszisztens. Tehát három és félévig oly szakon való munkásságban dolgozott, mely az ethnographiához az összes tudományos diszciplínák közül nemcsak legközelebb áll, de azzal a legszerveesebb összefüggésben van. Tökéletesen tud németül, jól franciául, s kinevezése esetén kötelezi magát, hogy egy év alatt oroszul is megtanul. ...Seemayer úr azon törekvése, hogy kizárólag tudományos pályán maradjon, biztosítékot nyújt az iránt, hogy ő állását nem jobbnak híjján átmeneti állapotnak fogja tekinteni, hanem állandóan fog megmaradni itt. ...Nagy kezűgyessége van, jól ír, szépen rajzol, ügyesen fúr és farag, ami a múzeumi munkában a tárgyak raktározásánál és kiállításánál megbecsülhetetlen.« Ezt írja róla a minisztériumhoz való felterjesztésében a néprajzi osztály akkori vezetője, Jankó János és kéri, hogy nevezzék ki osztályára. (Néprajzi Múzeum irattára: 4/1895.)

A múzeumi szabályzat 9. §-ára hivatkozva 1895. január 11-én 1 órára hívják meg colloquiumra, hogy rátermettségét, tudását és hozzáértését igazolja három tagú szakértői bizottság előtt. Úgy látszik a bizottság kedvező véleményt alkotott képességeiről, mert javaslata alapján csakhamar megkapja múzeumi segédőri kinevezését. Ebben az időben kezdi meg agitáló-propagáló cikkeinek írását népszerűsítő folyóiratokban, így pl.: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya (Vasárnapi Újság 1898. 26.

²⁸⁵sz.), Biró Lajos Új Guineában (ez utóbbit Bátky Zsigmonddal közösen: Magyar Szalon 1898.). Böven ír azonban szakközleményt is, mint »A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának szerzeményei az 1900-as párizsi világkiállításon«. (Néprajzi Értesítő II. évf.)

»Jankó János elhalálózván, az elárult osztály vezetésével további intézkedésig Uraságotat bízom meg« kapja kézhez 1902. július 29-én kinevezését, s élén áll a Néprajzi Múzeumnak 1920-ig. Vezetői munkásságának legfőbb jellemzése: »Beutazza a nyugati és keleti országokat egyaránt és tanulmányozza azok néprajzi múzeumait. Különösen sokat tesz a vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményeinek megszervezése érdekében«. (Balassa Iván: A Néprajzi Múzeum története..., kézirat a Múzeum könyvtárában.) Igazgatósága idejére esik a Néprajzi Osztálynak a Csillag utcai öt szoba, előszoba, konyha lakásból a városligeti Iparcsarnokba való költözése. (1906) A tárgyak ugyanis annyira felszaporodnak, hogy az eddigi szűk hely nem képes már ezt a nagy mennyiséget befogadni. Számuk a háború kitörésekor eléri a 120 ezret. Ebbe beleértendő Török Aurél 20 ezer darabot tartalmazó antropológiai gyűjteménye is, melyet ma a Természettudományi Múzeum őriz. Az anyagnak ilyen nagymérvű megsokszorozódásában nagy érdeme van Seemayernek is, bár mint írja »nem akarunk mi vásárolni, hanem gyűjteni«, de a sok gyönyörű tárgy láttára, amit behoznak a múzeumba, megtörik fogadalmuk, annál is inkább, mert fillérekért kínálják megvételre és tudják, hogyha nem veszik meg, örökre elvesz az objectum a múzeum, és ezzel a magyar kultúra számára. Seemayer örül, hogy megkapták az Iparcsarnok keleti szárnyát, az anyag jobban elfér és ezáltal könnyebben kezelhetővé válik. A Városliget a kiállítások állandó helye, a közönség érdeklődése is bizonyára fokozottabban fordul a néprajzi bemutatók

felé. A célszerűség mellett meglátja a hasznossági szempontot is, az eddig fizetett bérösszeg elesik, az így felszabadult pénz tárgyak vásárlására fordítható. »...Mindössze két évvel ezelőtt még nem láttam magam előtt a kivezető utat, amelyen ehhez a mai állapothoz elérkeztünk. Ismételen, hogy ez így sikerült, a magyar kultúra vezető férfiainak elévülhetetlen érdeme« – írja a Néprajzi Értesítőben, szerényen elhallgatva saját szerepét az új hely megszerzése és kiverekedése körül. A gyűjteményt három részre osztja: szemléltető, szak és tudományos részre. Célkitűzését ugyancsak a Néprajzi Értesítőben írja le: »Munkaprogrammunk természetesen a régi marad. Gyűjtjük a magyarság és a magyar rokonság és a szomszédság néprajzát a maga teljességében. A többi népek kultúrájából pedig annyit igyekszünk bemutatni, amennyi nemzeti sajátosságaink megvilágítására és a magunk kultúrája nemzeti különállásának bemutatására szükséges«.

Seemayer Willibald arcképe

A Néprajzi Értesítőnek hivatalból szerkesztője, de talán nem ez, hanem inkább tudományszeretete az oka, hogy 1902-től alig találunk számot, melyben cikkel, közleménnyel, beszámolóval ne szerepelne. Tudományos érdeklődése a legszélesebb körű, ír »A vogul osztják hímes kéregedényekről« »Az osztjákok viselete és himzéseiről«, sürgeti a nemzetközi együttműködést: »Die internationale Sammlung« (Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn 1905). Foglalkozik a primitív óceániai törzsek néprajzával is, munkásságának nagyobbik fele azonban mégis az antropológia területére esik.

286Nemcsak »Országos Ember-néptani Intézet« c. cikke bizonyítja ezt (N. Ért. XVII.), hanem elvi-modszertani kérdéseket boncoló dolgozataiban is mindenhol hangot ad az antropológia és néprajz közötti szoros kapcsolat kifejezésének. Így pl. »A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának jelene és jövője« (Népr. Ért. VII.), vagy »A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának állapota

109–1913-ig terjedő években. Jövője«. (Népr. Ért. XIV.) Kéziratban maradt munkái is bizonyítják, hogy végig hű maradt »első szerelméhez« az antropológiához.

A Tanácsköztársaság alatt kidolgoz egy széleskörű tervezetet, az eredményesebb munka érdekében a Néprajzi Osztály személyzetét és költségvetését az eddiginek négyszeresére kívánja emeltetni. Tudomásunk szerint ő volt az első (és egyetlen??) Magyarországon, aki a Budapestet környező falvakba néprajzi kirándulásokat szervez hozzáértő szakemberek vezetésével.

Családi életének tárgyalása nem tartozik jelen írás keretébe, mégis meg kell említenünk, hogy Vilmos fia tőle örökölte a néprajz szeretetét, a két világháború közötti időnek nemcsak egyik legszorgalmasabb népdal-gyűjtője volt, hanem az összes gyűjtők közül ő fordult meg az ország legtöbb helységében.

»A folyó hó 26-án tartott minisztertanács megengedni méltóztatott, hogy Méltóságod saját kérelmére hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolt szolgálatképtelenségére való tekintettel a törvényszerű nyugilletményekkel nyugalomba helyeztessék«, kapja kézhez 1920. III. 31-én a nyugdíjazásról szóló végzést. (Népr. Múz. Irattára 39/1920.)

Nyolc évet tölt nyugdíjban, 1928-ban távozik az élők sorából.

Nem soroltuk fel valamennyi munkáját, nem számoltunk be minden, a tudománnyal összefüggő tevékenységéről, nem ismertettük valamennyi kultúrpolitikai harcát, csak mozaikszerűen szeretnénk volna egy élet munkásságát felvázolni, mielőtt még teljesen feledésbe merül.

A Domonkos-templom környéke 1870 körül.
Tiefbrunner S. felvétele

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

287 **AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL**

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 5. Adatok a soproni Mozart-kultuszhoz és a házi hangversenyek történetéhez.

5. Adatok a soproni Mozart-kultuszhoz és a házi hangversenyek történetéhez.

A Soproni Szemle idei első számában Thier László gazdag sorát adja a soproni Mozart-előadásnak. Néhány évtizede, szorgalmas hangversenylátogató lévén, egy-két adatot tudok, amely a felsorolásból kimaradt. 1914 október 10-én az ev. templomban Fangh Frida, akkor még a németországi operaházakban működő énekesnő-földink Mozart Hallelujáját énekelte. 1929 október 9-én a Frankenburg Irodalmi Kör estélyén Stojanovits Lili Mozart Im Schilf des Friedens c. dalát énekelte. 1915 folyamán a megyeházán Mozart darabokat énekel Varga Irén, zongorán kíséri Varga Margit, zongorán játszik Brunner Viktor, fuvolán a gráci Schaeffler Willi. A hangversenyt az Erdei iskola javára rendezték.

Mozartnak sok híve volt a soproni nem hivatásos zenészek körében is. Számos családnál voltak rendszeres kamarazenék, amelyek alkalmával nagyon sokszor szólaltak meg Mozart darabjai. Ha megkísérlem felsorolni 1880-tól napjainkig azokat a családokat, amelyeknek körében otthon volt a magasabb rangú zene, akkor tulajdonképpen azokat az oltárokat is megneveztem, amelyeken olthatatlan imádattal égett Mozart kultusza.

1870–1920. Russ János Nepomuknál.

1880–1940. Altdörfer Viktor lakásán az ev. papházban.

1890–1956. A Meggyesi–Schwartz családnál a Templom utcában.

1900–1940. Russ Oszkár házában (a mai zeneiskola épületében).

1900–1940. Scholtz Julián lakásán (Rákóczi utca 9).

1900–1920. Stráner Károly vasúti felügyelő lakásán, a Gy. S. E. V. palotában; kamarazenézték a Buresch testvérek, Zupancsics Miklós, Stráner Károly, Zwinz Károly, Klafszky Henrik.

1906–1939. Stráner Mária lakásán, a Domonkos utcai Weidinger-házban, Horváth József, Hoffer Ottó, a gráci Dr. Eller Ferenc, Dr. Havas, Dr. Dérer, Scholtz János, Dessewffy Bella működtek közre.

1910–1956. Hoffer Ottónál kamarazene az Esterházy utcában, majd a Patak utcában.

1915–1922. Varga Irén és Margit lakásán, Jókai utca. A soproniakon kívül szerepelt Krösa Lajos hegedűművész, aki Sopronban halt meg 1918 őszén a nagy spanyol járvány áldozataként. Sokat szerepeltek a később Grácba költözött Zachornáczy nővérek.

1917–1956. A Vojtkó családnál a Templom utcában. A közreműködők Vojtkó Margit (Babus), Haniffel Emilia, Hübner Miklós és Vilmos voltak.

1920–1952. Bekk József ügyvédnél, Széchenyi tér 5. Végh Sándor, a korán elhunyt Reiner Margit, általában a Zeneegyesület vendégművészei.

1923–1941. Ruhmann Jenő lakásán a Jókai utcában. A családtagokon kívül játszottak Altdörfer Viktor, Horváth József, Hoffer Ottó, Klafszky Henrik, Zwinz Károly, Scholtz János, Printz Gizi, Gárdonyi Zoltán, Dessewffy Bella, a háziasszony, testvére Valkóné Varga Irén, Altdörfer Viktor halála után (1940) évente ebben az otthonban szoktak hosszú esztendőkön át összegyűlni az egykori Altdörfer tanítványok és mesterük emlékezetére egy-egy nagyobb zenemű előadásával gyönyörködtetni egymást.

1923–1940. A soproni ev. líceum (Berzsenyi gimnázium) Zeneegyesületében a négy Csengery testvér és ifj. Ruhmann Jenő gyakori Mozart-interpretátorok.

1931–1941. Lenky Jenő tanár lakásán, a Löverben kamarazenével foglalkoznak, a házi gazda, Fehér Gusztáv és neje Desits Matild, Gárdonyi Zoltán és Becht Kálmán.

288 1935–1956. Mühl Aladár lakásán, a Bécsi utcában és kertjében gyakori kamarazenélés.

1947–1956. Munczy Lenke tanítványaival házi hangversenyeket szokott tartani.

Ruhmann Jenőné

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 6. Virág Benedek soproni ismerőse.

6. Virág Benedek soproni ismerőse.

Csatkai Endre a SSz tavalyi évfolyamának első számában a 147. lapon megemlékezik Virág Benedek soproni kapcsolatairól és megemlíti, hogy »A múzsa és a poéta« című versében szerepel ez a sorpár:

»Várákozzunk? menny el Sopronyba! s Balassa fülébe Sugd ezeket.«

Hozzáteszi a közlő, hogy nincs tudomása róla, élt-e valamiféle Balassa a 18. század végén városunkban. Ezt a megállapítását nyilván hivatalos adójegyzékekre és lakásjegyzékekre alapíthatta. Azt hiszem azonban, hogy nyomára jöttem, ki ez a Balassa. Ugyanis éppen a 18. század végén működik Festetich György

uradalmának számvevőjeként egy Balassa nevű ember Sopronban és az ő neve szerepel a soproni jelentéseken. A további kutatás dolga annak megállapítása, hogy tényleg ő volt-e Virág ismerőse és valóban foglalkozott-e irodalommal, vagy egyik korai soproni irodalom pártoló volt-e?

Péczely Piroška

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 7. Pontz János (?) soproni krónikája.

7. Pontz János (?) soproni krónikája.

A Soproni Szemle 1956. évi 2. számában Erdélyi Tibor kérdést intéz a lap olvasóihoz a »Pontz-krónika« holléte felől. Magában a kérdésben téves adat található a krónikára vonatkozólag. Az Oedenburger Zeitung 1909. május 5-i és következő számaiban ugyanis valóban olvashatunk részleteket egy soproni krónikából, amelyet a szerző a Storno-család birtokában levőnek jelöl meg. A cikk írója – Bünker Rajnáld – említi, hogy a krónika ismeretlen szerző műve s csak egy jegyzetben utal a krónikában szereplő Pantz (Pontz) Nep. Jánosra, mint a soproni lövészegylet alapítójára. Talán ennek a jegyzetnek félreértéséből származhatott a krónika szerzőjére vonatkozó téves állítás.

Az említett krónika a Soproni Állami Levéltárban van. A Storno-család exlibrise van benne, tehát valamikor tényleg a család birtokában lehetett; a levéltárba a Liszt Ferenc Múzeum adta. Címe nincsen. A 794. évvel kezdődik és 1840-ig tartalmaz történeti feljegyzéseket. A krónika egyébként az 1809-i eseményeket *szó szerint* ugyanúgy közli, mint a Geiger- vagy pedig a Michel-krónika.

T. E.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / OLVASÓINKHOZ

OLVASÓINKHOZ

A mai számhoz képes mellékletet adunk: **Horváth József** Munkácsy-díjas soproni festőművész „Mi lesz veled?” c. vízfestményének színes fényképét.

Ez a mű szerezte meg mesterének a Munkácsy-díjat. Jelenleg a Soproni Liszt Ferenc Múzeum tulajdona. Ezzel a melléklettel is az a célunk, hogy a folyóirat szintjét emeljük és a közízlést fejlesszük.

Abban a reményben, hogy szándékunk olvasóinknál szíves fogadtatásra talál, további mellékletek kiadását vettük tervbe.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK
AZ
IPARCIKK KISKERESKEDELMI VÁLLALAT SZAKÜZLETEI

NÉGYSZERES ÉLÜZEM

A

SOPRONI SÖRGYÁR

KÉSZÍTMÉNYEI:

KIVÁLÓ SÖRÖK

SZÉNSAVVAL TELÍTETT EREDETI GYÜMÖLCSSZÖRPBŐL KÉSZÍTETT

MÁLNA

MEGGY

SZEDER

ÜDÍTŐITALAI

KÖZKEDVELTEK

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 192, 193

A SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI

jóminőségű hentesáruk készítésével

JÁRULNAK HOZZÁ AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja kedves vendégeit

Üzemei:

PANNONIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendégtató üzeme

FENYŐGYÖNGY SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lövérék gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lövérék kedvelt nyári vendéglátóüzeme

SZABADSÁG ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

BELVÁROSI ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhájával

VÁRKAPU ESPRESSO:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

SZABADSÁG – CIKLÁMEN:

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylalt-különlegességeivel és minőségi espressokávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és a strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK IDEGENFORGALMI HIVATALA
SOPRON KEZELÉSÉBEN

IBUSZ

MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FIÓKJA

MINDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN KÉSZSÉGGEL ÁLL AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG
RENDELKEZÉSÉRE!

SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.
TELEFON: 55. SZ.

**Tisztaság:
fél egészség**

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI POSZTÓ- ÉS SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24.

**GYAPJÚ SZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK**

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON, SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON: 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI Ruhagyár

SOPRON, RÁKÓCZI U. 6

Kiváló eredményeivel négyszer szerezte meg
AZ ÉLÜZEM CÍMET

38 „SZAKMA KÍVÁLÓ DOLGOZÓJA”

kitüntetést nyert dolgozója van, műszaki és fizikai dolgozói közül 23 főt a

„KÖNNYŰIPAR KÍVÁLÓ DOLGOZÓJA”
kitüntetéssel jutalmaztak

Jelvényes kiváló dolgozóinak száma: 76

Kimagasló eredményt értek el az alábbi dolgozók:

Szolnoki Gyula üzemvezető
Molnár Józsefné főművezető
Dudás Istvánné művezető
Csentergy József művezető
Gullner Antalné gépész
Kramerhoffer Antal gépész
Böndicz Matild gépész
Nagy László gépész
Lugosi Ernőné vasaló
Palotai Mátyás vágószabász

Kleppch Ernő villanyszerelő
Regőczy Istvánné kézimunkás

Kisipari minőségű munka hozott és saját anyagból

SOPRONI SZABÓSZÖVETKEZET

Férfi- és női méretes részlegek!

Lenin-krt 83 Telefon 659
Köztársaság utca 20 Telefon 661
Színház utca 29 Telefon 26
Majorköz 1 Telefon 663
Mátyás kir. utca 20 Telefon 146
Köztársaság utca 8 Telefon 349

Átalakítás, vasalás, fordítás

MÉRTÉKUTÁNI OSZTÁLY: LENIN KÖRÚT 71
GUMIJAVÍTÁSI OSZTÁLY: LENIN KÖRÚT 67

SOPRONI CIPÉSZ SZÖVETKEZET

FIÓKOK:
KOSSUTH U. 2.
BÉKE ÚT 35

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65. SZ.

A SOPRONI FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT, HIGIÉNIKUS TERMEIBEN GONDOS ÉS FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90 sz.
Telefon: 317

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1. szám
Telefon: 524

Megbízható, gyors, biztos szerviz

SOPRONI JÁRMŰGYÁRTÓ SZÖVETKEZET

Központi iroda: Rákóczi utca 27. szám

Telefonszám: 319

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27

Kézikocsi,
szekér, fejsze,
ekekészítés, javítás,
lópatkolás

AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

SOPRONI Háziipari Szövetkezet

LENIN KÖRÚT 77 ÉS 94

VÁLLAL:

SZENMFELSZEDÉST

STOPPOLÁST

FEJELÉST

HÍMZÉST

ELŐNYOMÁST

GOMBKÉSZÍTÉST

PULÓVER,

KARDIGÁN KÖTÉST HOZOTT ANYAGBÓL,

NYLON-HARISNYÁK ÁTKÖTÉSÉT

KOSÁRFONÁST

OLVASD, TERJESZD A SOPRONI SZEMLÉT!

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM

TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., NÁDOR UTCA 18 SZ.

TÁVBESZÉLŐ: 328-722

CSEPEL AUTÓGYÁR ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON

Gyártmányai:

„CSEPEL” 300
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

„RÁBA” GÉPKOCSI

MOTOR
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉGVÁLTÓMŰ

„CSEPEL 130”
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

A SZAKMA KIVÁLÓ DOLGOZÓI:

GAÁL PÁL esztergályos kétszeres „Szakma kiváló dolgozó”
OSZTÓDI JÓZSEF marós „Kiváló dolgozó”
ALBERT FERENC esztergályos „Sztahanovista”
PAPP GYULA marós „Szakma kiváló dolgozója”

SOPRONI LAKATOSÁRUGYÁR

SOPRON, CSENGERY UTCA 30–32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK, AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK, ÉPÜLETVASALÁSOK, FÜSTCSÖVEK, SÜTŐK STB.

Kovács János szerszámlakatos
Takács Károly pántcsapszegecslő
Láng Tófor gyalus
Olasz József gépmunkás
Németh József kovács
a III. negyedévben kiváló eredményt elért dolgozók

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, BAROSS ÚT

Telefon: 370, 471, 372

SOPRONI VAS- ÉS SZERELŐ SZÖVETKEZET

*vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő-munkákat.*

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16

SOPRONI

FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

SOPRON – LENIN KÖRÚT 41

A Soproni

Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

FŰSZER

CSEMEGE

ÉDESSÉG

DOHÁNY

TEJ- ÉS HÚSBOLTJAI

*a város minden, pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak*

SOPRON ÉS VIDÉKE

KÖRZETI

FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:
ÖTVÖS UTCA 3

A KORSZERŰ SZŐLŐGAZDASÁG KELLÉKEI, HORDÓK, PRÉSEK, SZŐLŐZÚZÓK,
PERMETEZŐGÉPEK, BURGONYAZÚZÓK, STB

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3

KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK, KÁRPITOS DÍSZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FŰZŐSZEMEK,
BŐRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK
KÉSZÍTÉSE

KÍVÁLÓ DOLGOZÓK A SOPRONI TŰGYÁRBAN:

VARGA IZABELLA csomagolónő
TAMICS LÁSZLÓNÉ csomagolónő
CSISZÁR JÓZSEF beállító lakatos
KRÁNIXFELD LAJOSNÉ gépmunkásnő
POLÁK DEZSŐ beállító lakatos
KOVÁCS GYÖRGY gépmunkás
SZABÓ MIHÁLY beállító lakatos
PANDUR SÁNDORNÉ gépmunkásnő

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
MUNKÁKAT

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 704

asztalos, kárpitos, festő, mázoló, javító, játék iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSEKRENYT, REKAMIÉT, SEZLONT, KONYHABÚTORT
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelben

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST ÉS MINDENMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók a Soproni
Kiskereskedelmi V. üzleteiben

A SOPRONI GÉPGYÁR FINOMMECHANIKAI RÉSZLEGE

Sopron, Mátyás király út 5 szám

VÁLLALJA

RÁDIÓK, ÓRÁK, MÉRLEGEK, ÍRÓGÉPEK, SZÁMOLÓGÉPEK, FÉNYKÉPEZŐGÉPEK,
MOTORKERÉKPÁROK,
VASALÓK, ORVOSI MŰSZEREK, MÉRŐMŰSZEREK, ESERNYŐK STB.
JAVÍTÁSÁT

valamint

BOROTVÁK, OLLÓK, KÉSEK, STB. KÖSZÖRÜLÉSÉT

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,

akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt:

Aus dem Inhalt:

Házi, Eugen: Die Entwicklung der Soproner Stadtkanzlei.

Csapody, Stefan: Vergangenheit, Gegenwart und Aufgaben des Naturschutzes in Sopron.

Nováki, Julius: Die Aufgaben der archeologischen Forschungen im Soproner Gebiet:

Bélay, Wilhelm: Ein Nürnberger Buch aus dem Jahre 1687 über Sopron.

Süimeghy, Desider: Die Beziehungen Franz Liszt' s zum Komitat Sopron.

1956. X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZI

MUNKATÁRSAINKHOZI

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. *Kéziratukat szabványos ívpapír (21x29 cm.) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval íróják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.*

2. *A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)*

3. *A lapalji jegyzeteket külön lapra íróják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal íróják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.*

4. *Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.*

5. *A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékelünk.*

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Sopron Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a 285.930. számú csekkszámán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám, ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Nyomdatechnikai nehézségek miatt a nyelvjárási szövegek pontos fonetikai jelölésétől el kellett tekintenem.

2 (Megjegyzés - Popup)

A magyarság szellemi néprajza. Hitvilág c. fejezet. 342. 11.

3 (Megjegyzés - Popup)

Bünker, I. R.: Der Hexenglaube im alten Ödenburg. Ödenburger Zeitung, 1898. június 7–15.

4 (Megjegyzés - Popup)

Bünker, i. m.

5 (Megjegyzés - Popup)

Bünker, i. m.

6 (Megjegyzés - Popup)

Schindler Endréné, Sopron.

7 (Megjegyzés - Popup)

Törtl, Sopron.

8 (Megjegyzés - Popup)

Jungbauer, G.: Deutsche Volksmedizin. Berlin–Leipzig, 1934.

9 (Megjegyzés - Popup)

Törtl, Sopron.

10 (Megjegyzés - Popup)

Markóné, Fertőboz.

11 (Megjegyzés - Popup)

Graf, Ágfalva.

12 (Megjegyzés - Popup)

Schindlerné, Sopron.

13 (Megjegyzés - Popup)

Braunsdorfer, Bánfalva.

14 (Megjegyzés - Popup)

Ezt a kis tanulmányomat annak idején még a székfoglalómra írtam és 1939. okt. 16-án olvastam fel az Akadémiában.

15 (Megjegyzés - Popup)

Szentpétery: Magyar oklevéltan 147. 1.

16 (Megjegyzés - Popup)

Arenga szakkifejezés alatt Szentpétery: Magyar oklevéltan 19. 1.-on olvasható megállapítása szerint valami általános gondolatot tartalmazó olyan mondást kell érteniünk, mely az oklevélbe foglalt intézkedést van hivatva megokolni valami filozófiai, teológiai vagy jogi igazsággal.

17 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár III. 24–7. 1.

18 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Sopron város története II. 6. 1. 1.

19 (Megjegyzés - Popup)

Heiligenkreuzi cisterci levéltár, Rub. 52. fasc. 1. nr. 4.

20 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Rub. 89. fasc. 12. nr. 7 és 8.

21 (Megjegyzés - Popup)

8. Soproni áll. levéltár, Dl. 75.

22 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Sopron város története I. 1. 69. 1.

23 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 77–8. 1.

24 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 65. 1.

25 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár, Dl. 14225.

26 (Megjegyzés - Popup)

Házi: i. m. I. 1. 2. 1.

27 (Megjegyzés - Popup)

Wenzel: Árpádkori új okmánytár II. 284. 1.

28 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár II. 8. 1.

29 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 16. 1.

30 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 18. 1.

31 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 20. 1.

32 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 21. 1.

33 (Megjegyzés - Popup)

Fejér, Codex Diplomaticus VI. 2. 326. 1.

34 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár II. 27. 1.

35 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 24–5. 1.

36 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár II. 34. 1.

37 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopronmegyei oklevéltár I. 106. 1.

38 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár II. 37. 1.

39 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 56. 1.

40 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 69. 1.

41 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 69. 1.

42 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 125. 1.

43 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 152. 1.

44 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 104. 1.

45 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 115. 1.

46 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 103. 1.

47 (Megjegyzés - Popup)

Békefi: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig 241. 1.

48 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 255. 1.

49 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 293. 1.

50 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 360. 1.

51 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 136. 1.

52 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 180–1. 1.

53 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 4. 78–9. és 97–8. 1.

54 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár III. 163. 1.

55 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 13. 1.

56 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 18. 1.

57 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 26. 1.

58 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 41. 1.

59 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 52. 1.

60 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 123. 1.

61 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi Árpád emlékkönyv 212. 1.

62 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 124. 1.

63 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 171–2. 1.

64 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 183–9. 1.

65 (Megjegyzés - Popup)

Pozsonyi városi levéltár, Lad. 7. nr. 351 és 356.

66 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 2. 288–91. 1.

67 (Megjegyzés - Popup)

Veszélka László: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934.

68 (Megjegyzés - Popup)

Pozsonyi városi levéltár, Lad. 7. nr. 351.

69 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Lad. 7. nr. 356.

70 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 2. 23. 1.

71 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 2. 277. 1.

72 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 2. 296. 1.

73 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 150. 1.

74 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 2. 13. 1. Újbányát németül Königsberg-nek hívták.

75 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 2. 133. 1.

76 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 2. 78–9. II. 1. 18. és 158. 1.

77 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 2. 116. II. 1. 157. 1.

78 (Megjegyzés - Popup)

Quellen zur Geschichte der Stadt Wien I. Abt. 4. Band 206. 1.

79 (Megjegyzés - Popup)

Uo. III. Abt. 2. Band nr. 2652 és 2657.

80 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. Abt. 2. Band nr. 1923, 1929, 1937, 1946, 1962, 1969, 1970, 1972, 1998, 2001 és 2048.

81 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. 1. 20. 1.

82 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 293. 1.

83 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 48, II. 3. 3–4, 12, 14, 156–7, 165 és 171. 1.

84 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. kötet előszavában.

85 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 3. 160. 1.

86 (Megjegyzés - Popup)

Heiligenkreuzi cisterci levéltár, Rub. 52. fasc. 1. nr. 4.

87 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Rub. 89. fasc. 2. nr. 7 és 8.

88 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 2. 278. 1.

89 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 2. 40. 1.

90 (Megjegyzés - Popup)

Gervay József Sebestyén a bécsi udvari kancelláris irodájának volt a vezetője.

91 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi István 1845 tavaszán a Helytartótanács keretében számára felállított Közlekedési Bizottságnak lett az elnöke.

92 (Megjegyzés - Popup)

Majláth Béla: Gróf Széchenyi István levelei. I–III. Bp. 1889–1891.

93 (Megjegyzés - Popup)

(k): Gróf Széchenyi István levelei. Majláth II. bírálata. Budapesti Szemle 1890, 153–160. 1.: „Az ilyen kiadás, még kedvezőtlenebb irodalmi viszonyok között is valóban könnyelműség stb.”

94 (Megjegyzés - Popup)

a) Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VIII. Bp. 1902, 137. 1., b) Fraknói Vilmos: Gróf Széchenyi Ferenc. Bp. 1902, 5. füz. 302. 1., c) Friedrich István: Gróf Széchenyi István élete. I. Bp. 15. 1., d) Komlóssy Ferenc: Széchenyi István élete. Bp. 1911, 14. 1.

95 (Megjegyzés - Popup)

Töltényi Miklós: Hű tükre a megbukott kancellária, helytartótanács és kamara hivatalnokainak. Bécs MDCCCXLVIII, 16. 1.

96 (Megjegyzés - Popup)

a) Payr Sándor: Széchenyi vallásos lelkülete. Sopron 1926, 21. 1., 3 és 4. j., valamint 64. 1., 2. j., b) Östör József: gr. Keglevich Jánosné, Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból. (1822–1836) Bp. 1938, 69. 1. 4. j. és ugyanezen szerzőtől: Tévedések, ferdítések Széchenyi István körül. Soproni Szemle 1939, 5–6. sz. ny. 12. 1. (Itt az a tévedés is történt, hogy Lunkányi Károly arcképe szerepelt atyjáé helyett, s utóbb a hibát még azzal is növelték, hogy most meg „ifj.” Lunkányi János arcképének mondták, aki nem is létezett. Lásd: Soproni Szemle 1942, 1. sz. 15. 1. a zavar folytatódik a 3. sz. 225. 1.-jén is. Végül a hibát átvette Deszkásy Boldizsár „A Soproni Kaszinó 100 éve” c. művében is, 1843–1943. Sopron 1944. Lásd a 18. és 160. 1.-on.)

97 (Megjegyzés - Popup)

Képes Dunántúli Újság (szerk. Gantner Antal) 1938. február 28. sz. A rövid életrajzi cikket Lunkányi János és Károly említett arcképe (helyes névmegjelöléssel) kíséri. Lunkányi Jánosnak ez a miniatűr képe, a feleségével együtt, tudomásom szerint legutoljára özv. Rhombergné tulajdonában volt, egyik szobájának a falán, a geregyei családi birtok parkjának olajfestésű képével együtt. Lunkányinak ezt az arcképét közölte egyébként „A százéves Soproni Takarékpénztár” c. emlékfüzet, valamint a Deszkásy-féle munka is. Lunkányi Károly itt közölt idősebb kori fényképe, a család ajándékából, az én tulajdonom.

98 (Megjegyzés - Popup)

Ritters geogr.-statist. Lexicon. Leipzig 1895, 59. 1., valamint a Brockhaus-lexicon, Liebenberg címszó alatt.

99 (Megjegyzés - Popup)

Illyefalvy I. Lajos: Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai. 1686–1848. Statist. Közl. (h. é. n.) 172. 1.

100 (Megjegyzés - Popup)

Edith Gräfin Salburg: Dynasten und Stände. III. Dreesden 1912. 156 és 160. 1.

101 (Megjegyzés - Popup)

Zichy Antal: Gróf Széchenyi István életrajza. I. Bp. 1896, 12–17. 1.

102 (Megjegyzés - Popup)

Kollányi Ferenc: A Nemzeti Múzeum megalapítása és a Széchenyi Országos Könyvtár. Magyar Könyvszemle 1903, 321, 328 és 367. 1.

103 (Megjegyzés - Popup)

Az egyetemi könyvtár igazgatóságának 1907. évi jelentése („Lunkányi-könyvtár”) Magyar Könyvszemle 1909, III. fz. 257. 1.

104 (Megjegyzés - Popup)

Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István naplói. (vulgo: Széchenyi-naplók: III. Bp. 1932, 653–4. és 662–72. 1.

105 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanaz. II. 449. 1., 1824. január 23-i feljegyzések.

106 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanaz. II. 444–5. 1., 1824. január 13-i feljegyzések.

107 (Megjegyzés - Popup)

Majláth i. m. III. 622–3. 1.

108 (Megjegyzés - Popup)

a) Siebmacher J.: Grosses und allgemeines Wappenbuch. Nieder österreichisches Adel. A–R. Nürnberg 1909, 272. 1. (142. tábla) „Liebenberg von Zittin”, b) J. Siebmacher–Csergheő Géza: Wappenbuch des Adels von Ungarn. Nürnberg 1889–1890., 369. 1. (278. tábla) és c) Magyar Törvénytár. Millenniumi kiadás. (1740–1835) Bp. 1901, 485–7. 1. Ferenc csász. és kir. 1827. évi decretum, 45. art. 4. pontja.

109 (Megjegyzés - Popup)

A kecskeméti plébánia-hivatal szül. anyakönyveiben a felsorolt gyermekek bejegyzésének kötet- és lapszáma ez: József IV. 101., Károly IV. 140., Eleonóráé IV. 206., *Nepomuki Jánosé* IV. 258. s végül Alajosé IV. 332. 1. A „megjegyzés” rovatban mindegyiknél a „hospes” jelleg van feltüntetve. A család

tehát mint vendég szerepelt Kecskeméten, vagyis nem nyert ott polgárjogot.

110 (Megjegyzés - Popup)

A házassági szerződéseknek, nemkülönben az életrajzoknak leglényegesebb adatait a tanulmány szövegében ismertetem.

111 (Megjegyzés - Popup)

Pallas lexicon XI. 726. 1. Th(irring) G(usztáv) téves közlése. Viszont helyesen közli a Révai lexicon XIII. 49. 1. s természetesen a Lunkányinak nemességét adományozó, 1831. január 14-én, illetve formahibák miatt 1831. december 30-án újból kiadott királyi levél. Lásd: Liber Regius LXV. 671–4, illetve 811–4. 1.

112 (Megjegyzés - Popup)

Albert Comesina: Wien' s Bedrängniss im Jahre 1683. Wien 1868, 4, 6 és 67. 1.

113 (Megjegyzés - Popup)

a) Lásd a 19. b) sz. alatti helyen: „Andern (bisher vergeblich gesuchten) Stammes dürften die Freiherrn v. Liebenberg sein”. Tehát ezek sem voltak semmiféle vérrokonságban a zsittini Liebenbergekkal. b) Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek. Bp. 1900, 547. 1.: III. Károly 1715. évi decretum (I) 135. art. 14. pontja.

114 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. Ltár, Kanc. lt. 1829: 2251. és Helyttan. 1829: 10, 344 és 20, 315. sz.

115 (Megjegyzés - Popup)

Szül. anyakönyvek III. 7776. sorszám.

116 (Megjegyzés - Popup)

Házassági anyakönyvek II. 68. 1. Liebenberger Andrásnak kétféle eredeti házassági szerződése a családi iratok között került elő.

117 (Megjegyzés - Popup)

A Hatvan-belvárosi plébánia-hivatal házass. anyakönyvek II. 38. 1.

118 (Megjegyzés - Popup)

A kecskeméti plébánia-hivatal szül. anyakönyveiben a felsorolt gyermekek bejegyzésének kötet- és lapszáma ez: József IV. 101., Károly IV. 140., Eleonóráé IV. 206., *Nepomuki Jánosé* IV. 258. s végül Alajosé IV. 332. 1. A „megjegyzés” rovatban mindegyiknél a „hospes” jelleg van feltüntetve. A család tehát mint vendég szerepelt Kecskeméten, vagyis nem nyert ott polgárjogot.

119 (Megjegyzés - Popup)

A házassági szerződéseknek, nemkülönben az életrajzoknak leglényegesebb adatait a tanulmány szövegében

ismertetem.

120 (Megjegyzés - Popup)

a) A „Szerelemhegyi”-re való névváltoztatásra lásd Széchenyi (publikálatlan, 1830 júniusa táján, bizonytalan napon kelt) levelét Lunkányihoz, ahol ezt írja: „Szerelemhegyi igen hosszú. Mást kell keresni”.
b) Szerelem Erzsébet névváltoztatására nézve lásd ugyancsak a családi iratok között „testvéréhez” Lunkányi Jánoshoz intézett több levelét, nemkülönben az egri plébánia-hivatalnak kérésemre kiadott halotti anyakönyvi kivonatában található adatokat.

121 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai László: Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. 1808–1860. I. Bp. 1943, 9. 1.

122 (Megjegyzés - Popup)

Kelt Pozsony 1853. október 26. és 29.

123 (Megjegyzés - Popup)

Szalay Gyula: A főváros legrégebb gimnáziuma. Búvár, 1938. 1. sz.

124 (Megjegyzés - Popup)

Pauler Tivadar: A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története. I. Bp. 1880, 539. 1.

125 (Megjegyzés - Popup)

Lunkányi János életrajzi adatai ezekkel a sorokkal tulajdonképpen véget is érnek. Utánuk azonban még magára Széchenyi Istvánra vonatkozólag az alábbi érdekes feljegyzés olvasható: „A Skarlatinából, mint mondatott, nem jól gyógyították ki s így egy kissé meghűtötte magát, ha vagy egy kis szellő ráfújt, az orra és felső ajka megdagattak, kivánták tehát a Szülők, hogy ne annyira tanuljak, mint sokat járjak vele, hogy teste erősüljön. Az atya Badenbe is elvitt bennünket hat hétre a fürdőbe”.

126 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi-család története. III. Bp. 1926, 494. p.

127 (Megjegyzés - Popup)

Előbbinek a 30. sz. alatt idézett munkája II. 713. 1., Pest 1848. augusztus 26-án kelt levél.

128 (Megjegyzés - Popup)

Archaeológiai Értesítő 1889. 386.

129 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gyula: A soproni Várhely ásatásának története. Soproni Szemle 1955. 1–2. füzet. 131–135.

130 (Megjegyzés - Popup)

Paur Iván: A sopronyi „Bécsi Domb” vaskori temetője. Arch. Ért. 1886. 97–114. _ Bella Lajos: Újabb soproni ősleletekről. Arch. Ért. 1889. 357–366.

131 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1892. VII. 2.

132 (Megjegyzés - Popup)

L. Sodró László tanulmányát a legközelebbi füzetben.

133 (Megjegyzés - Popup)

a A két olvasztó-romot közben, augusztus hónapban feltártuk, az eredmény az 1952-es ásatáshoz hasonló volt, sajnos, kor-meghatározásban nem jutottunk előbbre.

134 (Megjegyzés - Popup)

Mindkét ásatás még publikálatlan.

135 (Megjegyzés - Popup)

L. Major Jenő és Mollay Károly tanulmányait a Soproni Szemle 1955-ös évfolyamában.

136 (Megjegyzés - Popup)

Szöke Béla: IX. századi sírok Sopronkőhidán. Soproni Szemle 1955. 3–4. füzet. 55–68.

137 (Megjegyzés - Popup)

Ezekre vonatkozólag lásd Apponyi Sándor gr. Hungarica Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Bpest 1900–1902. és Kosáry Domonkos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába, Bpest 1951. utóbbi ismertetése Soproni Szemle 1955. 3–4. számában.

138 (Megjegyzés - Popup)

Mailáth Béla: Budapest történetének irodalma 1493–1700. Bpest 1886. 79. old. – Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma 1683–1718. Fővárosi Könyvtár Évkönyve, V. kötet, 1935. 137. old – és Kosáry id. könyve 414. old. Nem ismeri Tscherninget Apponyi id. műve sem, de a XVIII–XIX. századi német tudóslexikonok sem (Hamberger–Meusel, Jöcher, Jördens, Will, stb).

139 (Megjegyzés - Popup)

Ortelius I. 23. old., Zeiller 1646. évi kiadás 172–174., 1664. évi kiadás 164–166. old., Krekwitz 1685. évi kiadás 515–524. old. és 1686. évi kiadás 484–493. old.

140 (Megjegyzés - Popup)

Kosáry id. művének 383. oldalán, a címlap alapján C. M. van szerzőként feltüntetve. Az előszó végén lévő aláírásból derül ki a szerző neve.

141 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938. 9. és Clements Simon angol utazóval kapcsolatban u. ott 11. old.

142 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története, Sopron 1917. 194. old. és a hadjáratról legújabban Nagy László: A Bocskai szabadságharc 1605. évi hadjárata. Hadtörténelmi Közlemények 1955. 3–4. sz. 24–91. old.

143 (Megjegyzés - Popup)

Payr id. m. 263. old.

144 (Megjegyzés - Popup)

Geographisch-historisches und Producten-Lexikon von Ungarn, Pozsony, 1786.

145 (Megjegyzés - Popup)

Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár. Bpest, 1896. I. kötet, 50–230. 1.

146 (Megjegyzés - Popup)

Különösen sok a faszállításokra vonatkozó adat található az Országos Levéltárban a Budai kamari adminisztráció „Expeditiones” és „Berichte und Schreiben” c. sorozataiban.

147 (Megjegyzés - Popup)

Stelling-Michaud. S.: Les Aventures de M. de Saint Saphorin sur le Danube. Paris, 1933.

148 (Megjegyzés - Popup)

Tagányi id. m. II. kötet 134. és kk. 11.

149 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy, Gregor: Notizen über den Zips. Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, Wien, 1810. 120. 1. – B. megállapításai ugyan csak a Szepességre vonatkoznak, de azt hisszük, hogy érvényük az egész országra kiterjeszhető.

150 (Megjegyzés - Popup)

Vadász Elemér: A szén múltja és jövője. Bp., 1924. 36. 1.

151 (Megjegyzés - Popup)

Bán Imre: A brennbergi kőszénbányászat története 1759-től 1792-ig. Klny, a Bányászati és Kohászati Lapok-ból. 1936. 1.–9. 1.

152 (Megjegyzés - Popup)

O. L., M. kamara, Acta oeconomica (724–83.) Ladula D, Fasc. 1. Nr. 1–2. – V. ö. Bán Imre: A magyar kőszénbányászat úttörői. Búvár, 1936. 779_781. 1.

153 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Bán Imre: Adatok a magyar kőszénbányászat történetéhez a XVIII. században. Klny. a Bányász. és Koh. Lapok-ból. 1936.

154 (Megjegyzés - Popup)

A brennbergi szénbányának főként műszaki fejlődésével foglalkozik Bán Imre id. m. „A brennbergi...” 17–24. 1. – A tulajdonosok személyében beálló változásokra és a kötött szerződésekre nézve lásd: Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződésai 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. Soproni Szemle, 1955. 1–2. sz. 49. és kk. 11.

155 (Megjegyzés - Popup)

V.ö. Nyitrai Elek: Építkezések és téglaegetők Budán a szatmári békét követő korban. Építéstudományi és Elméleti Közlemények, 3. sz. 1954.

156 (Megjegyzés - Popup)

Strassburg városa tanácsának téglaminőség-ellenőrző működésére 1669-ben lásd: Alt, L.: Eine alte Ziegelordnung. Tonindustrie-Zeitung, Berlin, 1911., 692–700. 1.

157 (Megjegyzés - Popup)

A soproni téglaipar 1792 és 1804 közötti történetére vonatkozó adatokat az O. L. magyar kamarai Civitatense sorozatában a következő kútfő- és tételszámok alatt találtam: 1793: Fons 55. Positio 26., 35., 50., 51. – 1794. F. 56. P. 32., 38., 39. – 1795. F. 5. P. 18., 32., 33. _ 1796. F. 18. P. 12., 13., 25., 26. – 1797. F. 7., P. 1., 11., 15., 16. – 1801. F. 9. P. 12. – 1802. F. 41. P. 9., 67., 68., 99., 104. – 1804. F. 27. P. 13., 46., 66., 67., 92., 114.

158 (Megjegyzés - Popup)

Sopron geológiájára lásd: Vendl Miklós: Sopron város földjének földtani felépítése. Heimler Károly: Sopron topográfiája c. könyvében. Sopron, 1936. 18.–25. 1.

159 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Nyitrai Elek: Téglamester szerződés Budán 245 év előtt. „Építőanyag” c. folyóirat, 1955. 276.–279. 1. A szakértő, de tőkével nem bíró mester helyzete a XVIII. században sem volt más, mint a XIX.-ben.

160 (Megjegyzés - Popup)

Starck Dániel, Mumb Ferenc, Fink József, Hasenauer Mihály, Spannraft Kristóf, Czakly Mihály.

161 (Megjegyzés - Popup)

17 A Starck Dániel által 1793. márc. 5-én átvett tárgyak leltárának eredeti német szövegéhez – amennyire képes vagyok rá – csatolom a magyar fordítást:

12 Stück mit Eisen beschlagene brauchbare Scheibtruhen (vasalt talicska, használható)

3 Stück detto, unbrauchbar (ugyanaz, hasznavehetetlen)

9 Stück Vorfälle mit 7, 8 und 9 gemein Laden (?? 7, 8 és 9 közöséges pallóval)

4 Stück Sandkastln (homokosláda)

4 Stück Leimtische (agyagos asztal)

2 Stück abgenutzte, jedoch noch einige Zeit brauchbare Halb-Pfosten (elhasznál, de még egy ideig használható félcölöp ??)

1.900 Stük Dachziegl Bretl, so annoch gut (cserép-deszka, egyelőre jó)

50 Stück detto, zerbrochen (u. az, törött)

1 Stück alte Tretten von Brettern

1 Stück detto detto unbrauchbar

1 Stück brauchbare Fass-Schaufel (használható ?-lapát)

1 Stück detto alte abgenützte (u. az, régi elhasznált)

1 Stück neue Reithauen (új ? – kapa)

5 Stück alte detto (u. az. régi)

1 Stück Spitz Krampen (hegyes csákány)

2 Stück noch etwas brauchbare Laimhauen (még használható agyagkapa)

6 Stück unbrauchbare detto (u. az, használhatatlan)

1 Stück Speistafel, und 2 Sitzbänke für die Tagwerksleuthe (étkezőasztal és 2 pad a napszámosok részére)

1 Stück Gangscherren

2 Stück Setzlatten (állító- vagy színtezőléc)

4 Stück Windschaufeln (?? – lapát)

2 Stück eisene Dachziegl Mödl (vasból való cserépforma)

8 Stück mit Eisen beschlagene Mauer Ziegl Mödl (vasveretes falitéglaforma)

2 Stück detto detto unbrauchbar (u. az hasznavehetetlen)

4 Stück noch etwas brauchbare Laimtisch Bökl – (még valamelyest használható agyagosasztal-bak)

1 Stück Sandreiter mit Eisen Tratt, dessen Sarg sehr schadhaft, jedoch noch zu gebrauchen (homokszita vasdrótból, amelynek a ?-ja nagyon hibás, de még használható)

1 Stück Kachelofen mit eisenem Gitter (cserépkályha vasráccsal)

1 Stück detto, alter mit detto (u. az, régi, ugyanazzal)

162 (Megjegyzés - Popup)

„Von denen Baumaterialien.” Kéziratú folio-kötet, O. L. Nádori levéltár, 117. rsz., 29. 1.

163 (Megjegyzés - Popup)

O. L. kamara. Civitatense. Szeged: 1799. Fons 41. Pos. 56. és 1802. F. 45. P. 86. – Pozsony és Győr 1801. F. 22. P. 59.

164 (Megjegyzés - Popup)

O. L. helytartótanács, Departamentum Civitatense 1795. F. 90. és kamara 1795. F. 29. – v. ö. Nyitrai Elek: A kormányiszékek Budára helyezése és a téglaiipar II. József korában. Építészettört. és Elméleti Közlemények 2. sz., 1953. 46. 1.

165 (Megjegyzés - Popup)

O. L. kamara, Acta Oecon. (1724–83.) Lad. D. Fasc. 5. Nr. 2.

166 (Megjegyzés - Popup)

O. L. kamara. Oecon. 1791. Fons 114. Pos. 1.

167 (Megjegyzés - Popup)

O. L. kamara Oecon. Praefectoratus... Vetero–Budensis, A 3588. rsz. Folio 7.

168 (Megjegyzés - Popup)

O. L. kamara Civit. 1792. Fons 222. Pos. 1.–2.

169 (Megjegyzés - Popup)

O. L. kamara Oecon. Praef... Vet. Budensis, A 3588. rsz. Fo. 450.

170 (Megjegyzés - Popup)

Nedeczky Gáspár: Dömös története és újabb leírása. Esztergom, 1880. 8. 1.

171 (Megjegyzés - Popup)

Faller Jenő id. m. 56–57. 1.

172 (Megjegyzés - Popup)

A soproni áll. levéltár. Sopron vm. levéltára: Közgy. iratok, 2469/1828. és 321/18829.

173 (Megjegyzés - Popup)

1910 körül Blaschek Vilmos akkori szolgabíró nagy buzgalommal szedte össze Doborjánban mindazt, ami valaha a Liszt-család birtokából származott; ezek a tárgyak ma a doborjáni Liszt-szobában láthatók.

174 (Megjegyzés - Popup)

A soproni áll. levéltár. Sopron vm. levéltára. Alisp. iratok. II. 1881/239. sz.

175 (Megjegyzés - Popup)

U. o. Közgy. iratok. 2648.

176 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Bartók Béla soproni szereplései. Soproni Szemle IX./1955. 3–4., 119–124. 1.

177 (Megjegyzés - Popup)

Demény János: Bartók Béla művészi kibontakozásának évei. Zenetudományi tanulmányok Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére III., 1955., 305. 1.

178 (Megjegyzés - Popup)

L. levelezését 1907-től.

179 (Megjegyzés - Popup)

Demény, i. m. 305.

180 (Megjegyzés - Popup)

Levél Dietl Lajoshoz: Demény János: Bartók Béla (levelek, fényképek, kéziratok, kották). Bp. 1948., 79. 1.

181 (Megjegyzés - Popup)

Demény, i. m. 312–313. 1.

182 (Megjegyzés - Popup)

Jankó János téved, mert Seemayer az ágfalvi plébánia anyakönyvének bejegyzése szerint 1808. július 6-án Sopronbánfalván született, atyja S. Ferdinánd kádármester volt, anyja Berger Teréz. Az anyakönyv nevét Seemeier-nek írja (Fürstenfelder Mihály ágfalvi plébános szíves közlése). Maga Seemayer sem következetes neve írásban, de mégis ez utóbbi írásmódhoz ragaszkodik leginkább. A Szinnyey lexikon (Magyar írók életrajza XII. kötet, Bp. 1908., 894. 1a) szerint a polgári iskolát Kismartonban végezte, ahol Wolf Sándor, a későbbi neves műgyűjtő volt iskolatársa, nyugdíjaztatása után pedig anyagi támogatója. A kismartoni Wolf-gyűjtemény számos könyörgő és köszönő levelet tartalmaz a nyomorgó magyar

néprajzostól (Csatkai Endre közlése). Seemayer középiskolai tanulmányait a lexikon szerint Sopronban fejezte be, majd Budapesten szerzett bölcsészdoktori oklevelet.